



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Erik Holm

Värdering av samverkande vittnesmål

Närmare om betydelsen av beroendeförhållanden

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christian Dahlman

Termin för examen: Period 1 HT2016

Innehåll

ABSTRACT	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Begreppsbildning	7
1.4 Avgränsningar	9
1.5 Metod, material och teori	10
1.5.1 Övergripande metodologiska frågor	10
1.5.2 Den juridiska delen	12
1.5.3 Den vittnespsykologiska delen	14
1.5.4 Den empiriska delen	16
1.5.5 Teoretiska utgångspunkter	16
1.6 Forskningsläge	18
1.7 Disposition	20
2 RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER	21
2.1 Inledande anmärkningar	21
2.2 Fri bevisprövning	21
2.3 Bevistema och bevisuppgift	23
2.4 Bevisbörda	24
2.5 Ursprungssannolikhet	24
2.6 Beviskrav	27
2.7 Utredningens robusthet	28
2.8 Beviskraftskrav	30
3 NÄRMARE OM BEVISNING	31
3.1 Inledande anmärkningar	31
3.2 Processuell kategorisering	31

3.2.1	Rättsfaktum	31
3.2.2	Bevisfaktum	31
3.2.3	Hjälpfaktum	32
3.3	Notorietet och erfarenhetssatser	33
3.4	Muntlig bevisning	35
3.5	Värdering av ett bevisfaktum	37
3.6	Samverkande bevisning	40
3.7	Värdering av samverkande bevisning	42
3.8	Den processrättsliga ramen och den bevisteoretiska kontexten	45
4	EN VITNESPSYKOLOGISK UTBLICK	53
4.1	Inledande anmärkningar	53
4.2	Felkällor	54
4.2.1	Övergripande om falska minnesbilder	54
4.2.2	Felkällor vid perceptionen	55
4.2.3	Felkällor vid lagringen	56
4.2.3.1	Inledning	56
4.2.3.2	Efterhandsinformation	57
4.2.3.3	Suggestibilitet	59
4.2.3.4	Memory conformity	60
4.2.3.5	Source monitoring och crashing memory	62
4.3	Är minnet påverkbart?	63
5	DET PRAKTISKA PLANET	68
5.1	Metodologiska överväganden	68
5.2	Urval av rättsfall	69
5.3	Resultat	73
5.3.1	Inledande anmärkningar	73
5.3.2	Omständigheter av betydelse	74
5.3.3	Påverkan på bevisvärdet	84
5.4	Fri bevisvärdering	92
6	AVSLUTANDE REFLEKTIONER	93
6.1	Övervärdering av bevisning	93
6.2	Sammanfattande kommentarer	95
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	96
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	104

Abstract

In a situation where two or more witnesses are relating to the same theme of proof, the witnesses can be either *dependent* of one another, meaning that the probative value of one witness is dependent of the existence of another witness, or *independent*. The aim of this thesis is to examine and analyse the evaluation of co-witnesses relating to the same hypotheses, in particular the combination and evaluation of dependent witnesses on both a theoretical and a practical level. Regarding the theoretical level, I investigate how co-witnesses can be understood and evaluated within the procedural law and evidential-theoretical context. Furthermore, the consequences of dependence are examined by the use of Bayes' Theorem. To understand the occurrence of dependence between witnesses, I explore witness psychological research. In order to investigate the evaluation of co-witnesses on the practical level, a case study has been conducted. I have thereby investigated first which parameters courts pay attention to when they decide if two or more witnesses are dependent of one another, and second what impact the conclusion concerning this matter has on the probative value which the courts ascribe respective witness.

The witness psychological outlook shows that people are likely to incorporate misinformation into their memories. One of the main factors in creating a state of dependence are conversations between co-witnesses. During these kinds of conversations, the risk of incorporation of post-event information is high. By extension this might lead to a situation where a witness give a testimony based not on the witness's perception, but on the co-witness information. If so, a state of dependence exists. A state of dependence cannot prove or disprove the theme of proof, but only affect the probative value of an evidentiary fact. By applying Bayes' theorem it is obvious that a dependent witness should be ascribed a lower value than an independent witness, which means that an oversight of dependence might lead to an overvaluation of evidence. The results from the case study indicate that Swedish courts appear to be conscious about the fact that an independent witness has a higher probative value than a dependent ditto. When deciding whether a witness is to be considered as dependent or independent, the courts pay attention to partly if the witnesses have some kind of mutual relation, partly if the witnesses might have discussed the witnessed event subsequently. However, it should be emphasised that the courts in some cases uses the existence of a relationship as an indication of influence, whereas in other cases the existence of a relationship is ignored and the witnesses are seen as independent and ascribed a high probative value.

Sammanfattning

Då två eller flera vittnen vittnar till stöd för samma bevisstema talas det inom en juridisk kontext om *samverkande bevisning*. Vittnena kan i en sådan situation vara antingen beroende av varandra, det vill säga att värdet hos ett vittne är beroende av existensen av ett annat vittne, eller oberoende av varandra. I framställningen undersöker jag värderingen av samverkande vittnesmål, och därvid närmare förståelsen respektive hanteringen av beroendeförhållanden, på både ett teoretiskt och praktiskt plan. På det teoretiska planet utreds hur samverkande vittnesmål kan förstås och värderas utifrån såväl den processrättsliga respektive bevisteoretiska kontexten som medelst bayesiansk sannolikhets teori. Vidare behandlas vittnespsykologisk forskning i syfte att söka svar på frågan om vad som kan konstruera ett beroendeförhållande. Vad avser det praktiska planet genomförs en rättsfallsstudie i avsikt att undersöka dels vilka omständigheter svenska domstolar fäster vikt vid då de bedömer huruvida två eller flera vittnen är att se som beroende eller oberoende, dels vilka konsekvenser för det bevisvärde som tillmäts respektive vittnesmål slutsatsen i detta led får.

Framställningens vittnespsykologiska utblick visar att människors minne är påverkbart och att risken för falska minnesbilder inte är obetydlig. Ett av de starkaste sätten genom vilket en påverkan kan ske är då vittnen som iakttagit samma händelse samtalar om händelsen i efterhand. Denna typ av samtal kan leda till att ett vittne lämnar en berättelse grundad, inte på de iakttagelser vederbörande gjort utan på den information vederbörande fått genom samtal med andra vittnen. Om så sker är ett beroendeförhållande för handen. Ett beroendeförhållande utgör ett hjälpfaktum såtillvida att förekomsten av ett sådant förhållande uteslutande kan påverka det värde som tillmäts ett bevisfaktum men inte i sig öka eller minska sannolikheten för skuld. Genom anläggandet av bayesiansk sannolikhets teori påvisas att ett förbiseende av ett beroendeförhållande riskerar att leda till en övervärdering av den samverkande bevisningen. Resultaten från rättsfallsstudien tyder på att domstolarna i huvudsak är medvetna om att ett oberoende vittne bör tillmätas ett högre värde än ett beroende vittne. Vid bedömningen av om de vittnen som förekommer i en rättegång är oberoende av varandra fäster domstolarna vikt vid dels huruvida vittnena ifråga känner varandra sedan tidigare, dels om de kan ha samtalat med varandra om händelsen i efterhand. Intressant att notera är att domstolarna stundtals lägger existensen av en relation till grund för slutsatsen att det kan ha skett en påverkan emedan förekomsten av en relation i andra fall inte leder till denna slutsats varvid vittnena behandlas som oberoende och tillmäts ett högt bevisvärde.

Förord

Tack för alla timmar vid marmordiskarna. Och för hösten som tog ny fart i november.

Hanna, Emma, Johan och Kristin. Tack för att ni är de ni är, och låter mig vara den jag är. Det var inte alltid lätt och inte heller alltid roligt. Men vi kämpade på. Och vi hade ju varandra.

Tack Rasmus för alla timmar på kontoret. Vissa dagar var allt dåligt. Andra dagar var allt bra.

Tack Oskar. Utan dig hade ingenting varit lika mycket av någonting. Det var roligt när du var här och tråkigt när du försvann. Nu blir det snart roligt igen.

Tack till min handledare professor Christian Dahlman. För dina råd, din tid, ditt tålamod men framför allt för alla otroligt inspirerande samtal. Det jag lärt mig tack vare dig kommer jag att bära med mig länge.

Tack mamma, pappa, Maria och Sofia. För kärleken som aldrig sviker och famnen som alltid finns. Jag har inte alltid varit bra men ni har alltid varit bäst.

Lund, den 4 januari 2017.

Erik Holm

Förkortningar

Allmänna förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning II
PEI	Post-event information
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SvJT	Svensk Juristtidning
TfR	Tidskrift for Rettsvitenskap

Bayes teorem¹

F	Bevisfaktum
P	Sannolikhet
T	Bevistema
	Givet
$P(T)$	Sannolikheten för bevistemat
$P(-T)$	Sannolikheten för att bevistemat är falskt
$P(F T)$	Sannolikheten för bevisfaktumet givet att bevistemat är sant (sann positiv)
$P(F -T)$	Sannolikheten för bevisfaktumet givet att bevistemat är falskt (falsk positiv)
$\frac{P(T)}{P(-T)}$	Sannolikheten för bevistemat <i>ex ante</i>
$\frac{P(F T)}{P(F -T)}$	Beviskraften hos F
$\frac{P(F1 T&F2)}{P(F1 -T&F2)}$	Beviskraften hos F1 då F1 är beroende av F2
$\frac{P(T)}{P(-T)} \times \frac{P(F T)}{P(F -T)} = \frac{P(T F)}{P(-T F)}$	Oddsvarianten av Bayes teorem

¹ De förkortningar avseende Bayes teorem som används i framställningen är hämtade från Dahlman, Christian: *Beviskraft – metod för bevisvärdering i brottmål*, 2016.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

”Digitala spår, DNA-analyser och teknisk bevisning spelar ibland centrala roller i brottsutredningar, men oftast är det förhör med målsäganden, vittnen och misstänkta som utgör de mest avgörande inslagen.”²

För att den tilltalade ska kunna hållas straffrättsligt ansvarig för det åklagaren lägger vederbörande till last krävs att åklagaren lyckas förflytta sannolikheten för skuld från den sannolikhet för skuld som föreligger enligt oskyldighetspresumtionen till den sannolikhet för skuld som krävs för att beviskravet ska anses uppfyllt.³ I strävan att åstadkomma denna förflyttning presenterar åklagaren bevis till stöd för gärningsbeskrivningen (bevistemat). Utöver de bevis som presenteras till stöd för bevistemats existens kan den tilltalade presentera bevis till stöd för temats icke-existens.⁴

Då två eller flera bevis stödjer samma bevistema talas det i den rättsvetenskapliga doktrinen om *samverkande bevisning*.⁵ Ponera exempelvis att vittnena A och B berättar att de såg att det var C som utförde den misshandel av D som åklagaren menar att C gjort sig skyldig till. Vid en första anblick kan vittnesmålen från A och B framstå som starka bevis. Det rör sig om samverkande bevisning i form av två vittnen som lämnar samstämmiga uppgifter till stöd för bevistemat. Anta dock att det sedermera visar sig att A och B samtalat med varandra i direkt anslutning till det inträffade och därigenom påverkat varandras minnesbilder av händelsen ifråga. Situationen kan exempelvis vara sådan att A inte såg gärningspersonens ansikte utan bara en siluett men fyller ut denna minnesbild med den information om C:s ansiktsdrag som B lämnar under samtalet vittnena emellan. I en sådan situation är A *beroende* av B, det vill säga att värdet hos A är beroende av existensen av B och, om A påverkar B:s minnesbild av det inträffade, vice versa.⁶

² Granhag, Pär Anders, Strömwall, A. Leif och Montecinos, Cancino, Sebastian: Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion. Rapport 2013:7: *Polisens förhör med misstänkta – svensk utbildning i internationell belysning*, 2013, s. 7.

³ Dahlman, Christian: *Beviskraft – metod för bevisvärdering i brottmål*, 2016, s. 36.

⁴ Se exempelvis Diesen, Christian: *Bevis 10. Bevisprövning i brottmål*, 2015, s. 184 & s. 200 samt Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars: *Rättegång. Häfte 4*, 2009, s. 158.

⁵ Se exempelvis Dahlman 2016, s. 46, Diesen 2015, s. 96, Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 203 samt Lainpelto, Katrin: *Stödbevisning i brottmål*, 2012, s. 201.

⁶ Frennelius, Arne: *Sannolikhetslära och statistisk inferens*, 2000, s. 14, Dahlman 2016, s. 67 samt Koehler, J. Jonathan: ”Probabilities in the Courtroom: An Evaluation of the Objections and Policies”. I: *Handbook of psychology and law*, 1992, s. 169.

I den rättsvetenskapliga doktrinen görs uttalanden om att det är av stor vikt att avgöra om två eller flera vittnen är beroende av varandra för att det sammanlagda värdet av vittnesmålen ska kunna bestämmas på ett korrekt sätt. Det rör sig så om den juridiska betydelsen av ett psykiskt skeende genom vilket en eller flera minnesbilder påverkats. Min avsikt med framställningen är att undersöka värderingen av samverkande vittnesmål på såväl ett teoretiskt som praktiskt plan. Mot bakgrund av bevisvärderingens helt avgörande betydelse för utgången i skuldfrågan, den frekvens med vilken vittnen förekommer i svenska rättsprocesser och den risk för övervärdering av vittnesmål som förefaller föreligga om ett beroendeförhållande förbises, är det enligt mig mycket angeläget att närmare utreda hur samverkande vittnesmål och beroendeförhållanden hanteras.

1.2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med framställningen är att undersöka värderingen av samverkande vittnesmål. Härefter inryms såväl frågan om hur samverkande vittnesmål kan förstås och värderas i teorin som frågan om hur värderingen av samverkande vittnesmål sker i praktiken. På det teoretiska planet ska jag, genom studier av vittnespsykologiskt material, undersöka vad som kan konstruera ett beroende mellan två eller flera vittnen.⁷ På samma plan avser jag dels undersöka hur samverkande vittnesmål kan förstås och hanteras inom den bevisteoretiska respektive processrättsliga kontexten, dels, genom tillämpning av Bayes teorem, exemplifiera vilka konsekvenser ett beroendeförhållande kan få för det värde som tillmätts respektive vittnesmål.

Vad gäller det praktiska planet är syftet att undersöka svenska allmänna domstolars hantering av samverkande vittnesmål. Här inbegrips både frågan om vilka omständigheter domstolar fäster vikt vid då de bedömer om två eller flera vittnen är beroende av varandra och frågan om vilka konsekvenser för det bevisvärde som tillmätts respektive vittnesmål förekomsten, alternativt avsaknaden, av ett beroendeförhållande får. Då såväl den praktiska som den teoretiska hanteringen och förståelsen av samverkande vittnesmål är utredd ska jag analysera huruvida det föreligger en korrelation mellan teori och praktik. Härvid ska diskuteras om domstolarnas bevisvärdering är tillfredsställande mot bakgrund av vad som framkommit i den teoretiska undersökningen samt vilka konsekvenser ett förbiseende av ett beroendeförhållande kan komma att få. För att uppnå syftet kommer jag att arbeta utifrån följande frågeställningar:

⁷ För en utförlig definition av begreppet vittnespsykologi, se Holgersson, Astrid: *Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömningen av sakfrågan i enskilda rättsfall*, 1990, s. 5.

- Hur kan samverkande vittnesmål och förekomsten av beroendeförhållanden förstås och hanteras inom den bevisteoretiska respektive processrättsliga kontexten?
- Hur kan ett beroendeförhållande mellan två eller flera vittnen uppstå?
- Vilka, om några, omständigheter fäster domstolarna vikt vid då de bedömer om ett vittne är oberoende i förhållande till andra vittnen?
- I vilken utsträckning låter domstolarna ett beroendeförhållande, alternativt avsaknaden av ett sådant förhållande, påverka det värde som tillmäts respektive vittnesmål?
- Är domstolarnas hantering av samverkande vittnesmål tillfredsställande mot bakgrund av vad som framkommit i uppsatsens teoretiska delar?

1.3 Begreppsbildning

Då det i framställningen talas om vittnen åsyftas såväl de personer som utgör vittnen i RB:s mening som målsäganden och den tilltalade.⁸ När beroendeförhållanden diskuteras avses således alla de beroendeförhållanden som kan uppstå mellan de individer som lämnar utsagor inför domstolen och därmed kan påverka sannolikheten för skuld. Anledningen till att målsäganden och den tilltalade huvudsakligen jämföras med, och benämns som, vittnen i framställningen är att beroendeförhållanden uppkommer mellan människor, inte mellan processuella roller. Med beaktande av att domstolen värderar även målsägandens och tilltalades berättelser är det enligt mig angeläget att undersöka huruvida även dessa personer är oberoende eller ej. Av pedagogiska skäl används så benämningen *vittne* genomgående.⁹

Med beroendeförhållanden avses vad jag benämner som *kausala beroendeförhållanden*, det vill säga att vittne A på något sätt, exempelvis genom ett samtal, påverkats direkt av vittne B.¹⁰ Utöver denna typ av kausalpåverkan vittnen emellan går det att föreställa sig även andra uppkomster till

⁸ Enligt RB är alla som inte är parter eller sakkunniga att se som vittnen, se exempelvis Nordh, Robert: *Bevisrätt A: allmänna bevisfrågor. Om ansvaret för bevisning, vittne, syn, sakkunnig m.m.*, 2009, s. 64.

⁹ Viss åtskillnad kommer att göras i de delar den processrättsliga ramen är av direkt betydelse för under vilka förhållanden personerna ifråga lämnar sina utsagor, se närmare avsnitt 3.4 och avsnitt 4.3.

¹⁰ Jfr Gabbert, Fiona, Memon, Amina, Allan, Kevin och Wright, B. Daniel: "Say it to my face: Examining the effects of socially encountered misinformation". I: *Legal and Criminological Psychology*, 2004, s. 216. Se även Ask, Karl, Granhag, Pär Anders och Christianson, Å. Sven: "Falska minnen och falska erkännanden". I: *Handbok i rättspsykologi*, 2008, s. 121ff. vari författarna beskriver fenomenet som *social påverkan*.

beroendeförhållanden, såsom att både vittne A och vittne B påverkats av en tredje part, t.ex. en förhållare eller massmedias rapportering om en viss händelse.¹¹ De kausala beroendeförhållanden som behandlas i framställningen utgör vad Dahlman benämner som *starka beroendeförhållanden*.¹²

Utöver de ovan beskrivna starka beroendeförhållandena kan det enligt Dahlman även existera *svaga beroendeförhållanden* mellan vittnen.¹³ Ponera exempelvis att A är misstänkt för att på en nattklubb ha misshandlat B varvid C och D vittnar till stöd för att bevistemat är sant. A säger att hon inte befann sig på nattklubben den aktuella kvällen och att hon heller aldrig sett B. Anta att detta är sant men att C ändå felaktigt pekar ut A som gärningsperson. I en sådan situation går det enligt Dahlman att argumentera för att risken för att även D felaktigt skulle peka ut A som gärningsperson ökar varigenom ett beroendeförhållande mellan C och D konstrueras. Anledningen härtill är förekomsten av en *möjlig händelse*: att det fanns en person på platsen som var lik A och som vittnena därigenom förväxlat med A. Sannolikheten för att det fanns en person på platsen som var lik A ökar när vittne C pekar ut A som gärningsperson eftersom en möjlig förklaring är att C misstagit sig. Sannolikheten att vittne D i ett sådant läge ska göra ett felaktigt utpekande ökar eftersom sannolikheten för att det fanns en person på platsen som var lik A ökar genom det vittnesmål vittne C lämnar.¹⁴ Enligt Dahlman kan domstolen vid bevisvärderingen bortse från beroendeförhållanden som är så svaga att de inte påverkar slutresultatet.¹⁵

Läsaren bör vidare uppmärksammas på att ett beroendeförhållande kan existera även mellan andra typer av bevis än vittnen.¹⁶ Anta exempelvis att polisen gör en husrannsakan hemma hos A som är misstänkt för ett mord med satanistiska inslag. Vid denna husrannsakan hittar polisen både filmer innehållande satanistiska ritualer och bilder med satanistiska motiv. I en sådan situation går det att argumentera för att dessa två fynd inte är oberoende av varandra då sannolikheten för att A äger filmerna ökar om A också äger bilderna och vice versa.¹⁷

I framställningen används ett antal bevisteoretiska begrepp. Dessa presenteras närmare längre fram i uppsatsen men redan här kan, av

¹¹ Luus, C.A, Elizabeth och Wells, L. Gary: "The Malleability of Eyewitness Confidence: Co-Witness and Perseverance Effects". I: *Journal of Applied Psychology*, 1994, s. 714f.

¹² Dahlman 2016, s. 86.

¹³ Dahlman 2016, s. 86.

¹⁴ För en utförligare förklaring och ytterligare exempel, se Dahlman 2016 s. 86.

¹⁵ Dahlman 2016, s. 86.

¹⁶ Dahlman 2016, s. 85.

¹⁷ För ytterligare exempel, se Dahlman 2016, s. 85.

pedagogiska skäl, ett par övergripande definitioner göras. Med *bevisfakta* avses omständigheter som ökar eller minskar sannolikheten för skuld. Med *hjälpfakta* avses omständigheter som inte i sig ökar eller minskar sannolikheten för skuld utan enbart kan användas för att öka eller minska det värde som tillmätts ett bevisfaktum.¹⁸ Det värde som tillerkänns ett bevis, det vill säga bevisets förmåga att öka eller minska sannolikheten för skuld, benämns traditionellt som *bevisvärde*. Dahlman använder istället benämningen *beviskraft*.¹⁹ Jag kommer att använda mig av båda dessa begrepp, beviskraft då jag redogör för bevisvärdering medelst Bayes teorem och bevisvärde då jag behandlar och hänvisar till källor som använder detta begrepp.

1.4 Avgränsningar

Utöver vad som till följd av ovan presenterade definition av beroende-begreppet faller utanför mitt undersökningsområde har ytterligare ett antal avgränsningar varit nödvändiga. Dessa är betingande av dels utrymmesskäl, dels en strävan att hålla framställningen stringent och renodlad. I uppsatsen behandlas uteslutande brottmål. Vad så gäller straffprocessen finns en mängd rättsregler som är av större eller mindre betydelse för domstolens bevisvärdering. Då det huvudsakliga föremålet för uppsatsen är den kunskapsteoretiska bevisvärderingen och de rättsregler som är av direkt betydelse för densamma har det varit naturligt att inte genomföra någon närmare studie av de rättsregler som inte är av omedelbar relevans för uppnåendet av det i avsnitt 1.2 formulerade syftet. Vidare bör framhållas att det är vad som sker under huvudförhandlingen som utreds. De förhörs-situationer som förekommer under förundersökningsstadiet behandlas inte annat än i de fall förhören, och protokollen från dessa, är av betydelse för bestämmandet av vilket värde som kan tillmätas ett icke-oberoende vittne, alternativt för avgörandet om ett vittne är att se som oberoende eller ej.

Även avseende de bevisteoretiska diskussioner som förs i den rättsvetenskapliga doktrinen bör ett par påpekanden göras. Bevisvärdering är ett såväl omskrivet som omdiskuterat ämne. I den juridiska litteraturen framförs en mängd olika uppfattningar rörande exempelvis hur bevisvärderingen bör genomföras eller huruvida beviskravet är konstant eller differentierat. Att redogöra för samtliga doktrinära uppfattningar är givetvis en omöjlighet varför ett visst urval varit nödvändigt. Hur detta urval gjorts presenteras närmare i avsnitt 1.5.2.

¹⁸ Se avsnitt 3.2.2 för en utförligare definition av bevisfaktum samt avsnitt 3.2.3 för en utförligare definition av hjälpfaktum.

¹⁹ Dahlman 2016, s. 23.

En central del av värderingen av vittnesmål är den trovärdighets- respektive tillförlitlighetsbedömning domstolar gör. Framställningen behandlar inte de kriterier domstolar härvid använder sig av.²⁰ Vidare berörs ej den begrepps-förvirring som förefaller existera mellan trovärdighet och tillförlitlighet.²¹ Frågor om sakkunnigbevisning behandlas inte. Detsamma gäller spørsmål om vad som utgör samma bevisstema.

1.5 Metod, material och teori

1.5.1 Övergripande metodologiska spørsmål

Övergripande kan arbetet sägas ha vad Westberg beskriver som en *problem- och intresseorienterad ansats*.²² Med detta avses att undersökningsföremålet är en faktisk företeelse, i förevarande fall värderingen av samverkande vittnesmål.²³ Idag gäller, enligt RB 35 kap. 1 §, *principen om fri bevisvärdering*. Principen innebär att det som huvudregel inte existerar några regler om hur enskilda bevis ska värderas.²⁴ Följaktligen kan det inte heller sägas finnas någon gällande rätt, åtminstone inte i traditionell bemärkelse, att utreda avseende hur värderingen av samverkande vittnesmål ska ske.²⁵ Mitt huvudsakliga syfte med framställningen är så, till skillnad från vad som gäller för flertalet andra rättsvetenskapliga alster, inte att medelst rättsdogmatisk metod utreda innebörden av rättsregler och inte heller att genom studier av auktoritära rättskällor rekonstruera rätten.²⁶ Målet är istället att systematisera, finna regelbundenheter samt analysera dessa utifrån framställningens teoretiska utgångspunkter.²⁷ Regelbundenheterna eftersöks i den rättsfallsstudie som presenteras i kapitel fem varefter dessa analyseras dels utifrån vad som framkommer av den tvärvetenskapliga

²⁰ För fördjupning inom detta område rekommenderas Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2006.

²¹ Jfr Schelin 2006, s. 234.

²² Westberg, Peter: "Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats – en idé om rättsvetenskaplig öppenhet". I: *Festskrift till Per Olof Bolding*, 1992, s. 436.

²³ Jfr Westberg 1992, s. 436.

²⁴ Principen behandlas närmare i avsnitt 2.2.

²⁵ Lainpelto 2012 s. 18 samt Lainpelto, Katrin: "Några reflektioner kring ämnet bevisrätt". I: *Festskrift till Christian Diesen*, 2014, s. 453. Se dock Sandgren som menar att begreppet *gällande rätt* kan avse såväl gällande rätt i sedvanlig mening, motsvarandes innehåll i auktoritära rättskällor som gällande rätt i faktisk mening, det vill säga den rätt som tillämpas av exempelvis tingsrätter eller myndigheter (Sandgren, Claes: "Om empiri och rättsvetenskap, del I". I: *JT*, 1995/96, s. 732).

²⁶ Se Sandgren del I 1995/96, s. 734 angående utgångspunkterna för flertalet juridiska uppsatser. För en diskussion om innebörden av rättsdogmatik, se exempelvis Jareborg, Nils: "Rättsdogmatik som vetenskap". I: *SvJT*, 2004, s. 4, Kleineman, Jan: "Rättsdogmatisk metod". I: *Juridisk metodlära*, 2013, s. 21ff. samt Westberg 1992, s. 438.

²⁷ Jfr Westberg 1992, s. 438 not. 40.

utblick som görs i kapitel fyra, dels medelst Bayes teorem.²⁸ Sagda ska dock inte förstås som att de processrättsliga reglerna saknar relevans. De bestämmelser som återfinns i RB skapar den ram inom vilken bevisvärderingen sker och är enligt min mening därutöver av betydelse för uppmärksammandet av ett eventuellt beroendeförhållande.

Framställningen utgör så närmast vad Diesen och Strandberg benämner som en *bevisteoretisk studie*, det vill säga en studie som inte syftar till att beskriva gällande rätt utan istället har som mål att redogöra för hur bevisvärderingen sker i praktiken eller att närmare granska de teoretiska förutsättningar som gäller för bevisning och värderingen av denna.²⁹ Kapitel två och tre har dock inslag av vad nämnda författare benämner som en *processrättslig dogmatisk studie* då innebörden av de regler som är av betydelse för bevisvärderingen presenteras i dessa kapitel.³⁰ Diesen och Strandberg gör en uppdelning mellan *deskriptiv bevisteori* och *normativ bevisteori*.³¹ Deskriptiv bevisteori tar sikte på att utreda hur bevisvärdering går till i praktiken emedan normativ bevisteori istället tar sikte på hur bevisvärderingen bör gå till.³² De av mina frågeställningar som tar sikte på att utreda hur domstolar hanterar samverkande vittnesmål (frågeställning tre och frågeställning fyra) är deskriptiva.³³ Detsamma gäller frågeställning ett. Den sista frågeställningen kan närmast sägas vara normativ då besvarandet av denna frågeställning oundvikligen innehåller en värdering. Den andra frågeställningen är snarast att se som en förutsättning för besvarandet av den normativa frågeställningen såtillvida att kunskap om i vilken mån vittnen tenderar att påverka varandra är en nödvändighet för att kunna göra en bedömning av om domstolarnas värdering av samverkande vittnesmål är tillfredsställande.

Diesen och Strandberg menar att normativ bevisteori är genuint tvärdisciplinär. Enligt nämnda författare krävs det en mångfald av teoretiska infallsvinklar för att belysa de problem som finns inom bevisrätten. Vidare menar författarna att den normativa bevisteorin understryker bevisrättens beroende av kunskap från andra vetenskapsområden.³⁴ För framställningens vidkommande utgörs denna kunskap av dels vittnespsykologisk forskning, dels kunskap om bayesiansk sannolighetsteori. Sagda ska, som ovan

²⁸ Bayes teorem presenteras närmare i avsnitt 1.5.5.

²⁹ Diesen, Christian och Strandberg, Magne: *Bevis 9. Bevisprövning i tvistemål: teori och praktik*, 2012, s. 22f.

³⁰ Diesen och Strandberg 2012, s. 22.

³¹ Diesen och Strandberg 2012, s. 22f.

³² Diesen och Strandberg 2012, s. 24.

³³ Det bör dock redan här påpekas att de resultat som framkommer i rättsfallsstudien grundar sig på min förståelse av de avgöranden som studerats.

³⁴ Diesen och Strandberg 2012, s. 25f.

påpekats, inte ses som ett uttalande om att de processrättsliga reglerna är oväsentliga. Hanteringen av samverkande vittnesmål sker inom en juridisk kontext med de regler som gäller inom denna. Mot bakgrund av nämnda anledning är det enligt min mening naturligt att en del av uppsatsen behandlar de processuella bestämmelser som är av betydelse för värderingen av samverkande vittnesmål. Framställningen består alltså av en juridisk, en vittnespsykologisk och en juridisk-empirisk del. På grund av delarnas väsensskilda karaktär och källmaterial har metoderna för nämnda delar skilt sig åt.

1.5.2 Den juridiska delen

Även om föremålet för framställningen är en faktisk företeelse behöver vissa grundläggande processrättsliga regler presenteras då dessa skapar den ram inom vilka den faktiska företeelsen förekommer.³⁵ För arbetets vidkommande konstrueras ramarna av dels den processrättsliga reglering som är av betydelse för domstolarnas bevisvärdering, dels den bevis-teoretiska begreppsapparat som är av vikt för förståelsen av den faktiska företeelsen.³⁶ Syftet med den regelorienterade delen är att ge läsaren en stabil rättslig grund att stå på. Ansatsen ska inte förstås som ett rudiment att diskutera eventuella tillämpningsproblem eller en strävan efter att bryta ner gällande rätt i mindre beståndsdelar för att därefter systematisera och rekonstruera den utan snarare som en deskriptiv genomgång av den rättsliga reglering som är av betydelse för undersökningsföremålet. Detta betyder ingalunda att den processrättsliga regleringen och den bevisteoretiska begreppsapparaten lämnas utanför framställningens analytiska delar. Ett flertal av de frågor som väcks angående exempelvis vem som bär ansvaret för att ett eventuellt beroendeförhållande uppmärksammas knyter direkt an till den processrättsliga ramen.³⁷ Utöver den rättsliga regleringen existerar, som ovan anförts, en omfattande bevisteoretisk begreppsbyggnad som enligt min mening är central för förståelsen av undersökningsföremålet. Till skillnad från de rättsregler som påverkar bevisvärderingen är begreppsapparaten, enligt mitt sätt att se på saken, inte en del av gällande rätt utan snarare en systematisering och tolkning av faktorer och omständigheter som är föremål för rättens bevisvärdering.

I de delar kapitel två och tre tar sikte på att fastställa gällande rätt har jag använt mig av vad som traditionellt sett benämns som en *rättsdogmatisk*

³⁵ En sådan utredning inryms, och är många gånger nödvändig, i den problem- och intresseorienterade ansatsen (se Westberg 1992, s. 436).

³⁶ För en diskussion om bevisteoretiska studier med utgångspunkter i ett dogmatiskt tema, se Diesen och Strandberg 2012, s. 26f.

³⁷ Nämnda spørsmål avhandlas i avsnitt 3.8.

metod.³⁸ I den juridiska doktrinen råder olika uppfattningar om såväl innebörden av, som lämpligheten i benämningen på, metoden.³⁹ Den traditionella synen på rättsdogmatik är att den syftar till att genom studier av auktoritära rättskällor utreda gällande rätt.⁴⁰ Synen på rättsdogmatikens innebörd har dock förändrats och idag förefaller de flesta författare vara ense om att det i en rättsdogmatisk studie inryms såväl analys som kritik.⁴¹ Oaktat synen på vad som kan vidtas inom ramarna för en rättsdogmatisk studie är den genomgående uppfattningen att rättskällehierarkin är av central betydelse.⁴² Vid utredningen av de processrättsliga bestämmelser som, för framställningens vidkommande, är av betydelse för bevisvärderingen har jag använt mig av lag, förarbeten, praxis och doktrin. De bestämmelser som skapar den processrättsliga ram inom vilken bevisvärderingen sker återfinns i RB. Lagrummen i sig ger dock i många fall föga ledning till deras respektive innebörd. Lag måste så tolkas för att kunna förstås och tillämpas.⁴³ För fördjupad förståelse av lagrummens innebörd har jag använt mig av förarbeten, auktoritativa domstolsavgöranden och doktrin. Mellan dessa källor kan en viss uppdelning göras såtillvida att de två förstnämnda åtnjuter självständig auktoritet emedan detsamma inte gäller för den rättsvetenskapliga doktrinen.⁴⁴ Vad ankommer förarbeten har främst NJA II 1943 *Den nya rättegångsbalken* använts.⁴⁵ Rörande auktoritära domstolsavgöranden har avgöranden i vilka HD behandlar bevisrättsliga frågor eftersökts. Fallen som använts har jag funnit dels genom att följa hänvisningar som återfinns i den rättsvetenskapliga doktrinen, dels genom att på databasen Bisnode Infotorg juridik i fritext söka efter begrepp som exempelvis "beviskrav". Som läsaren kommer att uppmärksamma redogörs inte för sakomständigheterna i de avgöranden till vilka det hänvisas av den enkla anledningen att dessa är inte av betydelse för de principiella uttalanden av vikt för framställningen, vilka HD gör i de använda avgörandena.

Avseende doktrin har verk av personer som får anses ha en framskjuten roll inom process- och bevisrättens område nyttjats. Urvalet har gjorts utifrån

³⁸ Andersson, Simon: "Rättsdogmatisk metod och bevisvärdering". I: *Festskrift till Christian Diesen*, 2014, s. 429 samt Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 2015, s. 43.

³⁹ Se exempelvis Sandgren som anser att *analytisk rättsvetenskap* är en bättre benämning på metoden (Sandgren, Claes: "Är rättsdogmatiken dogmatisk?". I: *TJR*, 2005, s. 656). Se även Andersson, Simon: *Skälig misstanke*, 2016, s. 15.

⁴⁰ Andersson 2014, s. 429, Gräns, Minna: "Om hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen". I: *JT*, 2006, s. 59 samt Sandgren 2006, s. 649.

⁴¹ För en diskussion härvid se exempelvis Jareborg 2004, s. 4, Olsen Lena, "Rättsvetenskapliga perspektiv". I: *SvJT*, 2004, s. 114f. samt Sandgren 2005, s. 655.

⁴² Jfr Andersson 2016, s. 15, Kleineman 2013, s. 29 samt Sandgren 2015, s. 43.

⁴³ Jareborg, Nils: *Allmän kriminalrätt*, 2001, s. 106.

⁴⁴ Olsen 2004, s. 119.

⁴⁵ NJA II 1943, *Den nya rättegångsbalken*.

dels den auktoritet som verken kan anses åtnjuta, dels styrkan i den argumentation som förs i respektive verk.⁴⁶ Bland den litteratur som använts syns bland annat *Rättegång, häfte fyra* av Ekelöf, Edelstam och Heuman, *Går det att bevisa? perspektiv på domstolsprocessen* av Bolding, *Straffprocessen* av Lindell, Eklund, Asp och Andersson samt Diesens *Bevisprövning i brottmål*. Vidare har även Schelins avhandling *Bevisvärdering av utsagor i brottmål* använts. Läsaren bör uppmärksammas på att det är just Schelins avhandling som nyttjats, inte den reviderade version av densamma som gavs ut 2007. Den bevisrättsliga doktrinen genomsyras av olika uppfattningar avseende ett flertal frågor. I de delar jag funnit det intressant att redogöra för de olika uppfattningarna hänvisas direkt till respektive författare. I de delar rättsvetenskapsmännen förefaller vara överens hänvisas istället till ett antal verk i vilka den delade uppfattningen förekommer. I anslutning härtill kan även någonting sägas om fotnoternas funktion. Som läsaren kommer att märka ges stundtals viss information i fotnoterna. Denna information utgörs av sådant som inte är av direkt relevans för uppnåendet av framställningens syfte men som jag ändå finner intressant att poängtera. För att inte störa läsoplevelsen har jag så valt att lyfta ur viss information ur löptexten och istället återge den i fotnoterna.

I de delar kapitel två och tre behandlar den bevisteoretiska begreppsapparaten har vad som snarast kan benämnas som en rättsanalytisk studie av rättsdogmatiskt material genomförts. De begrepp som presenteras i kapitel två och tre återfinns främst i den rättsvetenskapliga doktrinen och därutöver i vissa fall även i prejudicerande avgöranden från HD.⁴⁷ Materialhanteringen i denna del har så skilt sig åt från den del som behandlar de processrättsliga reglerna såtillvida att doktrin, och i viss mån avgöranden från HD har fått en mer framträdande roll i takt med att lagstiftning och förarbeten trätt tillbaka. Materialet får dock fortsatt anses vara dogmatiskt såtillvida att det anlägger det inifrånperspektiv som är kännetecknande för rättsdogmatiskt material.⁴⁸

1.5.3 Den vittnespsykologiska delen

Föremålet för framställningen är alltså den juridiska relevansen och hanteringen av ett beroendeförhållande vilket har sin grund i psykiska skeenden. Problemformuleringen spänner följaktligen över såväl det juridiska som det psykologiska vetenskapsområdet varför framställningen kan beskrivas som *tvärvetenskaplig*. Det utmärkande för en tvärvetenskaplig

⁴⁶ Jfr Andersson 2016, s. 29.

⁴⁷ Se exempelvis HD:s användning av begreppet hjälpfakta i NJA 1999 s. 480 samt HD:s användning av begreppet bevisfaktum i NJA 2001 s. 687.

⁴⁸ Jfr Olsen 2004, s. 111.

ansats, eller ett tvärvetenskapligt perspektiv, är eftersökandet av hjälp från andra vetenskapliga discipliner än den egna för att besvara en fråga eller diskutera ett problem.⁴⁹ Den tvärvetenskapliga utblicken ska inte förstås som att arbetet är till lika delar psykologiskt som juridiskt. Det är den sistnämnda vetenskapsdisciplinen som utgör framställningens största del emedan den förstnämnda snarare är att betrakta som en hjälpvetenskap vilken används för att besvara de frågeställningar (främst frågeställning två men även frågeställning fem) som inte kan besvaras uteslutande genom studier av juridiskt källmaterial.

En jurist besitter enligt min mening ofta goda kunskaper om såväl hanteringen av juridiskt källmaterial som användandet av rättsvetenskapliga metoder. Detsamma kan, generellt sett, inte sägas gälla för studier av andra vetenskaper och det material som hör dem till.⁵⁰ Härvid uppstår givetvis en viss metodologisk svaghet rörande såväl urvalet av tvärvetenskaplig litteratur som bearbetningen av densamma. Materialet jag nyttjat har valts utifrån kriteriet att det behandlar frågor om hur minnet fungerar och hur vittnen kan påverka varandra. Den litteratur som avhandlar nämnda spörsmål innehåller ofta hänvisningar till annan litteratur som behandlar liknande frågor. Jag har genom att följa dessa hänvisningar kunnat bredda forskningsunderlaget. Bland det material som nyttjats märks bland annat verk författade av Elizabeth Loftus, exempelvis *Eyewitness testimony*, artiklar författade av Gabbert tillsammans med olika andra författare, exempelvis *Memory Conformity: Can Eyewitnesses Influence Each Other's Memories for an Event?* samt verk av Pär Anders Granhag med flera. Jag har genomgående strävat att ta del av förstahandskällor. Ett undantag härvid utgörs av den information som återfinns i *The effects of false memory feedback on susceptibility to co-witness misinformation* av Paterson, Chapman och Kemp. Nämnda rapport har inte gått att få tag på varför de resultat som presenteras i denna istället inhämtats från "*With a little help from my friends...*" _ *The role of co-witness relationship in susceptibility to misinformation* av Hope, Ost, Gabbert, Healy, och Lenton.⁵¹

⁴⁹ Sunnemark, Fredrik och Åberg, Martin: *Tvärvetenskap: fält, perspektiv eller metod*, 2004, s. 12.

⁵⁰ Se Bergstedt som menar att en jurist ofta har mycket begränsade kunskaper inom psykologi varför hanteringen av material vid en tvärvetenskaplig studie kan vara problematisk (Bergstedt Annika: *Bevisvärdering av polisvittnesmål*. Examensarbete på juristprogrammet, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, VT 2016, s. 9).

⁵¹ Se Trolle Önnersfors och Wenander som menar att förstahandskällor visserligen är att föredra men att det inte alltid är möjligt få tag på sådana källor varvid andrahandskällor kan nyttjas (Önnersfors, Trolle, Elsa och Wenander, Henrik: *Att skriva rätt – Goda råd för att skriva uppsats i juridik*, 2016, s. 20).

Vid bearbetningen av det vittnespsykologiska materialet har fokus legat på att finna information om vad som kan orsaka ett beroendeförhållande. Såväl svensk som internationell litteratur har använts. Forskningsresultaten från internationella studier är enligt mig applicerbara även i Sverige.⁵²

1.5.4 Den empiriska delen

För att kunna uppfylla det led i syftet som tar sikte på hur samverkande vittnesmål värderas i praktiken har jag utfört en rättsfallsstudie. Vid genomförandet av denna har underrättspraxis studerats i syfte att undersöka dels vilka omständigheter domstolar fäster vikt vid då de bedömer om två eller flera vittnen kan vara beroende av varandra, dels i vilken mån domstolar låter ett beroendeförhållande påverka det bevisvärde de tillmäter respektive vittnesmål. Resultatet av undersökningen presenteras och i kapitel fem. För att läsaren ska få en så god överblick som möjligt redogörs för hur rättsfallsstudien genomförts i direkt anslutning till att resultaten presenteras.⁵³

1.5.5 Teoretiska utgångspunkter

I den juridiska doktrinen återfinns, traditionellt sätt, två huvudmetoder för bevisvärdering: *temametoden* och *värdeметoden*. Temametoden fokuserar på sannolikheten för bevisemat givet det bevisfaktum (den faktiska omständighet som presenteras till stöd för bevisemat) som föreligger medan värdeметoden tar sikte på sannolikheten för bevisfaktumet givet bevisemat.⁵⁴ Värdeметoden uppställer följaktligen ett krav på kausalitet mellan bevisema och bevisfaktum såtillvida att bevisfaktumet anses utgöra ett spår av brottet.⁵⁵ Utöver dessa metoder existerar även bland annat den av Diesen förespråkade *hypotesметoden*.⁵⁶ Vad gäller värdering av samverkande vittnesmål kommer jag att använda bayesiansk sannolikhetssteori, en teori som beskriver hur "[...] sannolikheten för en hypotes förändras av ny information."⁵⁷ Enligt Dahlman kan temametoden "[...] ses som en

⁵² Sagda styrks enligt mig av att den svenska litteratur som använts i mycket hög utsträckning hänvisar till internationella forskningsresultat. Läsaren bör dock uppmärksammas på att rättssystemen, och därmed möjligen de regler som gäller för exempelvis förhör med vittnen, skiljer sig åt mellan olika länder vilket kan få konsekvenser för värderingen av utsagor.

⁵³ Se avsnitt 5.1 samt avsnitt 5.2.

⁵⁴ Bolding, Per Olof: "Osannolikhet eller ovisshet? En fråga om behandlingen av alternativhypoteser vid bevisvärderingen". I: *SvJT*, 1988, s. 606, Ekelöf, Per Olof: "Bevisvärdeметодellen kontra bevisemamodellen". I: *SvJT*, 1989, s. 26ff. samt Lindell, Bengt, Eklund, Hans, Asp, Petter och Andersson, Torbjörn: *Straffprocessen*, 2005, s. 404ff.

⁵⁵ Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 404.

⁵⁶ Se Diesen 2015, s. 197ff.

⁵⁷ Dahlman 2016, s. 10. För vidare läsning se även Andersson 2016, s. 460.

primitiv version av den bayesianska metoden[...].⁵⁸ Bayes teorem har fått sitt namn efter Thomas Bayes, den amatörmatematiker som ligger bakom teoremet.⁵⁹ Bayesiansk sannolikhetsteori beskriver subjektiva sannolikheter vilket innebär att bedömningen av sannolikheten grundar sig på den kunskap bedömaren har i varje given situation.⁶⁰ Här skiljer sig nämnda sannolikhetsteori från klassisk vetenskap som bygger på att bärigheten hos en hypotes provas genom upprepade försök.⁶¹

Teoremet är en matematisk formel för sambandet mellan villkorade sannolikheter, det vill säga sannolikheten för en händelse givet en annan händelse.⁶² Det kan exempelvis röra sig om sannolikheten för att A befann sig på en viss plats givet att B säger att A befann sig på platsen ifråga. Teoremet kan, utöver att användas för att uppdatera sannolikheten för en händelse givet ett bevis, även användas för beräkna kraften hos samverkande bevisning.⁶³ Matematiska sannolikhetsresonemang används idag av Nationellt forensiskt centrum som, då de kommer med sina utlåtanden, graderar dessa utifrån en skala som ger yttryck för hur sannolikt det är att resultatet skulle föreligga om den hypotes som provas är sann.⁶⁴ Dahlman använder P som förkortning för sannolikhet, T för bevistema och F för bevisfaktum. Samma förkortningar kommer att användas i framställningen. Inom sannolikhetsteori används | för att uttrycka att den första händelsen ska bedömas villkorad av den andra händelsen. P(F|T) betyder så exempelvis ”sannolikheten för bevisfaktumet givet bevistemat”.⁶⁵ Teoremet används för att belysa värderingen av samverkande vittnesmål ur ett nytt perspektiv och därutöver för att, på ett pedagogiskt sätt, påvisa vilka konsekvenser ett förbiseende av bevisnings icke-oberoende kan få. Jag kom först i kontakt med teoremet då jag under höstterminen 2015 läste professor Christian Dahlmans kurs *Bevisvärdering* på Juridiska fakulteten i Lund. Varifrån den ursprungliga idén att använda bayesiansk sannolikhetsteori vid bevisvärderingen kommer ifrån är naturligtvis svårt att svara på. För min del kommer idén och inspirationen dock från professor Dahlman.

⁵⁸ Dahlman 2016, s. 12.

⁵⁹ Andersson 2016, s. 459.

⁶⁰ Dahlman 2016, s. 8. För vidare läsning om subjektiva sannolikheter, se exempelvis Jerkö, Markus: *Rettslig bevisvärdering – om dens rammer, redskaper og grensene for vår erkjennelse*, 2014, s. 393ff.

⁶¹ Nordgaard, Anders och Rasmusson, Birgitta: *Värdering av forensiska resultat som del i bevisvärderingen*, SKL Intern rapport, 2014:10, s. 2. För vidare läsning om olika typer av sannolikhet, se Andersson 2016, s. 438ff.

⁶² Jfr Dahlman 2016, s. 10 samt Sober, Elliott: ”Bayesianism – its Scope and Limits”. I: *Bayes’s Theorem*, 2002, s. 21.

⁶³ Dahlman 2016, s. 11 samt Robertson, Bernard, Vignaux, G.A, Berger, E.H. Charles: *Interpreting Evidence – Evaluating Forensic Science in the Courtroom*, 2016, s. 69ff.

⁶⁴ Nordgaard och Rasmusson 2014, s. 1ff.

⁶⁵ Dahlman 2016, s. 7.

Då det rör sig om *matematisk* sannolikhetsteori kommer siffror och matematiska formler att användas i uppsatsen, något som fullt förståeligt kan upplevas som främmande i en juridisk framställning. Siffrorna ska dock inte uppfattas som exakta angivelser eller säkra uttalanden om ett specifikt antagande är sant i ett visst antal fall. De siffror som används utgör pedagogiska hjälpmedel för att exemplifiera teorems användningsområde och belysa vilka konsekvenser förbiseendet av ett beroendeförhållande kan få. Det bör vidare framhållas att det bara är delar av den bayesianska sannolikhetsteorin som berörs i framställningen. Anledningen härtill följer av syftet med användandet av teoremet.⁶⁶ Vad gäller det material som använts avseende bayesiansk sannolikhetsteori består det uteslutande av litteratur, främst Christian Dahlmans *Beviskraft – metod för bevisvärdering i brottmål*, ett kompendium som tagits fram som underlag till fördjupningskursen *Bevisvärdering* på Lunds Universitet. Vidare har bland annat Erling Eides *Bevisvärdering* och *Interpreting Evidence - Evaluating Forensic Science in the Courtroom* av Robertson, Vignaux och Berger använts. Utöver nämnda källor har även internrapporten *Värdering av forensiska resultat som del i bevisvärderingen* från dåvarande Statens kriminaltekniska laboratorium, numera Nationellt forensiskt centrum, brukats. Rapporten kan, mot en avgift, beställas per post från Nationellt forensiskt centrum, alternativt läsas på plats hos nämnda myndighet.

1.6 Forskningsläge

Som framgått i föregående avsnitt väcktes mitt intresse för bevisvärdering då jag läste professor Dahlmans fördjupningskurs *Bevisvärdering*. Dahlman får enligt mig anses vara ledande i Sverige vad gäller användandet av bayesiansk sannolikhetsteori vid rättslig bevisvärdering. Vid författandet av denna uppsats har jag använt mig av den metod för bevisvärdering som Dahlman förespråkar i sitt kompendium *Beviskraft – metod för bevisvärdering*. Jag har valt att fördjupa mig inom värderingen av samverkande vittnesmål. Genom såväl den vittnespsykologiska studien som den rättsfallsstudie som genomförs i framställningen anser jag att jag tillför nya perspektiv till den forskning som idag existerar.

Bevisvärdering är överlag ett såväl omskrivet som omdiskuterat ämne. Ett flertal framstående verk har getts ut på området, bland vilka Diesens *Bevisprövning i brottmål* och de av Ekelöf ursprungligen författade, och

⁶⁶ Den läsare som vill fördjupa sig i hur bayesiansk sannolikhetsteori kan användas vid rättslig bevisvärdering tar med fördel del av Dahlmans kompendium *Beviskraft – metod för bevisvärdering i brottmål* eller *Interpreting Evidence – Evaluating Forensic Science in the Courtroom* av Robertson, Vignaux och Berger.

medelst medförfattare sedermera reviderade, böckerna i serien *Rättegång* märks särskilt. Sistnämnda serie har länge haft en framskjuten position och fungerat som såväl läromedel som underlag för författandet av många rättsvetenskapliga alster. Än idag är Ekelöfs uppfattningar, enligt min mening, någonting de flesta författare och juriststudenter förhåller sig till, oaktat om de delar Ekelöfs åsikter eller ej. Det var Ekelöf som ursprungligen introducerade värdemetoden i Sverige, en metod som trots att den inte kan sägas ha vunnit stöd i domstolarnas rättstillämpning även fortsatt dryftas i den juridiska doktrinen.⁶⁷ Min uppfattning är att det finns mycket forskning rörande hur bevisvärdering *kan* eller *bör* ske men betydligt mindre forskning avseende *hur* den sker. Ett undantag utgörs av den examensuppsats om värderingen av polisvittnesmål som författades av Annika Bergstedt under vårterminen 2016, ett annat av Katrin Lainpeltos avhandling *Stödbevisning i brottmål*. Min förhoppning med denna framställning är att öka kunskapen i denna del ytterligare.

På senare år har bland annat två avhandlingar som behandlar bevisvärdering, och till viss del sannolikheteori, lagts fram. Det rör sig om dels Markus Jerkös *Rettslig bevisvärdering – om dens rammer, redskaper og grensene for vår erkjennelse*, dels *Skälig misstanke* av Simon Andersson. Jerkö utreder i sin avhandling bevistema, bevisbörda och beviskrav emedan Andersson behandlar begreppet skälig misstanke. Ingen av dessa avhandlingar behandlar närmare frågan om värderingen av samverkande vittnesmål. Behandlar vittnesmål och värderingen av dessa gör dock Schelin i sin avhandling *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Schelins fokusområde är emellertid ett annat än mitt då hon undersöker vilka faktorer som påverkar det värde som tillmäts det enskilda vittnesmålet. Ytterligare en avhandling som är värd att nämna i sammanhanget är Eva Smiths *Vidnebeviset: en vurdering af afhøringsmetoder og vidneforklaringer* från 1986.

Som framgått innehåller framställningen en tvärvetenskaplig utblick. Att använda psykologisk forskning i en juridisk uppsats är inte någonting jag är först med. Det finns ett flertal verk som söker förstå fenomen som är av juridisk relevans genom studier av vittnespsykologiskt material. Ett exempel härvid är ovan nämnda avhandling *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Någon framställning som använder vittnespsykologiskt material för att belysa de beroendeförhållanden som kan existera mellan vittnen har jag dock inte funnit. Här anser jag att min framställning fyller en viktig funktion då ett beroendeförhållande, som kommer att framgå, kan få stor betydelse för det bevisvärde som tillmäts den samverkande bevisningen.

⁶⁷ Dahlman 2016, s. 13 samt *Felaktigt dömda – rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt* 2006, s. 63f.

1.7 Disposition

Framställningens disposition är konstruerad utifrån en tanke om progression såtillvida att kunskapen som förmedlas i de inledande kapitlen är en förutsättning för förståelsen av vad som sägs i uppsatsens senare delar. Arbetet inleds i kapitel två och tre med en redogörelse över dels de processrättsliga bestämmelser och principer som konstruerar de ramar inom vilka bevisvärderingen genomförs, dels den bevisteoretiska begreppsapparat som enligt mig är en förutsättning för förståelsen av undersökningsobjektet. I nämnda kapitel presenteras de delar av Bayes teorem som är av betydelse för framställningen löpande. I strävan att göra teoremet så lättförståeligt som möjligt använder jag mig härvid av ett antal påhittade exempel. I slutet av kapitel tre genomför jag en sammanfattande delanalys. I denna diskuteras såväl hur ett beroendeförhållande kan förstås inom den bevisteoretiska kontexten som hur den eventuella förekomsten av ett sådant förhållande kan hanteras inom den processrättsliga ram som omgärdar bevisvärderingen.

Kapitel fyra utgör framställningens tvärvetenskapliga inslag. I detta kapitel presenteras vittnespsykologisk forskning avseende vad som kan ligga till grund för uppkomsten av ett beroendeförhållande mellan två eller flera personer. Kapitlet avslutas med en sammanfattande analys i vilken jag summerar och diskuterar vad den vittnespsykologiska utblicken visat. I kapitel fem presenteras den rättsfallsstudie som utförts. Kapitlet inleds med en metodologisk översikt i vilken jag beskriver hur jag gått tillväga för att genomföra nämnda studie. Därefter redogörs för resultaten vilka även analyseras mot bakgrund av vad som framkommit i kapitel två till fyra i direkt anslutning till att de presenteras. Framställningen avslutas i kapitel sex med ett antal sista reflektioner med särskilt fokus på vilka konsekvenser förbiseendet av ett beroendeförhållande kan komma att få.

2 Rättsliga utgångspunkter

2.1 Inledande anmärkningar

Då huvudförhandlingen är avslutad har domstolen att avgöra om den tilltalade ska hållas straffrättsligt ansvarig eller ej.⁶⁸ Domstolen får enligt RB 30 kap. 2 §, och den däri till uttryck komna *omedelbarhetsprincipen*, enbart grunda sitt avgörande på vad som förekommit under huvudförhandlingen.⁶⁹ Som så småningom kommer att framgå är denna begränsning av beslutsunderlaget dock inte absolut.⁷⁰ Vad gäller det material som förekommer under huvudförhandlingen följer av RB 35 kap. 6 § att det som huvudregel är parterna som ansvarar för bevisningen och därigenom även för det underlag som ska ligga till grund för prövningen av skuldfrågan.⁷¹ I indispositiva mål och mål om brott som hör under allmänt åtal får domstolen visserligen självmant inhämta bevisning. Att rätten på detta sätt kompletterar processmaterialet sker emellertid bara i undantagsfall.⁷²

2.2 Fri bevisprövning

I RB 35 kap. 1 § stadgas att rätten, ”efter samvetsgrann prövning av allt som förekommit” har att avgöra vad i målet som är bevisat. Bestämmelsen ger uttryck för *principen om fri bevisprövning*, en princip som innefattar såväl *principen om fri bevisföring* som *principen om fri bevisvärdering*.⁷³ Innebörden av den förstnämnda principen är att det som utgångspunkt inte existerar några begränsningar avseende vad part får presentera till stöd för

⁶⁸ Jfr RB 35 kap. 1 §.

⁶⁹ NJA II 1943, s. 203 & s. 391 samt NJA 2015 s. 702, p. 19. Se även Bylander, Eric: *Muntlighetsprincipen – en rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt*, 2006, s. 115, Diesen 2015, s. 106f., Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 27f., Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 28, samt Schelin 2006, s. 76.

⁷⁰ Se avsnitt 3.3 om notorietet och erfarenhetssatser.

⁷¹ NJA II 1943, s. 449f. samt NJA 2015 s. 702 p. 19.

⁷² Se exempelvis Lavén som menar att det regelmässigt är parterna som svarar för bevisningen (Lavén, Håkan: *Hur domstolar dömer i brottmål: om domare, rättegång, bevisning och påföljder*, 2013, s. 61). Se även Fitger m.fl. som påpekar att det faktum att rätten självmant får inhämta bevisning inte betyder detsamma som att rätten ska inhämta bevisning (Fitger, Peter, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar, Renfors, Cecilia, Sörbom, Monika: *Rättegångsbalken – En kommentar, del 3*, 1984, supplement 67, augusti 2010, 35:65).

⁷³ Jfr NJA II 1943, s. 444f. Se även NJA 2015 s. 702 p. 18 där HD uttalar att nämnda principer utläses ur RB 35 kap. 1 §. För vidare läsning, se exempelvis Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 26 & s. 37, Fitger m.fl., supplement 72, april 2012, 35:8, Lavén, 2013, s. 62, Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 397 samt Schelin 2006, s. 71.

sin sak.⁷⁴ Den fria bevisföringen är dock inte absolut. EKMR och Europadomstolens praxis uppställer vissa begränsningar.⁷⁵ Vidare innehåller även RB undantag från den huvudregel som innebär att all bevisning får läggas fram. Ett sådant undantag utgörs av domstolens möjlighet att, i enlighet med RB 35 kap. 7 §, avvisa bevisning som rätten finner betydelselös eller irrelevant.⁷⁶ Ytterligare ett undantag är förbudet mot vittnesattester (RB 35 kap. 14 §). Sistnämnda bestämmelse ger uttryck för *principen om bevisningens omedelbarhet*.⁷⁷ Innebörden av principen är att om den kunskap en person besitter ska användas som bevis i målet, ska kunskapen framläggas i sin mest omedelbara form: för vittnens vidkommande muntligen inför rätten.⁷⁸ Principen är nära sammankopplad med *principen om det bästa bevismaterialet*, en princip som enligt Ekelöf, Edelstam och Heuman innebär att om viss kunskap kan åtkommas på flera olika sätt, så ska det sätt som medför den säkraste bevisningen användas.⁷⁹

Vad gäller principen om fri bevisvärdering finns, trots att utgångspunkten är att bevisvärderingen ska vara fri, ett antal punkter till vilka domstolen enligt Processlagsberedningen har att förhålla sig.⁸⁰ Enligt Processlagsberedningen ska bevisvärderingen ske på ett objektivet sätt och redovisas så att utomstående kan följa de resonemang domstolen fört och de överväganden domstolen gjort. Vidare ska domstolen värdera varje bevis för sig, det är alltså inte godtagbart att domstolen gör en helhetsbedömning och lägger denna till grund för sitt avgörande. Slutligen är rätten, i enlighet med omedelbarhetsprincipen, begränsad till att beakta sådant som förekommit under huvudförhandlingen.⁸¹ HD uttalade i NJA 2015 s. 702 att det faktum att det råder fri bevisprövning inte utgör ett hinder mot att det i praxis kan utvecklas riktlinjer och principer för bevisbedömningen. Sådana riktlinjer och principer måste enligt HD dock behandlas med försiktighet och urskillning.⁸²

⁷⁴ NJA II 1943, s. 444f. Se även exempelvis Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 35, Fitger m.fl., supplement 63, augusti 2009, 35:26b, Lavén 2013, s. 62 samt Schelin 2006, s. 71.

⁷⁵ Dahlman 2016, s. 20, Diesen 2015, s. 120f. samt Lundqvist, Ulf: *Laga och rättvis rättegång: om bevisförbud i rättspraxis*, 2015, s. 293ff.

⁷⁶ Dahlman 2016, s. 20. Den intresserade läsaren tar med fördel del av NJA 2007 s. 547 samt RH 2012:14 för att förstå hur bestämmelsen tillämpats.

⁷⁷ NJA II 1943, s. 457. Enligt Mellqvist är RB 35 kap. 14 § ett uttryck för *principen om det bästa bevismaterialet* (Mellqvist, Mikael: *Processrätt: grunderna för domstolsprocessen*, 2015, s. 36).

⁷⁸ NJA II 1943, s. 457. Det återfinns en rad undantag till denna princip. För vidare läsning, se exempelvis Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 381f.

⁷⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 43.

⁸⁰ NJA 2015, s. 702, p. 20. Se även Lavén 2013, s. 62.

⁸¹ NJA II 1943, s. 445 samt NJA 2015 s. 702 p. 20. För vidare läsning, se Fitger m.fl., supplement 62, maj 2009, 35:30a samt Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 398.

⁸² NJA 2015 s. 702 p. 21.

2.3 Bevistema och bevisuppgift

I RB 23 kap. 2 § stadgas att åklagaren under förundersökningen ska utreda huruvida det föreligger tillräckliga skäl för att väcka åtal mot den person som misstänks för brott. I *tillräckliga skäl* inbegrips, enligt Ekelöf, Edelstam och Boman, såväl frågan om den gärning som är för handen är straffbar som frågan om den bevisning som existerar är tillräcklig för en fällande dom.⁸³ Av RB 45 kap. 1 § följer att åtal väcks genom att åklagaren skriftligt ansöker om stämning hos rätten.⁸⁴ Åklagaren ska i sin stämningsansökan uppge såväl den tilltalade som eventuell målsägande (RB 45 kap. 4 § 1-2p.).⁸⁵ Vidare ska åklagaren enligt RB 45 kap. 4 § 3 p. ange ”den brottsliga gärningen med uppgift om tid och plats för dess förövande och de övriga uppgifter som behövs för dess kännetecknade samt de bestämmelser som är tillämpliga”. Det är genom denna precisering av vad som läggs den tilltalade till last som gärningsbeskrivningen konstrueras.⁸⁶ Av RB 30 kap. 3 § följer att rätten inte får döma över annat än vad åklagaren fört talan om vilket innebär att gärningsbeskrivningen skapar processens ram.⁸⁷ Gärningsbeskrivningen innehåller så de bevistemata (omständigheter) som ska bevisas i målet.⁸⁸

Åklagaren ska vidare, enligt RB 45 kap. 4 § 4 p., ange vilka bevis som åberopas (bevisuppgift) samt vad som ska styrkas med varje bevis (vilket eller vilka bevistemata bevisfaktumet tar sikte på).⁸⁹ Av RB 45 kap. 10 § följer att rätten då den utfärdar stämning mot den tilltalade ska förelägga vederbörande att ange vilken bevisning hen åberopar samt vad som ska styrkas med respektive bevis.⁹⁰ Om muntlig bevisning åberopas ska parterna utöver bevistemat även ange ett förhörstema, det vill säga en uppgift om vad förhöret ska handla om.⁹¹

⁸³ Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Boman, Robert: *Rättegång. Häfte 5*, 1998, s. 143.

⁸⁴ Ordningen är inte undantagslös. För förseelse i rättegången får åtal exempelvis väckas utan stämning (RB 45 kap. 2 § 1 st.). Se exempelvis Fitger m.fl., supplement 75, oktober 2013, 45:7. Vidare har även målsäganden, eller med denne jämställda personer, åtalsrätt i vissa fall (se Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars, Pauli, Mikael: *Rättegång. Häfte 1*, 2016, s. 72).

⁸⁵ I RB 33 kap. 1 § regleras vilka uppgifter som ska finnas med i stämningsansökan.

⁸⁶ Se exempelvis Diesen 2015, s. 199f. Hur preciserad gärningsbeskrivningen måste vara har varit föremål för debatt inom den juridiska doktrinen. Denna diskussion berörs inte här. Den intresserade läsaren rekommenderas att ta del av exempelvis Heuman, Lars: ”Är vaga och oklara gärningsbeskrivningar godtagbara enligt Europakonventionen?”. I: *JT*, 2005/06.

⁸⁷ Se exempelvis Bolding, Per Olof: *Går det att bevisa? : perspektiv på domstolsprocessen*, 1989, s. 13 samt Diesen 2015, s. 199.

⁸⁸ NJA 2015 s. 702 p. 22.

⁸⁹ Diesen 2015, s. 206, Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 55, Fitger m.fl., supplement 79, oktober 2015, 45:15 samt Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 206.

⁹⁰ För vidare läsning se exempelvis Fitger m.fl., supplement 76, maj 2014, 45:28b.

⁹¹ Diesen 2015, s. 206, Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 236. Enligt Fitger m.fl. *utsagotema* (Fitger m.fl., supplement 79 oktober 2015, 45:15).

2.4 Bevisbörda

I brottmål bär åklagaren, alternativt målsäganden, den fulla bevisbördan.⁹² Detta gäller såväl de objektiva gärningsmomenten som den subjektiva täckningen.⁹³ Bevisbördan avser inte bevisfakta eller hjälpfakta utan är direkt knuten till bevistemat.⁹⁴ Bevisbördan gäller inte heller eventuella delteman utan tar uteslutande sikte på det slutliga bevistemat.⁹⁵ Att bevisbördan åvilar åklagaren framgår inte av någon lagregel.⁹⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman menar att placeringen av bevisbördan följer av *oskyldighetspresumtionen*. Denna presumtion återfinns i artikel 6.2 EKMR och innebär att den som är anklagad för ett brott ska betraktas som oskyldig till dess att hans skuld är fastslagen.⁹⁷ Att det är åklagaren som bär bevisbördan innebär att eventuella tvivel ska tillkomma den tilltalade och att rätten i tveksamma fall ska fria istället för att fälla.⁹⁸ I sammanhanget kan även den *objektivitetsplikt* som åvilar åklagaren nämnas. Objektivitetsplikten innebär att åklagaren ska beakta och utreda även omständigheter som är till den tilltalades förmån.⁹⁹ Vad gäller förundersökningen kommer objektivitetsplikten till uttryck i RB 23 kap. 4 §.¹⁰⁰ Objektivitetsplikten gäller därutöver, enligt RB 45 kap. 3a §, även efter det att åtal väckts.¹⁰¹

2.5 Ursprungssannolikhet

Som framgått i föregående avsnitt ska den tilltalade, i enlighet med oskyldighetspresumtionen, betraktas som oskyldig då rättegången inleds. I förevarande avsnitt ska redogöras för hur detta ursprungsläge kan förstås utifrån Bayes teorem. I framställningen kommer jag, precis som Dahlman

⁹² NJA 2015 s. 702 p. 28.

⁹³ NJA 2012 s. 45 p. 9. Se även Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 158 samt Fitger m.fl., supplement 77, oktober 2014 35:20.

⁹⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 158 samt Fitger m.fl., supplement 77, oktober 2014 35:20.

⁹⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009 s. 158f. samt Fitger m.fl., supplement 45, december 2004, 35:9.

⁹⁶ Se exempelvis Fitger m.fl. som menar att principen inte ansetts behöva komma till uttryck i någon lagregel (Fitger m.fl., supplement 77, oktober 2014 35:20).

⁹⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 150. Se vidare NJA 2016 s. 129. För vidare läsning om oskyldighetspresumtionen rekommenderas Nowak, Karol: *Oskyldighetspresumtionen*, 2003.

⁹⁸ Resonemanget är ett uttryck för *principen om in dubio pro reo*, se Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 150. För fördjupning om principens samband med oskyldighetspresumtionen, se Nowak 2003, s. 32-34.

⁹⁹ Diesen 2015, s. 126 samt Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 175.

¹⁰⁰ För vidare läsning se Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 175.

¹⁰¹ För fördjupning, se prop. 2015/2016:68, *Förstärkt rättssäkerhet och effektivitet i förundersökningsförfarandet* s. 35 och 89 samt Ekelöf, Edelstam, Heuman och Pauli 2016, s. 79.

gör i sitt kompendium *Beviskraft – metod för bevisvärdering i brottmål*, använda mig av *oddsvarianten* av Bayes teorem.¹⁰² Varianten ser, enligt Dahlmans uppställning, ut på följande sätt:¹⁰³

$$\frac{P(T)}{P(-T)} \times \frac{P(F|T)}{P(F|-T)} = \frac{P(T|F)}{P(-T|F)}$$

Kortfattat kan sägas att Bayes teorem går ut på att bevistemats odds *ex ante* (sannolikheten för att bevistemat är sant dividerat med sannolikheten för att bevistemat är falskt) multipliceras med beviskraften hos bevisfaktumet varvid oddset *ex post* och därmed sannolikheten *ex post* (sannolikheten för att bevistemat är sant efter det att bevisningen beaktats) kan räknas ut.¹⁰⁴ Härvid ska den första kvoten (P(T)/P(-T)), och vad den innebär innan någon bevisning beaktats, diskuteras närmare.¹⁰⁵

En förutsättning inom bayesiansk sannolikhetsteori, och därmed för användandet av Bayes teorem, är en uppfattning *a priori*, det vill säga en uppfattning om sannolikheten för hypotesen (bevistemat) innan några bevis beaktats.¹⁰⁶ Efter det att sannolikheten *a priori* bestämts insamlas observationer och kunskap varvid sannolikheten *ex post*, det vill säga sannolikheten för bevistemat givet alla tillgängliga bevis, kan beräknas.¹⁰⁷

För att Bayes teorem ska kunna nyttjas vid rättslig bevisvärdering behövs alltså en uppfattning om sannolikheten för bevistemat innan några bevis beaktats, det vill säga en startpunkt att utgå ifrån. Dahlman benämner denna startsannolikhet som *ursprungssannolikhet*, ett begrepp som enligt Dahlman är vedertaget inom den juridiska doktrinen.¹⁰⁸ Som framgått i avsnitt 2.4 ska den tilltalade betraktas som oskyldig fram till dess att hans skuld är fastslagen. Oskyldighetspresumtionen kan alltså härvid sägas utgöra en startpunkt.¹⁰⁹

¹⁰² Dahlman 2016, s. 33. För andra varianter och uppställningar av Bayes teorem, se exempelvis Blom, Gunnar, Enger, Jan, Englund, Gunnar, Grandell, Jan och Holst, Lars: *Sannolikhetsteori och statistikteori med tillämpningar*, 2005, s. 31.

¹⁰³ Dahlman 2016, s. 33.

¹⁰⁴ Dahlman 2016, s. 34, Nordgaard och Rasmusson 2014, s. 6ff. samt Robertson, Vignaux och Berger 2016, s. 15.

¹⁰⁵ Jfr Dawid, Alexander, Philip: "Bayes's Theorem and Weighing Evidence by Juries". I: *Bayes's Theorem*, 2002, s. 73.

¹⁰⁶ Koehler 1992, s. 170 samt Nordgaard och Rasmusson 2014, s. 7.

¹⁰⁷ Jfr Blom m.fl. 2005, s. 279.

¹⁰⁸ Dahlman 2016, s. 51f. Se även Andersson 2016, s. 452.

¹⁰⁹ Dahlman 2016, s. 51. För en annan uppfattning, se Eide som menar att oskyldighetspresumtionen aktualiseras först då alla bevis blivit presenterade (Eide, Erling: *Bevisvärdering: usikkerhet og sannsynlighet*, 2016, s. 107).

Innebörden av oskyldighetspresumtionen kan förstås och tolkas på ett flertal olika sätt. Enligt Dahlman kan oskyldighetspresumtionen ses som en *fiktiv startsannolikhet*.¹¹⁰ Om domstolen utgått från den verkliga startsannolikheten skulle sannolikheten för skuld innan några bevis beaktats vara lika stor som frekvensen av skyldiga bland de som är åtalade för brott. Skulle åklagarna exempelvis vinna framgång i 90 % av de mål i vilka de väcker åtal skulle startsannolikheten vara 90%. Dahlman menar dock att domstolen inte nödvändigtvis bör utgå från den verkliga sannolikheten för skuld. Istället kan en normativ ursprungssannolikhet bestämmas.¹¹¹

Det kan enligt mig vara lockande att bestämma den normativa ursprungssannolikheten till 0 % (det vill säga att den tilltalade ska betraktas som absolut och fullständigt oskyldig vid förhandlingens början).¹¹² Av logisk nödvändighet är detta dock inte möjligt. Anledningen härtill är att om startsannolikheten skulle bestämmas till 0 % skulle ingen person kunna fällas då värdet av alla de bevis som finns i målet så småningom multipliceras med startsannolikheten för att på så vis få fram sannolikheten för att bevistemat är sant efter det att alla bevis i målet beaktats (sannolikheten *ex post*). Skulle den ena faktorn i nämnda multiplikation sättas till noll kommer alla resultat också bli 0 då någonting multiplicerat med 0 alltid blir 0.¹¹³

Att sätta startsannolikheten till 0 är alltså uteslutet varför ett positivt tal måste väljas. Dahlman för ett omfattande resonemang om hur detta tal kan fastställas.¹¹⁴ Enligt Dahlman kan en normativ startsannolikhet, i form av en presumtionsregel, på 1 % användas.¹¹⁵ Andersson, å sin sida, bestämmer ursprungssannolikheten för skuld utifrån kretsen av potentiella gärningspersoner. I det exempel Andersson anför finns 10 miljoner personer som skulle kunna begått det aktuella brottet varvid ursprungssannolikheten blir en på tio miljoner (0,0000001).¹¹⁶ Jag ansluter mig till Dahlmans uppfattning avseende att ursprungssannolikheten snarast bör bestämmas normativt. Då bestämmandet av startsannolikhetens innebörd är sekundär i förhållande till mitt syfte kommer inte någon vidare diskussion i denna del att föras här varför en ursprungssannolikhet på 1 % kommer att användas i framställningen.

¹¹⁰ Dahlman 2016, s. 51.

¹¹¹ Dahlman 2016, s. 51. Se även Robertson, Vignaux och Berger som menar att domstolen inte får dra några slutsatser bara utifrån det faktum att den tilltalade är just tilltalad (Robertson, Vignaux och Berger 2016, s. 77).

¹¹² Jfr Dahlman 2016, s. 54.

¹¹³ Dahlman 2016, s. 54 samt Robertson, Vignaux och Berger 2016, s. 77.

¹¹⁴ Dahlman 2016, s. 51ff.

¹¹⁵ Dahlman 2016, s. 54. För en annan uppfattning rörande oskyldighetspresumtionen, se Eide som menar att oskyldighetspresumtionen innebär att domaren då rättegången inleds bör betrakta den tilltalade som lika oskyldig som skyldig (Eide 2016, s. 108).

¹¹⁶ Andersson 2016, s. 462.

Ursprungssannolikheten, det vill säga den sannolikhet för skuld som föreligger innan någon bevisning beaktats, den ”första” sannolikheten, benämns som sannolikheten *ex ante*. Det är härvid viktigt att uppmärksamma att sannolikheten *ex ante* uppdateras i takt med att bevisningen beaktas. Sannolikheten *ex post* blir så sannolikheten *ex ante* i nästa led. Sannolikheten *ex ante* är således inte alltid densamma som ursprungssannolikheten.¹¹⁷ $P(T)$ utläses, då det nu rör sig om fastställandet av ursprungssannolikheten, som sannolikheten för bevisemat innan någon bevisning beaktats. $P(-T)$ utläses här som sannolikheten för att bevisemat är falskt innan någon bevisning beaktats.¹¹⁸ Summan av dessa båda sannolikheter är alltid 100 %.¹¹⁹ Genom att dividera $P(T)$ med $P(-T)$ räknas vad som benämns som oddset *ex ante* ut.¹²⁰ $\frac{P(T)}{P(-T)} = Odds\ ex\ ante$. Om $P(T) = 1\%$ blir $P(-T) = 99\%$ ($100-1=99$) varvid oddset *ex ante* blir $\frac{0,01}{0,99} = \frac{1}{99}$.

En startsannolikhet på 1 % innebär att är det 99 gånger mer sannolikt att bevisemat är falskt än att bevisemat är sant innan några bevis beaktats.¹²¹ Det är, som ovan nämnts, viktigt att uppmärksamma att oddset *ex ante* uppdateras i takt med att fler och fler bevis beaktas.¹²²

2.6 Beviskrav

Som framgått i avsnitt 2.2 stadgas det i RB 35 kap. 1 § att rätten ska avgöra *vad* som är bevisat. RB innehåller dock inte någon beskrivning av, vad avser skuldfrågan i brottmål, *när* någonting ska anses bevisat.¹²³ Definitionen av det slutliga beviskravet har istället överlämnats åt praxis.¹²⁴ Det beviskrav som idag gäller i brottmål är att det ska vara *ställt utom rimligt tvivel*¹²⁵ att den tilltalade gjort sig skyldig till det åklagaren lägger vederbörande till last för att den tilltalade ska kunna hållas straffrättsligt ansvarig. Nämda definition slogs fast av HD i NJA 1980 s. 725 och har därefter upprepats i

¹¹⁷ Jfr Dahlman 2016, s. 33.

¹¹⁸ Jfr Weaver, Warren: *Fru Fortuna: en introduktion till sannolikhetsläran*, 1984, s. 46f.

¹¹⁹ Dahlman 2016, s. 34.

¹²⁰ Norgaard och Rasmusson 2014, s. 8.

¹²¹ Dahlman 2016, s. 35.

¹²² Jfr Eide 2016, s. 45.

¹²³ Fitger m.fl., supplement 66, maj 2010 35:21 samt Schelin 2006, s. 47.

¹²⁴ Se exempelvis Lambertz, Göran: ”Kvalitetssäkring i brottmål”. I: *SvJT*, 2009, s. 2 samt Schelin 2006, s. 47.

¹²⁵ Ibland syns även formuleringen *ställt bortom rimligt tvivel*, se exempelvis Dahlman 2016, s. 55.

en rad avgöranden.¹²⁶ Beviskravet tar direkt sikte på det slutliga bevis temat, det vill säga de omständigheter vilka utgör förutsättningar för att en fällande dom ska avkunnas.¹²⁷

Inom den rättsvetenskapliga doktrinen återfinns olika uppfattningar om hur beviskravet kan förstås och definieras.¹²⁸ Gregow menar exempelvis "[...] att det praktiskt sett ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig."¹²⁹ Enligt Lambertz ska den tilltalade frias om tvivlet framstår som rimligt men fällas om tvivlet framstår som orimligt.¹³⁰ Ytterligare en diskussion som förs inom den juridiska litteraturen är om beviskravet är konstant eller differentierat, det vill säga om beviskravet är lika högt oavsett exempelvis brottets grovhet, den tilltalades inställning eller typen av rekvisit som ska bevisas.¹³¹

2.7 Utredningens robusthet

Av RB 46 kap. 4 § 2 st. framgår att domstolen ska se till att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver. Ekelöf, Edelstam och Heuman menar att det till följd av detta finns anledning att tillmäta eventuella robusthetsbrister betydelse då ett brottmål avgörs.¹³² Att en utredning är robust betyder att det inte finns outforskade, alternativt icke åberopade, omständigheter som skulle kunna påverka sannolikheten för skuld i endera riktningen.¹³³ Kravet på utredningens robusthet har lett till en diskussion i den rätts-

¹²⁶ Se exempelvis NJA 2012 s. 45 och NJA 2015 s. 702. Se även Diesen 2015, s. 170, Lavén 2013, s. 77, Schelin 2006, s. 47 samt Träskman, Per Ole: "Rimligt eller inget rimligt tvivel". I: *Festskrift till Lars Heuman*, 2008, s. 501.

¹²⁷ NJA 1982 s. 164. Följaktligen finns inte något beviskrav avseende bevisfakta (Jfr Fitger, supplement 62, maj 2009, 35:35 samt Nordh, Roberth: *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*, 2011, s. 22).

¹²⁸ För en diskussion rörande hur beviskravet kan definieras, se exempelvis Diesen 2015, s. 141ff. samt Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 151f.

¹²⁹ Gregow, Torkel: "Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn". I: *SvJT*, 1996, s. 510.

¹³⁰ Lambertz 2009, s. 5.

¹³¹ Se exempelvis Träskman som menar att beviskravet är detsamma för de objektiva som för de subjektiva rekvisiten. Träskman anser vidare att beviskravet är detsamma vid mindre allvarlig brottslighet som vid grov sådan (Träskman 2008, s. 503). Motsatt uppfattning återfinns hos Bolding som menar att beviskravet skiftar beroende på vilken typ av rekvisit som ska bevisas och vilken typ av brott det är fråga om (Bolding 1989, s. 97) Även Diesen diskuterar beviskravet innebörd varvid han anför en rad omständigheter som skulle kunna ligga till grund för ett sänkt beviskrav (Diesen 2015, s. 148ff.). Ekelöf, Edelstam och Heuman menar att beviskravet kan sänkas antingen direkt eller indirekt. Författarna får enligt mig förstås som om en direkt sänkning sker i de fall då HD uttryckligen uttalat att beviskravet sätts lägre emedan en indirekt sänkning härleds ur en bristande utredning såtillvida att om en bristande utredning anses tillräckligt för att uppnå beviskravet har detta indirekt sänkts (Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 156).

¹³² Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 188.

¹³³ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 187 samt Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 412.

vetenskapliga doktrinen rörande dels huruvida eventuella robusthetsbrister ska påverka värdet hos den bevisning som är för handen eller om det existerar ett separat utredningskrav, dels om kravet på en robust utredning är konstant eller om det sätts lägre vid exempelvis ringa brottslighet än vid grov sådan.¹³⁴

Ekelöf, Edelstam och Heuman menar att eventuella robusthetsbrister kommer att påverka bevisvärdet.¹³⁵ Författarna anför att om så inte skulle ske så skulle kravet på utredningens robusthet utgöra ett självständigt krav i förhållande till beviskravet, någonting de menar att det saknas stöd för.¹³⁶ Lindell, Eklund, Asp och Andersson menar att ett åtal kan ogillas på bristande robusthet likväl som det kan ogillas på grund av att den presenterade bevisningen inte når upp till beviskravet ställt utom rimligt tvivel.¹³⁷ Enligt Lindell bör eventuella utredningsbrister inte påverka värdet av den existerande bevisningen då en sådan påverkan skulle finna sin grund i lösa spekulationer om hur någonting kunde ha varit.¹³⁸

Diesen menar att kravet på utredningens robusthet är skilt från bevisvärderingen.¹³⁹ Enligt Diesen existerar, vid sidan av beviskravet, även ett *utredningskrav* vilket konstrueras av den standard utredningen måste hålla för att en bevisvärdering ska kunna genomföras.¹⁴⁰ Diesen menar att rätten, innan den värderar den bevisning som finns i målet, ska bedöma huruvida denna bevisning är tillräcklig för att ligga till grund för några säkra slutsatser. Finner rätten att så inte är fallet ska åtalet enligt Diesen ogillas på grunden att bevisningen inte når upp till utredningskravet.¹⁴¹ Bedömningen ska härvid göras mot vad Diesen benämner som en *utredningsstandard*.¹⁴² Diesen använder begreppet *utredningsbörda* för att beskriva vem som bär risken för eventuella utredningsbrister.¹⁴³ Denna börda åvilar, precis som bevisbördan, åklagaren.¹⁴⁴

¹³⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 188 samt Lainpelto 2012, s. 263ff. Se även Lindell som menar att robustheten inte främst utgör ett bevisproblem utan snarare ett problem hänförligt till vem som bär ansvaret för att utredningen i ett mål är tillfredsställande och vikten av en fullständig utredning i olika typer av mål (Lindell, Bengt: ”Temametoden och värdeometoden vid juridisk bevisvärdering”. I: *Rätt och sanning – ett bevisteoretiskt symposium i Uppsala 26-17 maj 1989*, 1990, s. 18).

¹³⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 187.

¹³⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 188.

¹³⁷ Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 414.

¹³⁸ Lindell 1990, s. 19.

¹³⁹ Diesen 2015, s. 177.

¹⁴⁰ Diesen 2015, s. 177f.

¹⁴¹ Diesen 2015, s. 124 & s. 180.

¹⁴² Diesen 2015, s. 179f.

¹⁴³ Diesen 2015, s. 123f.

¹⁴⁴ Diesen 2015, s. 124.

2.8 Beviskraftskrav

En förutsättning för att Bayes teorem ska kunna nyttjas är, som framgått i avsnitt 2.5, att det finns *någoting*, en startpunkt, att utgå från.¹⁴⁵ Denna ursprungssannolikhet är nu, för framställningens vidkommande, bestämd till 1 %. Utöver startpunkten behöver även vad som kan benämnas som målsannolikheten, det vill säga med vilken sannolikhet bevisemat måste vara visat för att den tilltalade ska fällas, bestämmas.¹⁴⁶ Det begrepp som idag används för att beskriva beviskravet är som framgått att det ska vara *ställt utom rimligt tvivel* att den tilltalade är skyldig.¹⁴⁷ För att kunna använda matematisk sannolikhetsteori måste beviskravet dock transformeras från en semantisk definition till en numerisk sådan.¹⁴⁸

I sin artikel *Kvalitetssäkring i brottmål* diskuterar Lambertz en numerisk bestämning av beviskravet varvid han exemplifierar hur en sådan skulle kunna se ut med att beviskravet motsvarar en sannolikhet på 98 %.¹⁴⁹ Även Diesen använder 98 % som ett mått på vad *utom rimligt tvivel* kan innebära.¹⁵⁰ Om denna siffra får beteckna målsannolikheten uppstår en situation vid vilken ursprungssannolikheten för bevisemat är 1 % och målsannolikheten 98 %. Med hjälp av dessa siffror kan därefter vad Dahlman benämner som ett beviskraftskrav räknas fram med hjälp av följande formel:¹⁵¹

$$\frac{P_{\text{beviskravet}}}{1 - P_{\text{beviskravet}}} / \frac{P_{\text{poskuldspresumtionen}}}{1 - P_{\text{poskuldspresumtionen}}}$$

Med ovanstående siffror blir beviskraftskravet $(0,98/0,02=49/1)$ respektive $(0,01/0,99=1/99)$, $(49/1)/(99/1)=4851$. Följaktligen krävs en beviskraft på cirka 5000 för att förflytta sannolikheten för skuld från *oskyldighetspresumtionen* till *ställt utom rimligt tvivel*. Genom att använda denna beräkning skapas alltså ett mått på hur stark den bevisning som finns i målet måste vara för att den tilltalade ska kunna fällas.¹⁵² Siffrorna kan förefalla abstrakta men kommer att klarna då jag så småningom övergår till att diskutera beräkningen av beviskraften hos såväl enskilda (avsnitt 3.5) som samverkande (avsnitt 3.7) bevisfakta.

¹⁴⁵ Weaver 1984, s. 218.

¹⁴⁶ Jfr Dahlman 2016, s. 55.

¹⁴⁷ Se avsnitt 2.6.

¹⁴⁸ Jfr Dahlman 2016, s. 55f.

¹⁴⁹ Lambertz menar dock att det inte är helt oproblematiskt att bestämma beviskravet på detta sätt då den numeriska bestämningen enligt honom saknar verklighetsförankring (Lambertz 2009, s. 4).

¹⁵⁰ Diesen 2015, s. 147.

¹⁵¹ Dahlman 2016, s. 56f.

¹⁵² Dahlman 2016, s. 56.

3 Närmare om bevisning

3.1 Inledande anmärkningar

I det föregående kapitlet avhandlades några av de bevisrättsliga regler och principer som är av betydelse för bevisvärderingen. Nu skiftar fokus från de yttre ramarna till de omständigheter som utgör grundläggande beståndsdelar i det rättsliga beslutsfattandet. I detta kapitel redogörs bland annat för hur dessa omständigheter kan kategoriseras samt vilken funktion respektive omständighet kan fylla. Vidare presenteras hur såväl ett enskilt bevisfaktum som samverkande bevisning kan värderas medelst Bayes teorem.

3.2 Processuell kategorisering

3.2.1 Rättsfaktum

Ett rättsfaktum är en omständighet som står i relation till en viss rättsföljd. Om rättsfaktumet är bevisat kommer så rättsföljden att inträda.¹⁵³ Åklagarens gärningsbeskrivning (det slutliga bevistemat) är alltid ett rättsfaktum.¹⁵⁴ Åtskillnad görs mellan konkreta och abstrakta rättsfakta. Den sistnämnda typen av rättsfakta är vad som gällande brottmål benämns som rekvisit. Konkreta rättsfakta är verkliga omständigheter som åklagaren inbegriper i sin gärningsbeskrivning.¹⁵⁵ Då förhandlingen är avslutad har domstolen att bedöma om de bevisade konkreta rättsfaktumen kan subsumeras under relevanta abstrakta rättsfakta.¹⁵⁶

3.2.2 Bevisfaktum

Ett bevisfaktum är en omständighet som kan öka eller minska sannolikheten för bevistemat.¹⁵⁷ Ett bevisfaktum står så alltid i relation till det slutliga

¹⁵³ Bolding 1989, s. 19 samt Kolflaath, Eivind: *Bevisbedömelse i praksis*, 2013, s. 67.

¹⁵⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 17f. samt Fitger m.fl., supplement 45, december 2004, 35:9.

¹⁵⁵ Fitger m.fl., supplement 45, december 2004, 35:9 samt Lindell, Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, 1987, s. 27f.

¹⁵⁶ Fitger m.fl., supplement 45, december 2004, 35:9. Se även Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 14f.

¹⁵⁷ Se exempelvis Bolding 1989, s. 20, Diesen 2015, s. 206, Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 15, Kolflaath 2013, s. 71 samt Lindell 1987, s. 31f. Se vidare Diesen och Strandberg som menar att ett bevisdata utgörs av vad ett bevis uttrycker emedan ett bevisfaktum är en, rättsligt sett irrelevant, slutsats om ett eller flera bevisdata (Diesen och Strandberg 2012, s. 32).

bevistemat.¹⁵⁸ En viss omständighet kan, utöver att fungera som bevisfaktum, även utgöra bevistema.¹⁵⁹ Det rör sig då, med vissa undantag, inte om ett slutligt bevistema utan om ett deltema såtillvida att ett bevisfaktum används för att bevisa ett annat bevisfaktum varvid det senare utgör bevistema för det förra.¹⁶⁰

Diesen gör en uppdelning mellan *direkta bevis* och *indirekta bevis*. Direkta bevis utgörs av bevisfakta som är kausala till bevistemat på så vis att de kan sägas ha orsakats av brottet. Motsatsvis utgörs indirekta bevis av omständigheter som inte är kausala i förhållande till brottet utan existerar (skulle existerat) oavsett om den tilltalade begått det brott vederbörande är åtalad för.¹⁶¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman gör motsvarande indelning med skillnaden att de benämner de bevisfakta som står i direkt relation till bevistemat som *kausala bevisfakta* och de bevisfakta som inte uppkommit till följd av bevistemat som *icke-kausala bevisfakta*.¹⁶² Författarna menar att den tilltalades motiv utgör ett exempel på ett icke-kausalt bevisfakta såtillvida att motivet existerar oberoende av bevistemats eventuella riktighet.¹⁶³ Lindell invänder mot indelningen av direkta respektive indirekta bevis. Han menar att alla bevisfakta kan sägas vara indirekta såtillvida att de alla fordrar någon form av slutledning.¹⁶⁴

Vad gäller de bevisfakta som den tilltalade kan föra fram skiljer Ekelöf, Edelstam och Heuman mellan *motsatsbevis* och *ordinär motbevisning*.¹⁶⁵ Den förstnämnda typen av motbevis utgörs av bevisfakta som är oförenliga med det eller de bevisfakta som åklagaren presenterat. Ett exempel är att den tilltalade presenterar ett vittne som ger vederbörande alibi. Vad gäller ordinär motbevisning utgörs denna av hjälpfakta som sänker bevisvärdet hos den bevisning som åklagaren fört fram.¹⁶⁶

3.2.3 Hjälpfaktum

Ett hjälpfaktum är ett faktum som uteslutande kan användas för att bestämma värdet hos ett bevisfaktum. Ett hjälpfaktum kan följaktligen inte i sig direkt öka eller minska sannolikheten för bevistemat utan enbart

¹⁵⁸ NJA 2015 s. 702 p. 22. Se även exempelvis Bolding 1989, s. 21, Diesen 2015, s. 206 samt Lainpelto 2012, s. 194.

¹⁵⁹ Bolding 1989, s. 21f. samt Fitger m.fl., supplement 45, december 2004, 35:10a.

¹⁶⁰ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 183 samt Fitger m.fl., supplement 45, december 2004, 35:10a.

¹⁶¹ Diesen 2015, s. 210.

¹⁶² Ett annat ord för icke-kausala bevisfakta är *indicier*, se Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 24.

¹⁶³ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 25.

¹⁶⁴ Lindell 1987, s. 34.

¹⁶⁵ Indelningen används även av Diesen (Diesen 2015, s. 267).

¹⁶⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 24.

indirekt, genom att öka eller minska värdet hos det bevisfaktum vilket hjälpfaktumet står i relation till och som i sin tur kan öka eller minska sannolikheten för bevisemat.¹⁶⁷ Som exempel på en omständighet som utgör hjälpfakta tar Lainpelto en uppgift om avståndet mellan ett vittne och det vittnet ifråga iakttagit. Avståndet i sig kan inte öka eller minska sannolikheten för bevisemat utan uteslutande användas för att öka eller minska bevisvärdet hos bevisfaktumet (vittnesmålet). Ju fler hjälpfakta som är för handen, desto robustare menar Lainpelto att värderingen av det bevisfaktum som hjälpfaktumet hänför sig till blir.¹⁶⁸

Lainpelto anser vidare att så länge en viss omständighet ökar eller minskar sannolikheten för bevisemat ska omständigheten ses som ett bevisfaktum och inte ett hjälpfaktum. En omständighet som har ett lågt bevisvärde kan enligt detta synsätt inte transformeras från bevisfaktum till hjälpfaktum på grundval av att omständigheten har ett lågt bevisvärde. Följden av om så skulle ske är att det transformerade bevisfaktumets värde blir noll samtidigt som ett annat bevisfaktum (det bevisfaktum som ökar i värde på grund av att det förstnämnda bevisvärdet transformeras till ett hjälpfaktum) blir högre än det annars skulle varit. Ytterligare ett felslut som Lainpelto menar kan göras är att ett hjälpfaktum betraktas som ett bevisfaktum.¹⁶⁹

Hjälpfakta kan delas in i *positiva hjälpfakta* (hjälpfakta som ökar värdet hos bevisfaktumet) och *negativa hjälpfakta* (hjälpfakta som minskar värdet hos bevisfaktumet).¹⁷⁰ Lindell, Eklund, Asp och Andersson invänder mot denna indelning då de menar att den bygger på föreställningen att bevisfaktumet ifråga har ett grundvärde vilket de menar inte stämmer.¹⁷¹ Enligt Lindell, Eklund, Asp och Andersson etablerar hjälpfakta relationen mellan bevisfaktum och bevisema. Vid total avsaknad av hjälpfakta blir värdet av beviset noll.¹⁷²

3.3 Notorietet och erfarenhetsatser

Huvudregeln är, som framgått under avsnitt 2.1, att domstolen bara får grunda sin dom på vad som förekommit under huvudförhandlingen.¹⁷³ Rätten får dock, även utan att part fört bevisning därom, enligt RB 35 kap. 2 § 1 st. beakta omständigheter som är allmänt veterliga, så kallade *notoriska*

¹⁶⁷ Dahlman 2016, s. 27, Diesen 2015, s. 211, Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 19, Lainpelto 2012, s. 194, Nordh 2011, s. 21 samt Stening, Anders: *Bevisvärde*, 1975, s. 45.

¹⁶⁸ Lainpelto 2012, s. 195.

¹⁶⁹ Lainpelto 2012, s. 197.

¹⁷⁰ Jfr Lainpelto 2012, s. 194 samt Schelin 2006, s. 33.

¹⁷¹ Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005 s. 410

¹⁷² Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 410.

¹⁷³ Sagda följer av omedelbarhetsprincipen, se RB 30 kap. 2 §.

fakta.¹⁷⁴ Bestämmelsen i RB 35 kap. 2 § 1 st. avser såväl fakta som erfarenhetssatser.¹⁷⁵ Därutöver inbegrips även domstolsnotorietet, det vill säga kunskap som domaren fått genom sin ämbetsutövning.¹⁷⁶ Det förhållande att rätten får beakta även sådant som inte åberopats utgör så ett undantag från omedelbarhetsprincipen.¹⁷⁷ Vad som anses allmänt känt kan enligt Fitger m.fl. variera över tid och därutöver skilja sig från en plats till en annan.¹⁷⁸ Lindell menar att det som är notoriskt inte behöver vara enkelt, även komplicerad och komplex kunskap kan vara notorisk, om än inom en begränsad krets människor.¹⁷⁹

Vid bevisvärderingen måste domstolen dra slutsatser om dels vilket värde som kan tillmätas respektive bevisfaktum, dels vilka konklusioner som kan dras om bevisets existens utifrån de bevis som föreligger.¹⁸⁰ Härvid används induktiva slutledningar. Induktionen innebär att slutsatser om allmänna regler dras från iakttagelser av enskilda fall. Motsatsen till induktion är deduktion vilket innebär att en slutsats om ett enskilt fall dras från en allmän regel.¹⁸¹ Bevisvärderingen är så en deduktiv verksamhet grundad på induktion.¹⁸² Ur iakttagelserna av enskilda fall skapas *erfarenhetssatser*.¹⁸³ Ekelöf, Edelstam och Heuman menar att en erfarenhetssats utgör ”[...] ett påstående om sambandet mellan två företeelser, där påståendet gäller *generellt* för dessa.”¹⁸⁴ Författarna anser att erfarenhetssatserna, tillsammans med förevarande bevisfakta och hjälpfakta, bestämmer bevisvärdet.¹⁸⁵

Lindell, Eklund, Asp och Andersson menar att det existerar *fiktiva erfarenhetssatser*. En fiktiv erfarenhetssats är, enligt nämnda författare, snarast att se som en norm i meningen av en förväntan på ett beteende. Motsatsvis finns erfarenhetssatser som inte grundas i en norm utan i en viss naturlag. Nämnda författare menar att erfarenhetssatser grundade i en viss norm skiljer sig åt från bland annat kultur till kultur och från en tid till en annan.¹⁸⁶ Enligt Lindell, Eklund, Asp och Andersson ska principen om *in dubio pro reo* tillämpas på de erfarenhetssatser som kopplar samman bevis-

¹⁷⁴ Jfr Fitger m.fl., supplement 72, april 2012, 35:52.

¹⁷⁵ NJA II 1943, s. 446f. Se även Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 58 samt Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 362.

¹⁷⁶ NJA II 1943, s. 446. Se även Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 60f.

¹⁷⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 58.

¹⁷⁸ Fitger m.fl., supplement 72, april 2012, 35:52a.

¹⁷⁹ Lindell, Bengt: *Notorietet och kontradiktion*, 2007, s. 58.

¹⁸⁰ Jfr Stening 1975, s. 39.

¹⁸¹ Lindell 1987, s. 215 samt Weaver 1984, s. 217.

¹⁸² Lindell 1987, s. 215 samt Stening 1975, s. 37.

¹⁸³ Lindell 1987, s. 215 samt Stening 1975, s. 39f.

¹⁸⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 19. Författarnas kursivering.

¹⁸⁵ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 20f.

¹⁸⁶ Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 402.

faktum med bevisstema.¹⁸⁷ Om denna koppling av svag (en vag erfarenhetssats) kan den enligt författarna sägas ha *ett högsta och ett lägsta värde*. Om erfarenhetssatsen är till förmån för den tilltalade bör då det högre värdet få genomslag. Om erfarenhetssatsen istället är till nackdel för den tilltalade bör det lägre värdet få utslag.¹⁸⁸

3.4 Muntlig bevisning

Som huvudregel gäller att alla har en skyldighet att, på domstols begäran, vittna.¹⁸⁹ Till nämnda huvudregel finns ett antal undantag. Ett sådant är att nära släktingar inte är skyldiga att vittna (RB 36 kap. 3 §).¹⁹⁰ Av RB 36 kap. 9 § följer att ett vittne inte får närvara vid förhandlingen innan det är dags för vederbörande att avlägga sitt vittnesmål. Anledningen härtill är att vittnet inte ska påverkas av vad som framkommer innan det är dags för vederbörande att vittna.¹⁹¹ Innan vittnesmålet avläggs ska rätten, enligt 36 kap. 10 §, utreda huruvida vittnet står i en sådan relation till part eller saken som kan påverka vilket värde som kan tillmätas vittnets utsaga.¹⁹² I NJA II 1943 uttalades att förekomsten av en *beroende ställning* är en omständighet som det därvid ska bringas klarhet i.¹⁹³ Vittnet ska sedan, enligt RB 36 kap. 11 §, avlägga ed.¹⁹⁴ Rätten ska därvid enligt RB 36 kap. 14 § erinra vittnet om ”hans sanningsplikt så ock, då ed avlagts, om vikten därav”.

I Sverige gäller som framgått i avsnitt 2.2 *principen om bevisomedelbarhet*. Vidare gäller enligt RB 36 kap. 16 § *muntlighetsprincipen*. Den sistnämnda principen innebär att om ett vittne ska höras så ska detta ske muntligen.¹⁹⁵ I RB 36 kap. 17 § regleras hur ett vittnesförhör ska gå till. Den part som åberopat vittnet inleder förhöret, om inte rätten beslutar om att förhöret ska

¹⁸⁷ Jfr avsnitt 2.4.

¹⁸⁸ Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 400.

¹⁸⁹ Se exempelvis Bolding 1989, s. 34, Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 219 samt Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 371. Se NJA 2007 s. 874 angående vittnesplikten och undantag från densamma.

¹⁹⁰ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 230f., Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 371 samt Nordh 2009, s. 66.

¹⁹¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 237, Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 373 samt Nordh 2009, s. 72.

¹⁹² Se vidare Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 221 & s. 237, Fitger m.fl., supplement 52, augusti 2006, 36:32 samt Nordh 2009, s. 73.

¹⁹³ NJA II 1943, s. 475.

¹⁹⁴ Till huvudregeln om att ed ska avläggas återfinns ett antal undantag (RB 36 kap. 11 § och 36 kap. 13 §). För vidare läsning, se exempelvis Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 237 samt Nordh 2009, s. 73.

¹⁹⁵ NJA 1943 II, s. 481. Se även Bolding 1989, s. 26 samt Fitger m.fl., supplement 80, april 2016, 36:38. Vidare sägs i RB 46 kap. 5 § att förhandlingen ska vara muntlig.

inledas på annat sätt.¹⁹⁶ Detta skede av förhöret kallas *huvudförhör*. Vittnet ska härvid inledningsvis beredas möjlighet att fritt berätta om den händelse vederbörande hörs om. Skulle det behövas får frågor ställas som stöd. Efter detta ska motparten beredas tillfälle att höra vittnet (*motförhör*) och sist har rätten eller parterna möjlighet att ställa ytterligare frågor till vittnet (*återförhör*).¹⁹⁷ Det huvudsakliga syftet med motförhöret är att testa trovärdigheten hos vittnet.¹⁹⁸ Om ett vittne under huvudförhandlingen avviker från vad vederbörande berättat under polisförhör finns enligt RB 36 kap. 16 § 2 st. möjlighet att läsa upp vad som finns nedtecknat i förundersökningsprotokollet.¹⁹⁹ I NJA 2015 s. 702 diskuterade HD vilken vikt som kan tillmätas en utsaga som lämnats under förundersökningen. HD uttalade därvid att sådant som antecknats under förundersökningen måste behandlas med försiktighet då förhörssituationer under förundersökningen inte sker med sådana rättssäkerhetsgarantier som då ett förhör sker inför domstol.²⁰⁰

Den tilltalade samt eventuell målsägande hörs, till skillnad från vad som i de flesta fall gäller för vittnen, inte under sanningsförsäkran.²⁰¹ Förhören sker istället bara upplysningsvis.²⁰² Förhör med målsäganden kan påkallas av såväl parterna som rätten.²⁰³ Av RB 46 kap. 6 § 2 st. följer att målsäganden och den tilltalade ska höras. Den tilltalade har ingen skyldighet att lämna en berättelse utan kan förhålla sig helt passiv under huvudförhandlingen.²⁰⁴ I RB 37 kap. 3 § 1 st. finns en hänvisning tillbaka till ett antal bestämmelser i RB 36 kap. vilka ska tillämpas vid förhör med målsägande respektive tilltalad. Härigenom följer att exempelvis RB 36 kap. 10 § (rättens utredning avseende förhörspersonens relationer) och RB 36 kp. 16 § (muntlighet och möjligheten att läsa upp vad som sagts under förundersökningen) ska tillämpas även vid förhör med dessa personer.²⁰⁵

¹⁹⁶ Förhör med den som är tilltalad i ett brottmål ska dock inledas av rätten om rätten inte beslutar annat, se RB 37 kap. 1 §.

¹⁹⁷ Se vidare Fitger m.fl. supplement 80, april 2016, 36:39b-36:42b, Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 374f., Nordh 2009, s. 73f. samt Samuelson, E. Per: *Att förhöra ett vittne – en handbok i förhörsteknik*, 2016, s. 15f.

¹⁹⁸ Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 379.

¹⁹⁹ Jfr NJA II 1943, s. 481.

²⁰⁰ NJA 2015 s. 702 p. 25.

²⁰¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 251 samt Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 385.

²⁰² RB 37 kap. 1 § och RB 37 kap. 2 § 1 st. 1 p. *e contrario*. Se vidare Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 251 samt Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 368.

²⁰³ Fitger m.fl., supplement 44, september 2004, 37:5.

²⁰⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 252, Fitger m.fl., supplement 44, september 2004, 37:5 samt Samuelson 2016, s. 18ff.

²⁰⁵ Se vidare Fitger m.fl., supplement 52, augusti 2006, 37:10.

Vad gäller värderingen av vittnesmål finns två centrala begrepp vilka härvid bör belysas: *trovärdighet* och *tillförlitlighet*.²⁰⁶ Schelin menar att det råder viss begreppsförvirring mellan nämnda begrepp.²⁰⁷ Denna förvirring behandlas inte närmare här utan istället görs en förenklad, schematisk, definition: trovärdigheten tar sikte på en viss person emedan tillförlitligheten tar sikte på det personen säger.²⁰⁸ Schelin menar att trovärdighetsbedömningen görs under huvudförhandlingen. Tillförlitlighetsbedömningen görs däremot under överläggningen då rätten har möjlighet att överblicka all bevisning.²⁰⁹ Lavén menar att trovärdighetsbedömningen hänför sig till exempelvis vittnets karaktär, uppträdande vid rättegången och det övergripande intryck vittnet ger.²¹⁰ Tillförlitlighetsbedömningen är istället beroende av t.ex. de förhållanden under vilka vittnet gjort sina iakttagelser eller hur vittnets utsaga förhåller sig till andra bevis (om utsagan exempelvis överensstämmer med en utsaga lämnad av ett annat vittne).²¹¹ Enligt Diesen utgör trovärdighetsbedömningen den subjektiva uppfattning om sanningshalten i vittnets berättelse som en åhörare får vid återberättandet. Sanningsintrycket är enligt Diesen beroende av bland annat de erfarenheter och den kunskap åhöraren har. Tillförlitlighetsbedömningen tar sikte på vilket bevisvärde som kan tillmätas utsagan.²¹²

3.5 Värdering av ett bevisfaktum

Bayes teorem utgår, som framgått i avsnitt 1.5.5, från villkorade sannolikheter. I brottmål kan en sådan villkorad sannolikhet exempelvis vara sannolikheten för att A slog B givet att C säger att A slog B eller att gärningspersonen bar en grön jacka givet att vittne D säger att gärningspersonen bar en grön jacka.²¹³ I såväl den rättsvetenskapliga doktrinen som inom domstolars dömande verksamhet används begreppet bevisvärde för att beskriva vilket värde ett visst bevis har i förhållande till bevistemat.²¹⁴ Dahlman använder istället begreppet beviskraft som ett mått på den förmåga ett bevisfaktum har att öka sannolikheten för bevistemat.²¹⁵ I avsnitt 2.8

²⁰⁶ Mellqvist Mikael: ”Om tro, tyckande och vetande. Högsta domstolens värdering av utsagor”. I: *SwJT*, 2013, s. 757.

²⁰⁷ Schelin 2006, s. 234.

²⁰⁸ Diesen 2015, s. 273, Lavén 2013, s. 80, Schelin 2006, s. 234 samt Sjögren, Hellblom, Lena: *Hemligheter och minnen – Att utreda tillförlitlighet i sexualbrottmål*, 1997, s. 15f.

²⁰⁹ Schelin 2006, s. 235.

²¹⁰ Lavén 2013, s. 235.

²¹¹ Lavén 2013, s. 81.

²¹² Diesen 2015, s. 273.

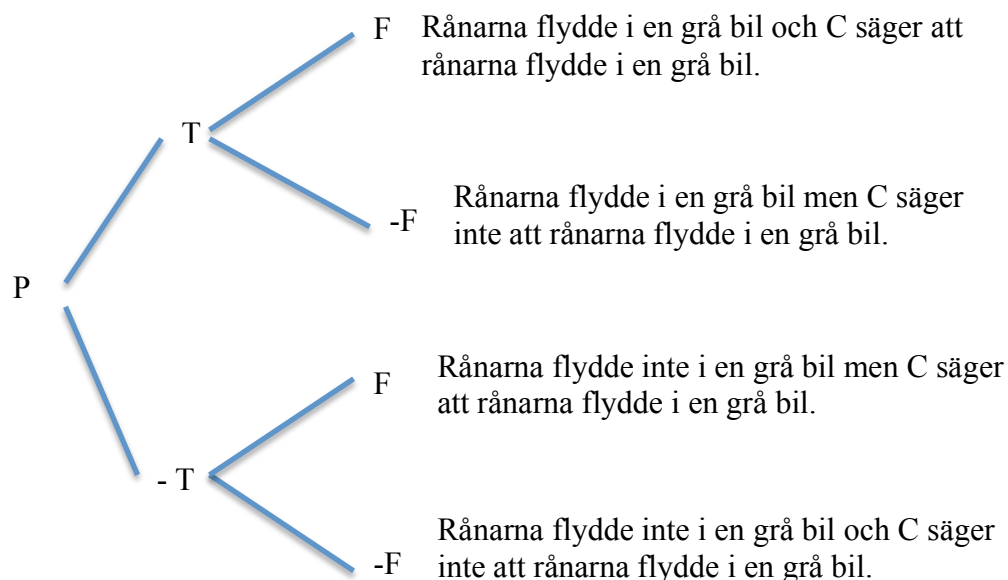
²¹³ Jfr Dahlman 2016, s. 10.

²¹⁴ Se exempelvis NJA 2010 s. 771 där HD använder sig av begreppet bevisvärde samt Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009 s. 19.

²¹⁵ Dahlman 2016, s. 23 & s. 32.

visades hur beviskraftskravet kan beräknas. Med de siffror som användes i nämnda avsnitt (en ursprungssannolikhet på 1 % och en målsannolikhet på 98 %) blir beviskraftskravet närmare 5000. Detta innebär att kraften hos bevisningen i målet måste uppgå till minst 5000 för att den tilltalade ska fällas. Frågan som därvid uppstår är hur kraften hos ett bevis kan beräknas.

Följande hypotetiska scenario kan användas för att exemplifiera hur beviskraften hos ett bevisfaktum bestäms. På kvällen den 10 oktober genomfördes ett bankrån i centrala Lund. Rånarna tog sig in i banken där de tvingade till sig en större summa pengar varefter rånarna lämnade banken. Ute på gatan väntade en bil som rånarna hoppade in i innan bilen lämnade platsen. Sedermera greps fyra personer misstänka för rånet. Vittne C (F) åberopas så småningom till styrkande av att den bil som användes som flyktbil är en bil som tillhör en av de misstänkta. Åklagarens hypotes (T) är att gärningspersonerna flydde i en mörkgrå bil. Utifrån exemplet kan ett händelseträd ritas upp.²¹⁶ Det första som därvid görs är att låta trädets förgrenas så att en gren för att beviset är sant (T) och en gren för att beviset är falskt (-T) skapas.²¹⁷ I ovan beskrivna exempel skapas alltså en gren för att gärningspersonerna flydde i en grå bil och en gren för att rånarna inte flydde i en grå bil. På var och en av dessa grenar skapas därefter ytterligare två grenar, en för att C säger att rånarna flydde i en grå bil (F) och en för att C inte säger att rånarna flydde i en grå bil (-F):



Det översta utfallet benämns *sann positiv* ($P(F|T)$), nästa *falsk negativ* ($P(-F|T)$), det tredje för *falsk positiv* ($P(F|-T)$) och det sista för *sann negativ* ($P(-F|-T)$).

²¹⁶ Jfr Dahlman 2016, s. 23.

²¹⁷ Dahlman 2016, s. 23.

F|-T).²¹⁸ Av avgörande betydelse för beviskraften hos F är sannolikheten för ett sant positivt utfall samt sannolikheten för ett falskt positivt utfall.²¹⁹ Andersson menar att just sannolikheten för ett falskt positivt utfall är det mest avgörande då små justeringar av denna sannolikhet får stora konsekvenser för den beviskraft som tillmäts beviset ifråga.²²⁰ Summan av $P(F|T)+P(-F|T)$ är alltid 100 %. Detsamma gäller för $P(F|-T)+P(-F|-T)$.²²¹ För att räkna ut beviskraften hos F används följande formel:²²²

$$\frac{P(F|T)}{P(-F|\bar{T})}$$

Anta att omständigheterna i det ovan beskrivna scenariot är sådana att C i 8 av 10 fall skulle säga att gärningspersonerna flydde i en grå bil givet att gärningspersonerna flydde i en grå bil samt i 2 av 10 fall säga att gärningspersonerna flydde i grå bil givet att gärningspersonerna inte flydde i en grå bil, det vill säga att $P(F|T) = 80\%$ och $P(F|-T) = 20\%$. Beviskraften hos C blir då $0,8/0,2=4$. Detta betyder att sannolikheten för ett sant positivt utfall, är fyra gånger större än sannolikheten för ett falskt positivt utfall.²²³ Härvid uppstår naturligtvis den centrala frågan var ovan nämnda siffror kommer ifrån. Hur vet jag att sannolikheten för att C skulle säga att gärningspersonerna flydde i en grå bil om hypotesen är sann är 80 %? Och hur vet jag att sannolikheten för att C skulle säga att gärningspersonerna flydde i en grå bil om hypotesen är falsk är 20 %? Svaret är att de siffror som här används bara utgör pedagogiska hjälpmedel för att belysa hur beviskraften hos ett bevisfaktum räknas ut. Sagda ska dock inte förstås som ett uttalande om att så alltid är fallet. Empiri och kunskap om världen och sakernas tillstånd kan enligt mig ge upphov till siffror som kan användas. Om det exempelvis med säkerhet skulle vara så att ett vittnes förmåga att göra en korrekt iakttagelse är 80 % vid soligt väder och 40 % vid regn kan denna kunskap användas vid bestämmandet av beviskraften hos beviset ifråga.²²⁴

²¹⁸ Dahlman 2016, s. 23f.

²¹⁹ Även sannolikheten för ett falskt negativt respektive sant negativt utfall är av indirekt betydelse, se Dahlman 2016, s. 24f.

²²⁰ Andersson menar så att det är fullt möjligt att begagna sig av ett bayesianskt tankesätt utan att för den sakens skull sätta siffror på bevisningen (Andersson 2016, s. 465 & s. 471).

²²¹ Dahlman 2016, s. 24f.

²²² Dahlman 2016, s. 25

²²³ Jfr Dahlman 2016, s. 25.

²²⁴ Se dock Bolding som menar att det är omöjligt att använda siffermässig sannolikhet i bevisvärderingen (Bolding, Per Olof: ”Domstolens bevisvärdering”. I: *Vittnespsykologin som hjälpmedel i svensk rättegång: föreläsningar vid de vittnespsykologiska kongresserna på Foresta 1963 och i Lund 1964, 1965*, s. 242).

3.6 Samverkande bevisning

Vad som ovan sagts rör värderingen av *ett bevisfaktum*. I en brottmålsprocess förekommer dock inte sällan flera bevisfakta.²²⁵ Samverkande bevisning utgörs av flera bevisfakta som var och ett för sig ökar eller minskar sannolikheten för samma bevistema.²²⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman exemplifierar detta med en situation då både vittne A och vittne B vittnar till stöd för att bevistemat C är sant.²²⁷

Samverkande bevisning aktualiseras inte enbart då två eller flera *vittnen* vittnar till stöd för samma bevistema.²²⁸ Även i fall då det föreligger exempelvis ett tekniskt bevis och ett vittne kan det röra sig om samverkande bevisning. Det avgörande är att det rör sig om två bevisfakta som står i relation till samma bevistema.²²⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman menar exempelvis att avtryck på en brottsplats (fotavtryck samt handavtryck) kan utgöra samverkande bevisning.²³⁰ Författarna menar att det föreligger en risk för undervärdering av det sammanlagda bevisvärdet då det rör sig om samverkande bevisning. Anledningen härtill är enligt Ekelöf, Edelstam och Heuman att det kan förefalla motsägelsefullt att låta det sammanlagda bevisvärdet bli högre än värdet hos det bevisfaktum som har det högsta värdet av de samverkande bevisfaktumen. Författarna menar dock att en sådan ståndpunkt är felaktig. Om två vittnesmål var för sig har ett bevisvärde motsvarande *sannolikt* bör det medföra att bevistemat blir *styrkt*.²³¹ Detta ska dock inte förstås som ett uttalande om att två halva bevis blir ett helt bevis utan snarast som att det sammanlagda värdet av de två bevisfaktumen blir högre än värdet hos varje enskilt bevisfaktum.²³² Utöver risken för undervärdering menar nämnda författare att det finns en risk att domstolen låter de enskilda bevisfaktumen förstärka varandra såtillvida att värdet hos vittne A ökar eftersom vittne B lämnar samma uppgifter. En sådan ordning är enligt författarna inte godtagbar eftersom en omständighet inte får nyttjas både som bevisfaktum i förhållande till bevistemat och som hjälpfaktum för ett annat bevisfaktum.²³³

²²⁵ Jfr Dahlman 2016, s. 67.

²²⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 203, Halldén, Sören och Stening, Anders: "Bevisvärdering vid flera bevisfakta". I *TJR*, 1973, s. 60, Lainpelto 2012, s. 200 samt Stening 1975, s. 75.

²²⁷ Ekelöf, Edelstam, Heuman 2009, s. 203.

²²⁸ Jfr 1.3.

²²⁹ Lainpelto 2012, s. 200.

²³⁰ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 205.

²³¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 204.

²³² Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 204f.

²³³ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 205.

För att värdet av samverkande bevis ska kunna bestämmas på rätt sätt krävs att bevisen är oberoende av varandra.²³⁴ Enligt Bolding betyder detta att bevisen ska vara "[...]fristående från varandra så att inte något av dem 'färgar av sig' på något av de andra."²³⁵ Om det, som i det exempel Ekelöf, Edelstam och Heuman använder, på brottsplatsen hittas avtryck som visar att gärningspersonen har både stora händer och stora fötter talar det för att gärningspersonen är storvuxen. Ekelöf, Edelstam och Heuman menar att avtrycken i ett sådant fall inte ska ses som två bevisfakta utan snarare som ett bevisfaktum då kombinationen av stora händer och stora fötter är vanlig hos storvuxna människor.²³⁶ Enligt Ekelöf, Edelstam och Heuman är kravet på oberoende av mindre betydelse vad gäller vittnen än avseende annan bevisning. Författarna menar visserligen att två vittnen kan vara beroende av varandra om de samtalat med varandra om sina respektive upplevelser av det inträffade.²³⁷ Vad gäller värdering av vittnesmål menar Ekelöf, Edelstam och Heuman dock att dessa får värderas var för sig utifrån de hjälpfakta som är för handen.²³⁸ Om vittnena är beroende av samma hjälpfakta ska de enligt nämnda författare inte ses som inbördes beroende utan förevarande hjälpfakta ska beaktas vid värderingen av respektive vittnesmål.²³⁹

Även Halldén och Stening uppmärksammar att bevis måste vara oberoende av varandra för att en korrekt sammanräkning ska kunna genomföras.²⁴⁰ Synsättet delas av Lindell, Eklund, Asp och Andersson. Enligt sistnämnda författare föreligger en risk för *dubbelberäkning* då det rör sig om samverkande bevis. Lindell, Eklund, Asp och Andersson exemplifierar detta med att ett vittne kan öka bevisvärdet för ett annat vittne. Om vittne A exempelvis vittnar till stöd för att beviset är sant kan bevisvärdet hos vittne B indirekt komma att öka till följd av den utsaga vittne A lämnat. Den felkälla som Lindell, Eklund, Asp och Andersson härvid uppmärksammar är att bevisningen bara blir starkare om A och B är oberoende av varandra. Nämnda författare menar, i likhet med Ekelöf, Edelstam och Heuman, att ett inte får vittne fungera både som bevisfaktum och hjälpfaktum i förhållande till ett annat bevisfaktum då ett sådant förfarande innebär en dubbelberäkning.²⁴¹

²³⁴ Bolding 1989, s. 69, Dahlman 2016, s. 67 samt Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 205. Då det här talas om "rätt sätt" bör läsaren uppmärksammas på att de uttalanden som görs i doktrinen tar sikte på användandet av den samverkansformel som Ekelöf förespråkar. Naturligtvis går det att bestämma värdet av beroende bevisning på ett korrekt sett, hur detta kan ske behandlas närmare i avsnitt 3.7.

²³⁵ Bolding 1989, s. 69.

²³⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 205.

²³⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 205.

²³⁸ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 205f.

²³⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman 2009, s. 207.

²⁴⁰ Halldén och Stening 1973, s. 60.

²⁴¹ Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 418.

3.7 Värdering av samverkande bevisning

Som framgått i avsnitt 3.5 beräknas beviskraften hos ett bevisfaktum genom att sannolikheten för ett sant positivt utfall divideras med sannolikheten för ett falskt positivt utfall. Då beviskraften hos alla förevarande bevis räknats ut på detta sätt multipliceras beviskraften hos de enskilda bevisen med varandra varvid den samlade beviskraften fås fram.²⁴² Om det så existerar två bevisfakta till stöd för samma tema räknas den sammanlagda beviskraften ut med följande formel:²⁴³

$$\frac{P(F1|T)}{P(F1| - T)} \times \frac{P(F2|T)}{P(F2| - T)}$$

Om det exempelvis finns ett bevisfaktum som har en beviskraft på 20 och ett bevisfaktum med en beviskraft på 100 blir den sammanlagda beviskraften 2000 (20x100=2000). Skulle det existera motbevisning i målet divideras den beviskraft som talar för bevis temat med den beviskraft som talar mot detsamma.²⁴⁴ Om det i exemplet med en beviskraft på 2000 till stöd för bevis temat t.ex. finns bevisning med en beviskraft på 10 som talar mot att bevis temat är sant, låt säga ett vittne som ger den tilltalade alibi, blir den sammanlagda beviskraften 200 (2000/10=200).²⁴⁵

Det kan härvid framhållas att Lindell, Eklund, Asp och Andersson invänder mot denna typ av beräkning. Författarna menar att det går att ifrågasätta om bevisningen kan bli starkare enbart på grundval av att det existerar fler bevis. Författarna frågar sig därvid om det är rimligt att bevisvärdet ökar bara för att två vittnen som säger samma sak då felkällorna kan vara desamma för båda vittnesmålen. Lindell, Eklund, Asp och Andersson menar att bevisningen så kan anses säkrare men inte starkare.²⁴⁶ Enligt Robertson, Vignaux och Berger kan den sammanlagda beviskraften dock bli starkare än den starkaste länken bland de samverkande bevisen.²⁴⁷

En förutsättning för att ovanstående formel ska kunna användas är att bevisen är oberoende av varandra, det vill säga att sannolikheten för F1 inte påverkas av existensen av F2 och vice versa.²⁴⁸ Om det rör sig om samverkande bevisning, det vill säga flera bevisfakta som ökar sannolikheten

²⁴² Robertson, Vignaux och Berger 2016, s. 71.

²⁴³ Dahlman 2016, s. 67.

²⁴⁴ Dahlman 2016, s. 74.

²⁴⁵ Jfr Robertson, Vignaux och Berger 2016, s. 69ff.

²⁴⁶ Lindell, Eklund, Asp och Andersson 2005, s. 420.

²⁴⁷ Robertson, Vignaux och Berger 2016, s. 74.

²⁴⁸ Robertson, Vignaux och Berger 2016, s. 71.

för samma bevisstema och bevisen är beroende av varandra såtillvida att exempelvis beviskraften hos F2 är beroende av F1, räknas den gemensamma beviskraften ut med denna formel:²⁴⁹

$$\frac{P(F1|T)}{P(F1| - T)} \times \frac{P(F2|T\&F1)}{P(F2| - T\&F1)}$$

För att tydliggöra ovanstående kan följande exempel användas: åklagaren påstår att A gjort sig skyldig till misshandel enligt följande, av pedagogiska skäl mycket förenklade, gärningsbeskrivning:

A har klockan 01.30 den 22/10 2016 på Stortorget i Lund uppsåtligt misshandlat B genom att slå honom i huvudet två gånger med knuten näve. Slagen tillfogade B smärta.

Till stöd för sitt påstående åberopar åklagaren förhör med den tilltalade, förhör med målsäganden samt vittnesförhör med vittnena C och D. I exemplet består gärningsbeskrivningen av påstående om rättsfakta. Om gärningsbeskrivningen är bevisad ska A dömas för misshandel i enlighet med BrB 3 kap. 5 § varigenom en rättsföljd kommer att inträda.

Så, för att sammanfatta något av vad som framkommit i kapitel två och tre kan inledningsvis frågan vad som rättsligt skapar de ramar inom vilka en situation som den ovan beskrivna ska hanteras ställas. I brottmål är det åklagaren som bär den fulla bevisbördan vilket innebär att det är vederbörande som bär risken för att den presenterade bevisningen inte når upp till beviskravet. Bevisbördan preciseras genom det slutliga bevisstemat vilket skapas av den gärningsbeskrivning som åklagaren formulerar. Det är denna som ska bevisas, det vill säga att det är sannolikheten för de rättsfakta som häri inbegrips som måste nå upp till beviskravet *utom rimligt tvivel* för att den tilltalade ska kunna fällas. I strävan att uppnå beviskravet presenterar åklagaren omständigheter som vederbörande anser ökar sannolikheten för bevisstemat. Under processen kan därutöver den tilltalade presentera omständigheter som minskar sannolikheten för bevisstemat. De omständigheter som förekommer i en process kan delas in i rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta. Bevisfakta står i direkt relation till bevisstemat och ökar eller minskar sannolikheten för detsamma. Hjälpfakta kan uteslutande användas för att bestämma värdet av ett bevisfaktum och alltså inte självständigt öka eller minska sannolikheten för skuld. För att avgöra dels i vilken mån värdet av ett bevisfaktum påverkas av i målet föreliggande hjälpfakta, dels bedöma i vilken mån existerande bevisfakta ökar eller

²⁴⁹ Dahlman 2016, s. 81.

minskar sannolikheten för bevisemat använder sig domstolen av notorietet och erfarenhetssatser. I exemplet med misshandeln på Stortorget i Lund förekommer fyra bevisfakta: förhöret med den tilltalade, förhöret med målsäganden samt vittnesförhören med C och D. Åklagaren ska, då vederbörande lämnar in sin stämningsansökan, ange dessa bevis samt vad respektive bevis ska styrka. Då det rör sig om muntlig bevisning ska åklagaren därutöver ange ett förhörstema. Av pedagogiska skäl lämnas förhöret med den tilltalade och målsäganden därhän. Istället ska vittnesförhören med C och D behandlas närmare.

Om vittnena i det beskrivna exemplet varit oberoende av varandra, låt säga att de aldrig träffats och än mindre pratat med varandra, skulle det sammanlagda värdet av deras vittnesmål räknas genom att beviskraften hos C multiplicerats med beviskraften hos D medelst den i förevarande avsnitt först presenterade formeln. Anta dock att det visar sig att vittnena, som är nära vänner, samtalat med varandra om det inträffade. C pekar ut A som gärningsperson eftersom A passar in på den beskrivning av gärningspersonen som D delgett C. I ett sådant läge är C inte oberoende i förhållande till D. D bör dock fortsatt betraktas som oberoende eftersom D:s minnesbilder av det inträffade är vad som överförs till C emedan C inte överfört några minnesbilder till D. Beviskraften hos D beräknas följaktligen genom att sannolikheten för ett sant positivt utfall divideras med sannolikheten för ett falskt positivt utfall, precis på samma sätt som gjordes i avsnitt 3.5:

$$\frac{P(F2|T)}{P(F2|-T)}$$

Vad gäller bevisvärdet hos C måste dock beroendeförhållandet beaktas varför beviskraften hos C räknas ut genom:

$$\frac{P(F1|T\&F2)}{P(F1|-T\&F2)}$$

Anta exempelvis att sannolikheten för att C skulle peka ut A som gärningsperson om det var A som misshandlade B och D pekar ut A är 100 %. Pondera därutöver att även sannolikheten för att C skulle peka ut A som gärningsperson om A inte misshandlade B men D pekar ut A är 100 %. Ett sådant scenario går att föreställa sig om C i alla givna situationer litar blint på vad D säger och helt sonika upprepar detta utpekande. Beviskraften hos C blir då 1 (1/1=1), det vill säga att sannolikheten för skuld inte ökar alls.²⁵⁰

²⁵⁰ Jfr Dahlman 2016, s. 25.

3.8 Den processrättsliga ramen och den bevisteoretiska kontexten

Ett beroendeförhållande utgör enligt min uppfattning ett hjälpfaktum då förekomsten av ett sådant förhållande är av betydelse för värderingen av det bevisfaktum (vittnesmål) som beroendeförhållandet är hänförligt till, men inte i sig kan öka eller minska sannolikheten för skuld.²⁵¹ Som påvisats i avsnitt 3.7 medför förekomsten av ett beroendeförhållande att bevisvärdet ska sättas lägre för det bevis som är beroende, det vill säga det bevis för vilket värdet påverkas av existensen av ett annat bevis. Mer precist utgör ett beroendeförhållande följaktligen, enligt den terminologi som presenterats i avsnitt 3.2.3, ett negativt hjälpfaktum. Härvid uppstår frågan om avsaknaden av ett beroendeförhållande motsatsvis kan utgöra ett positivt hjälpfaktum, det vill säga ett hjälpfaktum som ökar värdet hos det bevisfaktum som i så fall är oberoende. Ett sådant synsätt skulle förutsätta en ursprunglig föreställning om att alla vittnen, alternativt det vittne som är för handen i det enskilda fallet, i högre eller lägre utsträckning är beroende av ett eller flera andra bevis. Om utgångspunkten istället är att de personer som vittnar är fullständigt oberoende fram till dess att ett beroendeförhållande påvisats kan oberoendet inte beaktas igen för att på så vis öka värdet hos respektive vittnesmål. Anledningen härtill är att ett sådant förfarandesätt skulle innebära att grundföreställningen används för att förstärka värdet hos ett bevis som betraktas som oberoende just på grund av den aktuella grundföreställningen. Ett sådant dubbelbeaktande är enligt mig inte godtagbart.

Som framgått invänder Lindell, Eklund, Asp och Andersson mot indelningen mellan negativa och positiva hjälpfakta med argumentet att indelningen bygger på föreställningen att ett bevisfaktum har ett *grundvärde*.²⁵² Jag finner invändningen intressant såtillvida att det går att ifrågasätta huruvida ett visst bevis kan vara värt *någonting* vid en total avsaknad av hjälpfakta. Om hjälpfakta definieras som alla de omständigheter som ökar eller minskar värdet hos ett givet bevisfaktum, vilket är en definition som förefaller vedertagen, går det att ifrågasätta vad följderna blir om det inte existerar några hjälpfakta alls. Anta att domaren inte har någon kunskap alls om världen och dess beskaffenheter. Anta vidare att parterna inte för fram några hjälpfakta. I en sådan situation kan domaren omöjligen veta exempelvis att en människa ser sämre på långt håll eller att det är omöjligt att se igenom en vägg. Att i en sådan situation värdera en utsaga förefaller omöjligt. Värderingen av vittnesmål förutsätter så existensen av hjälpfakta.

²⁵¹ Jfr avsnitt 3.2.3.

²⁵² Se avsnitt 3.2.3.

Att en situation i vilken det inte existerar några som helst hjälpfakta skulle uppstå är dock i min mening fullständigt osannolikt. Även om parterna inte för fram några hjälpfakta under huvudförhandlingen kommer domaren att bedöma den bevisning som är för handen utifrån den kunskap om världen som vederbörande har sedan tidigare. Oaktat om parterna påtalar omständigheter som är av betydelse för värderingen av det aktuella vittnesmålet kommer domaren så, enligt mitt synsätt, att filtrera den utsaga som lämnas genom sin kunskap och sina tidigare erfarenheter och därvid beakta såväl sådant som ökar värdet som sådant som minskar värdet hos den förebringade bevisningen. Härvid tydliggörs enligt min mening erfarenhets-satsernas, och de hjälpfakta som dessa kan ge, fullständigt centrala roll vid bevisvärderingen

Det bevisfaktum som hjälpfaktumet ifråga tar sikte på kan vara såväl kausalt (direkt) som icke-kausalt (indirekt).²⁵³ Både ett vittne som bevittnat en misshandel och ett vittne som åberopas till styrkande av att gärningspersonen hade motiv att utföra den gärning vederbörande är misstänkt för kan alltså enligt min mening vara beroende av andra bevis. Vidare kan även vad Ekelöf, Edelstam och Heuman benämner som motsatsbevis vara beroende av varandra.²⁵⁴ Pondera exempelvis att A och B ger den tilltalade alibi varvid de båda menar att den tilltalade omöjligen kan ha befunnit sig på Stortorget vid tidpunkten för gärningen eftersom de båda såg vederbörande på Lilla torg. I en sådan situation kan det vara så att A *de facto* såg den tilltalade på Lilla torg men att B tror sig ha sett den tilltalade på Lilla torg eftersom B samtalat med A och därigenom fått klart för sig att A tror att den tilltalade var på Lilla torg. Avgörande är om omständigheten påverkar sannolikheten för skuld. Är så inte fallet är omständigheten inte att se som ett bevisfaktum varför ett eventuellt beroendeförhållande blir av mindre betydelse, låt vara att det går att föreställa sig att även hjälpfakta kan vara beroende av varandra.

Om den tilltalade, istället för att som i ovan anförda exempel presentera motbevis, anför att två eller flera av de vittnen som åklagaren åberopar är beroende av varandra ligger det, med den terminologi som Ekelöf, Edelstam och Heuman använder, närmast till hands att klassificera påståendet om, alternativt förekomsten av, ett beroendeförhållande som ordinär motbevisning.²⁵⁵ Sådan motbevisning konstrueras av hjälpfakta som sänker bevisvärdet hos det bevisfaktum som motbevisningen står i relation till.

²⁵³ Jfr avsnitt 3.2.2.

²⁵⁴ Se avsnitt 3.2.2.

²⁵⁵ Se avsnitt 3.2.2.

Med beaktande av såväl den i RB 30 kap. 2 § till uttryck komna *omedelbarhetsprincipen* som det uttalande om den mycket begränsade betydelse som ska tillmätas förundersökningsprotokollet, och de nedtecknade förhör som återfinns i detta, vilket HD gjorde i NJA 2015 s. 702 står det enligt mig klart att ett beroendeförhållande, som utgångspunkt, måste påtalas under huvudförhandlingen för att domstolen ska få beakta detta vid sin bevisvärdering.²⁵⁶ Skulle det exempelvis stå nedtecknat i förundersökningsprotokollet att vittne A vid ett polisförhör under förundersökningens bedrivande medgett att vederbörande samtalat med B i direkt anslutning till den händelse som vittnena hörs om måste så denna omständighet uppmärksammas under huvudförhandlingen för att rätten ska få beakta den. Visserligen finns enligt RB 36 kap. 16 § 2 st. en möjlighet att, om ett vittne avviker från vad som sagts under förundersökningen, hänvisa till vad som sagts vid polisförhör. För att så ska få ske krävs dock en *avvikelse*.²⁵⁷ Det aktuella samtalet måste således tas upp under huvudförhandlingen för att en eventuell avvikelse ska kunna uppkomma. Om vittne A, då samtalet med B påtalas under huvudförhandlingen, nekar till att ha samtalat med B kan vad som sagts i det tidigare förhöret, medelst hänvisning till RB 36 kap. 16 § 2 st., användas. Med beaktande av de uttalanden HD gjorde i NJA 2015 s. 702 finns det dock mycket som talar för att förundersökningsprotokollet i en sådan situation kommer tillmätas ett mycket lågt bevisvärde.

Ett beroendeförhållande ska alltså, enligt mig, som utgångspunkt uppmärksammas under huvudförhandlingen. En fråga som därvid uppstår är vem som ansvarar för att en påverkan och därtill ett eventuellt beroendeförhållande upptäcks. Enligt min mening ligger det närmast till hands att det ankommer på parterna att uppmärksamma eventuella beroendeförhållanden. Utgångspunkten är, som visats i avsnitt 2.1, att det enligt RB 35 kap. 6 § är parterna som ska svara för bevisningen.

Som framgått under avsnitt 2.4 åvilar det åklagaren en lagstadgad objektivitetsplikt (RB 23 kap. 4 § samt RB 45 kap. 3a §) vilket innebär att det åligger vederbörande att uppmärksamma och utreda även omständigheter som talar till den tilltalades förmån. Att begränsa denna objektivitetsplikt till att enbart avse bevisfakta är enligt mig inte förenligt med pliktens syfte varför åklagaren bör uppmärksamma och fästa vikt vid även sådana negativa hjälpfakta som kan tala för att den tilltalade är oskyldig. Sagda aktualiserar även en diskussion rörande RB 23 kap. 2 § vari det stadgas att åklagaren under förundersökningen ska utreda huruvida det föreligger tillräckliga skäl för att väcka åtal mot den person som misstänks

²⁵⁶ Jfr avsnitt 2.2 samt avsnitt 3.4.

²⁵⁷ Se avsnitt 3.4.

för brottet. Anta för enkelhetens skull att det krävs 100 enheter för att den tilltalade ska kunna hållas straffrättsligt ansvarig och att åklagaren har två vittnen som var och ett har ett värde på 10. Om dessa vittnesmål multipliceras med varandra blir den sammanlagda beviskraften 100 vilket i sådant fall betyder att den tilltalade ska fällas. Pondera så att åklagaren, under förundersökningens bedrivande, upptäcker att nämnda vittnen inte är oberoende i förhållande till varandra utan att det ena vittnet säger det vederbörande gör uteslutande på grund av att det andra vittnet säger det hen säger. I en sådan situation skulle värdet hos det beroende vittnet bli 1 emedan värdet hos det oberoende vittnet fortsatt skulle vara 10 varvid den sammanlagda beviskraften blir 10 istället för 100. I ett sådant scenario går det så att ifrågasätta om det föreligger tillräckliga skäl för att väcka åtal.

Vad vidare gäller uppmärksammandet av ett beroendeförhållande under huvudförhandlingen gäller objektivitetsplikten även här. Ett vittnes eventuella icke-oberoende utreds enligt mig lämpligen under förhöret med vederbörande. Utredningen i denna del kan naturligtvis ske under huvudförhöret men om den part som åberopat vittnet ifråga inte uppmärksammar förekomsten av ett eventuellt beroendeförhållande kan även motparten, det vill säga den part som inte åberopat det aktuella vittnet, söka få fram omständigheter som talar för att vittnet ska betraktas som icke-oberoende under motförhöret. Syftet med denna del av vittnesförhöret är som framställningen visat just att testa trovärdigheten hos vittnet.²⁵⁸ Slutligen kan framhållas att domstolen har möjlighet att ställa kompletterande frågor och därvid undersöka om det kan ha skett en påverkan mellan de vittnen som är åberopade i målet under återförhöret. Som framgått ska rätten, då det rör brottmål, enligt RB 46 kap. 4 § 2 st. se till att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver.²⁵⁹ Skulle rätten misstänka att den person som vittnar är icke-oberoende går det enligt min uppfattning att argumentera för att domstolen ska söka bringa klarhet i frågan.

En situation som kan uppstå då förekomsten av ett beroendeförhållande utreds är att parterna inte är överens om att vittnena är beroende av varandra. Anta exempelvis att fyra vittnen vittnar till stöd för att A gjort sig skyldig till misshandel av B. Pondera så att den tilltalade menar att vittnena är beroende av varandra. Ett sådant förhållande kan den tilltalade (alternativt vederbörandes försvarare), som ovan framhållits, försöka påvisa under motförhöret, exempelvis genom att fråga vittnena om de samtalat med varandra om händelsen i efterhand. Anta så att vittnena säger att de har samtalat om händelsen i efterhand men att de alla är helt säkra på att den utsaga de avgett inför rätten är deras egen såtillvida att de minnen de

²⁵⁸ Se avsnitt 3.3.

²⁵⁹ Se avsnitt 2.7.

återgett har sitt ursprung i deras respektive minnesbilder av det inträffade. Försvaren kommer då troligtvis försöka övertyga rätten om att vittnena med största sannolikhet påverkat varandra emedan åklagaren möjligen kommer att argumentera för att det inte skett någon påverkan. Bayes teorem kan enligt min uppfattning användas även här varvid frågan som då får ställas är hur sannolikt det är att vittnena påverkat varandras minnesbilder givet att samtalat med varandra dividerat med hur sannolikt det är att vittnena inte påverkat varandras minnesbilder givet att de samtalat med varandra om händelsen. Vidare går det här att diskutera huruvida omständigheten att vittnena i ovan presenterade exempel medger att de samtalat med varandra aktualiserar en allmän erfarenhetssats vilken i så fall skulle kunna innebära exempelvis att samtal efter bevittnandet av en händelse ökar risken för påverkade minnesbilder varför vittnesmålen bör värderas med försiktighet.

Ett alternativ till att eventuella beroendeförhållanden utreds under förhöret med vittnet ifråga är att domstolen söker utreda förekomsten av ett beroendeförhållande redan innan vittnesförhöret inleds. Enligt RB 36 kap. 10 § ska rätten, innan förhöret med den person som ska vittna påbörjas, utreda huruvida vederbörande ”till part eller till saken står i något förhållande, som kan vara av vikt för bedömandet av tilltron till vittnets berättelse, eller om det annars finns omständigheter av betydelse i detta hänseende.”²⁶⁰ Som utredningen visat är förekomsten av ett beroende en sådan omständighet som bör uppmärksammas vid denna utredning. Enligt min mening går det dock att ifrågasätta lämpligheten i att genomföra en utförlig utfrågning av vittnet innan förhöret inleds. Vidare bör det redan här uppmärksammas att det inte är säkert att den person som vittnar är medveten om att hen är beroende av ett annat vittne varför denna typ av hjälpfakta kan vara svår att plocka fram i ett sådant inledande skede.²⁶¹ Enligt min mening ligger det närmare till hands att eventuella indikatorer på att två eller flera vittnen är beroende av varandra framkommer då vittnet avlägger sitt vittnesmål, oaktat om denna information ges direkt av vittnet eller om den indirekt framkommer genom den berättelse vittnet lämnar.

I anslutning till ovan sagda går det att reflektera över huruvida det är allmänt känt att människor som bevittnar ett brott tenderar att samtala med varandra om vad de iakttagit och att vittnens minnesbilder därigenom kan påverkas. Om så var fallet skulle bestämmelsen i RB 35 kap. 2 § 1 st. kunna aktualiseras. Nämda bestämmelse utgör ett undantag från omedelbarhetsprincipen, innebärande att domstolen, även utan att part fört bevisning

²⁶⁰ Se RB 36 kap. 10 § samt avsnitt 3.4.

²⁶¹ Vittnens omedvetenhet om att den minnesbild de har kan vara falsk behandlas närmare i framställningens vittnespsykologiska utblick (kapitel 4).

därom, får beakta notoriska fakta.²⁶² Härvid skulle det då gå att tänka sig att såväl kunskapen om att människor tenderar att påverka varandra som erfarenhetssatsen att denna omständighet leder till ett lägre bevisvärde skulle anses falla inom nämnda bestämmelse. Vidare går det att diskutera huruvida nämnda faktorer, om än inte är att se som allmänt kända, kan anses utgöra domstolsnotorietet, det vill säga kunskap som domaren fått genom sin ämbetsutövning. Följden skulle då bli att domstolen skulle kunna uppmärksamma ett beroendeförhållande *ex officio*. I anslutning härtill går det att reflektera över huruvida de hjälpfakta som kan implicera att två eller flera vittnen är beroende av varandra måste framföras av part eller om domstolen kan beakta även dessa självmant.

Som framgått menar Ekelöf, Edelstam och Heuman att en erfarenhetssats utgör "[...] ett påstående om sambandet mellan två företeelser, där påståendet gäller *generellt* för dessa."²⁶³ En erfarenhetssats i denna del skulle exempelvis kunna se ut på följande sätt: *människor som bevittnar samma händelse samtalar med varandra efter händelsen*, eller *människor som samtalar med varandra efter en händelse påverkar varandras minnesbilder*. Denna typ av erfarenhetssatser skulle kunna anses utgöra vad Lindell, Eklund, Asp och Andersson benämner som fiktiva erfarenhetssatser, det vill säga erfarenhetssatser som är att se som en förväntan på människors beteende. Jag återkommer till frågan om huruvida de faktorer som kan skapa ett beroendeförhållande är allmänt kända i avsnitt 4.3.

Vidare kan ett par påpekanden avseende kravet på utredningens *robusthet* göras. Lainpelto menar, som framgått i avsnitt 3.2.3, att ju fler hjälpfakta som är för handen, desto mer robust blir den värdering av det bevisfaktum som hjälpfaktumet hänför sig till. Ståndpunkten är enligt mig i allt väsentligt rimlig. Jag vill mena att det säger sig självt att ju mer information som är för handen angående exempelvis under vilka betingelser en iakttagelse gjorts, ju bättre är förutsättningarna för att värdera iakttagelsen.

För att en utredning ska anses robust ska det inte finnas omständigheter som skulle kunna förändra sannolikheten för skuld i endera riktningen.²⁶⁴ Som framgått anser jag att ett beroendeförhållande utgör ett negativt hjälpfaktum. Ett hjälpfaktum kan i sig självt inte öka eller minska sannolikheten för skuld. Enligt denna definition skulle en utredning enligt min mening kunna anses vara robust även om eventuella beroendeförhållanden är outredda.

²⁶² Se avsnitt 3.3

²⁶³ Ekelöf, Edelstam och Heuman, 2009, s. 19. Författarnas kursivering.

²⁶⁴ Se avsnitt 2.7.

Jag vill dock, i anslutning till ovan sagda, mena att förekomsten av ett beroendeförhållande är ett av de viktigaste hjälpfaktumen vid värderingen av ett vittnesmål.²⁶⁵ Anta att det finns ett vittne som iakttagit en bil. Ponera vidare att detta vittne är den enda person som sett bilen ifråga. Vittnet säger att bilen var blå. Anta att sannolikheten för ett sant positivt utfall är 1, det vill säga att vittnet i alla de situationer då bilen var blå också skulle säga att den var blå. Anta vidare att omständigheterna är sådana att vittnet i 5 av 100 fall skulle säga att bilen var blå givet att den inte var blå. Beviskraften hos vittnet blir då $1/0,05=20$, det vill säga att det är 20 gånger mer sannolikt att vittnet skulle säga att bilen var blå om den faktiskt var blå än att vittnet skulle säga att bilen var blå om den inte var blå.²⁶⁶ Ponera så att det kommer fram hjälpfakta som gör gällande att iakttagelserna gjordes under mycket dåliga ljusförhållanden. Det är naturligtvis omöjligt att säga i vilken utsträckning detta skulle påverka vittnets möjlighet till en korrekt perception (iakttagelse) men anta att sannolikheten för ett sant positivt utfall skulle minska till 80 % och sannolikheten för ett falskt positivt utfall öka till 20 %. Beviskraften blir då $0,8/0,2=4$. Anta sedan att det istället fanns två vittnen på platsen (A och B). A såg bilen och identifierade den som blå emedan B enbart såg en bil utan att kunna identifiera vilken färg bilen hade. Ponera så att A och B pratar om det inträffade varvid A säger: *såg du den blå bilen?* och att B:s minnesbild av det inträffade därvid förändras såtillvida att B minns bilen som blå trots avsaknaden av färg i den ursprungliga minnesbilden. Om så B vid en efterföljande rättegång berättar att bilen var blå är denna utsaga vad som närmast kan beskrivas som en produkt av det samtal B hade med A. Sannolikheten för att B skulle säga att bilen var blå givet att bilen var blå och att A säger att bilen var blå blir då 1. Likaså blir sannolikheten för att B skulle säga att bilen var blå givet att bilen inte var blå men att A säger att bilen var blå 1. Beviskraften hos B blir i förevarande fall 1, det vill säga att det varken är mer eller mindre sannolikt att bilen var blå efter det att rätten beaktat B:s vittnesmål. Beroendeförhållandet är alltså ett hjälpfaktum som kan få otroligt stort genomslag på det värde som tillmäts ett vittnesmål. Sagda talar i min mening för att det är av yttersta vikt att utreda förekomsten av ett beroende för att värderingen av vittnesmål ska vara så robust som möjligt.

Slutligen ska något sägas om hur domstolen kan hantera ett beroende vittne. Anta exempelvis att både vittne A och vittne B säger att personen som begick den gärning vilken är uppe för prövning hade fyra fingrar på sin

²⁶⁵ Givetvis finns det andra hjälpfakta som kan vara av ännu större betydelse, exempelvis att en person som säger sig ha gjort en iakttagelse är blind. Ett sådant hjälpfaktum får dock anses vara alldeles uppenbart och bör kunna hanteras av rättsväsendet utan några större svårigheter.

²⁶⁶ Jfr avsnitt 3.5.

vänstra hand. Ponera så att det visar sig att vittne B de facto inte hade möjlighet att iaktta gärningspersonens händer utan fått kännedom om gärningspersonens avsaknad av lillfinger genom samtal med A. Ponera att rätten kommer fram till att B är till 100 % beroende av A. Hur ska rätten i en sådan situation behandla vittne B? Härvid ligger det nära till hands att anta att B kan komma att ses som ett hörsägensvittne varvid principen om det bästa bevismaterialet skulle kunna aktualiseras med följden att B inte kommer att höras. Sagda gäller av naturliga skäl inte om det först under huvudförhandlingen, låt säga i slutet av B:s vittnesmål framkommer att hen samtalat med A. I en sådan situation har rätten redan tagit del av B:s utsaga. Vidare bör principen om fri bevisföring och parternas möjlighet att föra fram den bevisning de finner relevant för målets avgörande härvid framhållas.

Som framgått blir bevisvärdet hos B, om B alltid säger att gärningspersonen hade fyra fingrar oavsett om detta är sant eller ej, 1, det vill säga att vittnesmålet från B varken ökar eller minskar sannolikheten för att gärningspersonen hade fyra fingrar. Kan domstolen då transformera B från ett bevisfaktum till ett hjälpfaktum som, istället för att ha ett självständigt värde i förhållande till bevistemålet, kan användas för att bestämma bevisvärdet hos A? Lainpelto menar att så länge ett bevisfaktum har ett bevisvärde så kan det inte transformeras på detta sätt. Jag instämmer i detta och menar därutöver att ett bevisfaktum som inte har något värde *alls* inte heller kan transformeras. B:s vittnesmål bör så inte kunna användas för att öka värdet hos A:s vittnesmål eftersom det positiva hjälpfaktum som så är för handen skulle finna sin grund i samtalet mellan A och B.

4 En vittnespsykologisk utblick

4.1 Inledande anmärkningar

I det föregående har samverkande vittnesmål och beroendeförhållandens betydelse beskrivits utifrån den juridiska respektive bevisteoretiska horisonten. I detta kapitel ska beroendeförhållanden istället undersökas ur ett vittnespsykologiskt perspektiv

Ett vittne kan enligt mig i många fall ses som ett hjälpmedel i strävan efter förståelsen av det förflutna. Avgörande för graden av korrekthet i den information vittnet kan lämna under huvudförhandlingen är hur väl vittnets minne av det inträffade stämmer överens med det objektivt synbara händelseförlopp som vittnet ska berätta om. Vittnets minnesbild av det inträffade är således helt essentiell.²⁶⁷ Minnesprocessen, och därmed vad som leder fram till vad vittnet sedermera presenterar inför rätten, kan på ett teoretiskt plan delas in i tre steg:

- 1) perceptionen, det vill säga då vittnet iakttar händelsen ifråga
- 2) lagringen av det iakttagna
- 3) återgivandet, det vill säga då vittnet plockar fram det som lagrats och berättar om detta för omvärlden.²⁶⁸

Den tid som förflyter under 2) benämns som *retentionsintervall*.²⁶⁹ Varje skede innehåller felkällor och risker för misstag och påverkan.²⁷⁰ I det fortsatta ska de påverkansfaktorer som hänför sig till perceptionen och lagringen undersökas närmare. Anledningen till att dessa faser undersöks är att det är under dessa faser den typ av påverkan som framställningen tar sikte på förekommer.²⁷¹

²⁶⁷ Jfr Ask, Granhag, och Christianson, 2008, s. 343. Enligt mig går det dock att tänka sig situationer då minnesbilden inte är av lika stor, eller i vissa fall ingen, betydelse. Pondera exempelvis att en person som är expert på ballistik åberopas för att uttala sig om den ammunition som använts vid en skottlossning. I en sådan situation har personen ifråga ingen minnesbild av en viss händelse utan personen uttalar sig om den kunskap hen besitter.

²⁶⁸ Se exempelvis Granhag, Pär Anders: *Vittnespsykologi*, 2001, s. 30f., Hellblom Sjögren 1997, s. 283, Holgersson, Astrid: "Vittnespsykologins kunskapsbakgrund". I: *Svensk vittnespsykologi: utsagepsykologi i teori och praktik*, 2004, s. 123 samt Loftus, F. Elizabeth: *Eyewitness testimony*, 1979, s. 21.

²⁶⁹ Granhag 2001, s. 30 samt Granhag, Pär Anders och Christianson, Å. Sven: "Vittneskonfrontationer". I: *Handbok i rättspsykologi*, 2008, s. 279.

²⁷⁰ Hellblom Sjögren 1997, s. 284.

²⁷¹ Jfr Ask, Granhag och Christianson 2008, s. 347 samt Granhag, Pär Anders: "Var det så det gick till?" – Om hur vittnen påverkar varandra". I: *Sinnen, signaler och tolkningar av verkligheten*, 2007, s. 140.

4.2 Felkällor

4.2.1 Övergripande om falska minnesbilder

Det mänskliga minnet är inte en videokamera utan en rekonstruktion av det förflutna. Den bild som återfinns i minnet är så inte en objektiv, exakt, återgivning av ett händelseförlopp utan en tolkning och återuppbyggnad av detsamma.²⁷² Forskning har visat att minnet är såväl fel- som påverkbart vilket kan leda till uppkomsten av *falska minnesbilder*.²⁷³ Wiklund definierar en falsk minnesbild på följande sätt:

”En falsk minnesbild kännetecknas av att personen själv uppfattar minnesbilden som verklighetsgrundad, trots att den inte överensstämmer med verkligheten.”²⁷⁴

Enligt Wiklund kan en falsk minnesbild ha sin grund i en verklig händelse och en därtill knuten verklig minnesbild som senare förändras, exempelvis genom samtal med andra.²⁷⁵ I likhet med Wiklund menar Holgersson att ett vittne ofta är omedvetet om att de minnesbilder vederbörande har är falska varför vittnet, då hen återger sina minnesbilder, är övertygad om att den information som förmedlas är äkta.²⁷⁶ Avseende falska minnesbilder menar Ask, Granhag och Christianson att:

”[...] de minnen som människor trots allt rapporterar inte alltid är genuina, dvs. de kan ha sitt ursprung i annat än en faktisk upplevelse (t.ex. fantasi, media, andra människors berättelser).”²⁷⁷

Enligt Ask, Granhag och Christianson är falska minnen kontroversiella. Anledningen härtill är, enligt nämnda författare, att tanken om att en minnesbild kan vara falsk strider mot en grundläggande premiss i rättssystemet: att den utsaga som ett vittne lämnar är en återgivning av vittnets eget minne av den händelse som avhandlas.²⁷⁸ Enligt Samuelson är majoriteten av de vittnesmål som avläggs mer eller mindre felaktiga.²⁷⁹

²⁷² Ask, Granhag och Christianson 2008, s. 343f., Hellblom Sjögren 1997, s. 261 samt Loftus 1979, s. 21.

²⁷³ Gabbert, Fiona, Wright, B. Daniel, Memon, Amina, Skagerberg, M. Elin och Jamieson, Kat: ”Memory Conformity Between Eyewitnesses”. I: *Court Review: The Journal of the American Judges*, 2012, s. 36.

²⁷⁴ Wiklund, Nils: ”En minnesbild inplanteras”. I: *Svensk vittnespsykologi – utsagepsykologi i teori och praktik*, 2004, s. 221.

²⁷⁵ Wiklund 2004, s. 221.

²⁷⁶ Holgersson 2004, s. 123.

²⁷⁷ Ask, Granhag och Christianson 2008, s. 343.

²⁷⁸ Ask, Granhag och Christianson 2008, s. 343.

²⁷⁹ Samuelson 2016, s. 11.

4.2.2 Felkällor vid perceptionen

Perceptionen är det skede då yttrevärldens signaler överförs till hjärnan via sinnesorganens nervförbindelser.²⁸⁰ Den mänskliga hjärnan är inte förmögen att ta in alla de detaljer som en viss situation innehåller.²⁸¹ Vid perceptionen skapas så en föreställning om vad som iakttas. Föreställningen fylls sedan ut med individuella tolkningar. Ju vagare den ursprungliga föreställningen är, desto större är risken för felaktiga utfyllnader.²⁸² Av denna anledning är det enligt mig angeläget att översiktligt utreda vilka felkällor som kan vara av betydelse vid perceptionsstadiet.

Inledningsvis kan framhållas att de fysiska förutsättningarna hos den person som gör iakttagelsen, och de yttre omständigheterna vid perceptionstillfället, är av avgörande betydelse för vad en person förmår uppfatta. Sådana förutsättningar och omständigheter utgörs av exempelvis ljusförhållandena på platsen, hur långt från den aktuella händelsen vittnet befann sig då iakttagelsen gjordes, hur lång tid vittnet hade på sig att iaktta det inträffade samt hur bra syn vittnet ifråga har.²⁸³ Vidare är antalet tillfällen för iakttagelse av betydelse. Om ett vittne får se samma sak två gånger kommer vittnet att minnas saken bättre än om vittnet enbart haft en möjlighet till perception.²⁸⁴ Utöver de fysiska förutsättningarna och de yttre omständigheterna är även psykiska förutsättningar, förväntningar och tidigare erfarenheter av betydelse för möjligheten till en korrekt perception.²⁸⁵ Trankell menar att perceptionen är selektiv *såttillvida* att människor tenderar att se sådant som är av intresse för dem och sådant som de lärt sig att fästa sin uppmärksamhet vid. Av denna anledning kommer två vittnens minnesbilder av en viss händelse att skilja sig åt.²⁸⁶

Även vittnets känslotillstånd vid tidpunkten för iakttagelsen är av betydelse för möjligheten till en korrekt iakttagelse. Om vittnet är stressat eller skräckslaget kommer förmågan att göra riktiga iakttagelser vara nedsatt.²⁸⁷ En persons förmåga att göra korrekta iakttagelser av en våldsam händelse är vidare sämre än en persons förmåga att göra korrekta iakttagelser av en

²⁸⁰ Trankell, Arne: *Vittnespsykologins arbetsmetoder*, 1963, s. 11.

²⁸¹ Holgersson 2004, s. 127, Loftus 1979, s. 25 samt Trankell 1963, s. 14.

²⁸² Holgersson 2004, s. 127 samt Trankell 1963, s. 11. Ett exempel på i vilken mån människor tenderar att fylla ut sina minnesbilder återfinns i Gerrie, P. Matthew, Garry, Maryanne och Loftus, F. Elizabeth: "False memories". I: *Psychology and law: An empirical perspective*, 2005, s. 222ff.

²⁸³ Holgersson 2004, s. 127.

²⁸⁴ Loftus 1979, s. 24.

²⁸⁵ Loftus 1979, s. 32ff.

²⁸⁶ Trankell 1963, s. 15f.

²⁸⁷ Loftus 1979, s. 32ff. samt Loftus, F. Elizabeth: *Vårt minne: förvånande rön om hur vi kommer ihåg och varför vi glömmet*, 1980, s. 88.

icke-våldsam händelse.²⁸⁸ Av betydelse är även vad vittnet väljer att fokusera på under den händelse som bevittnas. Om vittnet koncentrerar sig på att lämna platsen så fort som möjligt, eller på annat sätt undkomma fara, kommer detta påverka personens minnesbild av det inträffade.²⁸⁹ Om gärningspersonen har ett vapen kommer vittnet med stor sannolikhet fokusera på detta och därvid missa andra detaljer.²⁹⁰

Ytterligare en faktor som kan påverka människors tolkning av vad de ser, och som är av betydelse för såväl perceptionen som lagringen av ett minne, är kommentarer från omgivningen.²⁹¹ Detta påvisades i ett experiment utfört av Loftus. Experimentet byggde på en riggad stöld, genomförd enligt följande. Två kvinnor gick in på en järnvägsstation. Väl inne lämnade en av dem sin väska på en bänk. Därefter gick båda kvinnorna bort från väskan för att titta på tågtidtabellerna varvid en tredje person gick fram och låtsades ta ett föremål från väskan och stoppa detta föremål innanför sin jacka. När kvinnorna återvände till bänken började en av dem skrika att någon hade stulit hennes bandspelare. Kvinnorna diskuterade sedan det inträffade med personer som befann sig på platsen vid tidpunkten för den riggade stölden och frågade därvid om de kunde få vittnenas telefonnummer utifall att den bestulna kvinnans försäkringsbolag skulle vilja komma i kontakt med personer som bevittnat stölden. En vecka senare ringde en person från ett påhittat försäkringsbolag upp de personer som bevittnat händelsen och frågade vederbörande om detaljer. Vid samtalet med försäkringsbolaget fick vittnena frågan ”såg du bandspelaren?”. Någon bandspelare fanns aldrig på platsen men trots detta uppgav fler än hälften av vittnena att de sett en sådan.²⁹²

4.2.3 Felkällor vid lagringen

4.2.3.1 Inledning

Vad som sagts i avsnitt 4.2.2 rör felkällor hänförliga till iakttagelsen av en händelse. I de kommande avsnitten ska istället de felkällor som existerar efter perceptionen men innan återgivandet, det vill säga under retentionsintervall, behandlas. Enligt Loftus är detta ett kritiskt stadie vid vilket ett flertal faktorer, så som samtal om det bevittnade och massmedias rapportering om det inträffade, kan påverka ett vittnes minnesbilder på kraftfulla och oväntade sätt.²⁹³

²⁸⁸ Loftus 1979, s. 31.

²⁸⁹ Loftus 1979, s. 35.

²⁹⁰ Holgersson 2004, s. 128 samt Loftus 1980, s. 183.

²⁹¹ Holgersson 2004, s. 128 samt Loftus 1979, s. 60f.

²⁹² Loftus 1979, s. 61f.

²⁹³ Loftus 1979, s. 21f.

Följande citat från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt *Rättssäkerheten i brottmål* kan härvid fungera som utgångspunkt:

”Ett problem med minnesfunktionen är den förväntan som finns att minnesbilden ska utgöra en korrekt registrering av en händelse och dessutom att den är en statisk produkt över tid.”²⁹⁴

JK:s rättssäkerhetsprojekt menar att det finns en förväntan hos domstolarna att den utsaga som ges inför rätten är identisk med den utsaga som skulle getts direkt efter det att vittnet iakttog vad vederbörande ska berätta om inför rätten.²⁹⁵

4.2.3.2 Efterhandsinformation

Ett centralt begrepp vad rör påverkan under retentionsintervallet är *post-event information* (PEI). Begreppet introducerades först av Loftus och används idag frekvent i vittnespsykologisk litteratur.²⁹⁶ PEI är ett samlingsbegrepp för information som tillförs vittnet efter det att iakttagelsen gjorts.²⁹⁷ Efterhandsinformationen kan förstärka redan existerande minnesbilder men också ändra dem så till den grad att exempelvis objekt eller personer som inte fanns med i den ursprungliga minnesbilden inkorporeras i densamma.²⁹⁸

Enligt Wright, Self och Justice kan PEI tillföras ett vittnes minnesbild på tre olika sätt: genom ledande frågor från en förhørsledare, genom efterhandsbeskrivningar av det bevittnade händelseförloppet eller genom information som presenteras av en annan person.²⁹⁹ Holgersson menar att PEI kan inkorporeras genom samtal mellan vittnen, rapportering i media eller förhörspåverkan.³⁰⁰ Enligt Holgersson medför alla samtal under utredningen av ett brott en risk för påverkan.³⁰¹ Människor är dock som mest mottagliga för ny information en tid efter att de bevittnat en viss händelse vilket beror på att den ursprungliga minnesbilden bleknar med tiden medan den information som tillförs i efterhand är stark.³⁰²

²⁹⁴ *Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, 2009, s. 94.

²⁹⁵ *Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, 2009, s. 94.

²⁹⁶ Holgersson 2004, s. 129.

²⁹⁷ Holgersson 2004, s. 129 samt Loftus 1979, s. 54.

²⁹⁸ Loftus 1979, s. 55.

²⁹⁹ Wright, B. Daniel, Self, Gail och Justice, Chris: ”Memory conformity: Exploring misinformation effects when presented by another person”. I: *British Journal of Psychology*, 2000, s. 189f. Se även Ask, Granhag och Christianson 2008, s. 347.

³⁰⁰ Holgersson 2004, s. 129. För fördjupning, se även Granhag 2001, s. 46 samt Loftus 1979, s. 54f.

³⁰¹ Holgersson 2004, s. 130.

³⁰² Ask, Granhag och Christianson 2008, s. 345 samt Loftus, F. Elizabeth, Miller, G. David och Burns, J. Helen: ”Semantic integration of verbal information into a visual memory”. I: *Journal of Experimental Psychology: Human learning and memory*, 1978, s. 19ff.

Gabbert, Memon, Allan och Wright menar att ett av de vanligaste, och därtill starkaste, sätten på vilket ett vittnes minnesbild av en händelse kan påverkas medelst inkorporering av PEI är genom konversationer med andra personer som bevittnat samma händelse (medvittnen).³⁰³ Enligt nämnda författare ökar människors tendens att samtala med andra individer efter iakttagelsen av ett brott på grund av den särskilda karaktären hos en sådan händelse.³⁰⁴ I en studie genomförd av Paterson och Kemp framkom att 86 % av de personer som bevittnat ett brott samtalat med andra personer som bevittnat samma brott innan de avlagt sina vittnesmål.³⁰⁵ Motsvarande siffra i en studie genomförd av Skagerberg och Wright var 58 %.³⁰⁶ Hope, Ost, Gabbert, Healy och Lenton redogör på samma tema för en studie utförd av Paterson, Chapman och Kemp i vilken det framkom att 77 % av de personer som bevittnat ett brott gjort detta tillsammans med en person de kände sedan tidigare. Av de personer som, i den sistnämnda studien, uppgav att de kände ett annat vittne som bevittnat samma händelse så 44 % att de bevittnat det aktuella brottet med en vän, 33 % att de bevittnat brottet med en familjemedlem eller partner och 22 % att de bevittnat brottet med en annan person som de kände, exempelvis en kollega eller granne.³⁰⁷ I anslutning härtill kan det lyftas fram att det finns forskning som visar att ett vittne är mer mottagligt för PEI om informationen kommer från en person som vederbörande känner sedan tidigare.³⁰⁸

Även Loftus menar att det är vanligt att människor som bevittnat samma sak i efterhand diskuterar vad de sett.³⁰⁹ Om ett av vittnena, i en efterhandsdiskussion mellan två vittnen, säger att hen sett X ökar så sannolikheten för att det andra vittnet också kommer att påstå att hen sett X, trots att så inte är fallet.³¹⁰ Detta demonstrerades i ett experiment genomfört av Loftus 1975. I experimentet fick 150 personer se en film som visade hur bil A, efter att ha missat att stanna vid en stoppskylt, svängde höger ut på en huvudgata. De bilar som färdades på huvudgatan tvärbromsade för att undvika att köra in i bil A varvid de istället körde in i varandra. Efter att provdeltagarna sett

³⁰³ Gabbert, Memon, Allan, och Wright, 2004, s. 216.

³⁰⁴ Gabbert m.fl. 2012, s. 36.

³⁰⁵ Paterson, M. Helen och Kemp, I. Richard: "Co-witness talk: A survey of eyewitness discussion". I: *Psychology, Crime & Law*, 2006, s. 186.

³⁰⁶ Skagerberg, M. Elin och Wright, B. Daniel: "The prevalence of co-witnesses and co-witness discussions in real eyewitness". I: *Psychology, Crime & Law*, 2008, s. 517.

³⁰⁷ Hope, Lorraine, Ost, James, Gabbert, Fiona, Healy, Sarah och Lenton, Emma: "With a little help from my friends..."_ The role of co-witness relationship in susceptibility to misinformation". I: *Acta Psychologica*, 2008 med hänvisning vidare till Paterson, M. Helen, Chapman, L. samt Kemp, I. Richard: "The effects of false memory feedback on susceptibility to co-witness misinformation". Paper accepted for the third International congress of psychology and law, Adelaide, Australien, 2007.

³⁰⁸ Hope m.fl. 2008, s. 481.

³⁰⁹ Loftus 1979, s. 55.

³¹⁰ Jfr Loftus 1979, s. 55.

filmen fick de svara på ett antal frågor. Inledningsvis fick 75 personer svara på fråga 1) ”Hur fort körde bil A då den passerade stoppskylten?” medan 75 personer fick svara på fråga 2) ”Hur fort körde bil A då den svängde höger?”. Den sista frågan i formuläret (som besvarades av alla 150 provdeltagarna) var om de sett en stoppskylt. Av de 75 deltagare som fått fråga 1) svarade 53 % av de sett en stoppskylt medan bara 35 % av de som fått fråga 2) uppgav att de sett en stoppskylt.³¹¹

Loftus menar vidare att då flera personer bevittnat samma sak kan de komma att kompromissa med vad de sett på så vis att deras respektive minnesbilder av händelsen ifråga till slut består av en blandning mellan vad de själva iakttagit och information som de fått efter själva iakttagelsen.³¹² Samma år som ovan beskrivna experiment företogs genomförde Loftus ytterligare ett experiment vid vilket deltagarna fick se en annan film. Filmen visade ett studentuppror. I filmen syntes hur åtta demonstranter tog sig in på en föreläsning. Efter det att filmen visats fick deltagarna fylla i ett frågeformulär innehållandes 20 frågor. Ena hälften av deltagarna fick i frågeformuläret besvara frågan *var ledaren av de tolv demonstranterna en man?* emedan andra hälften besvarade frågan *var ledaren av de fyra demonstranterna en man?*. En vecka senare fick alla deltagare frågan *hur många demonstranter såg du gå in i klassrummet?* För de deltagare som en vecka tidigare fått frågan som talade om tolv demonstranter var medelsvaret 8,9 personer. Motsvarande värde för de deltagare som fått frågan som talade om fyra demonstranter var 6.4.³¹³

4.2.3.3 Suggestibilitet

Inom den psykologiska litteraturen talas det om *suggestibilitet*. Begreppet är en beskrivning av den påverkan A utövar på B och som får den senare att tro X utan att X från början finns i B:s medvetande. B förstår oftast inte att hen blir påverkad och A förstår oftast inte heller att hen utsätter B för påverkan.³¹⁴ A (den aktör som utövar påverkan) behöver inte heller vara en fysisk person utan påverkan kan även komma från exempelvis tidningar eller TV.³¹⁵

³¹¹ Loftus, F. Elizabeth: ”Leading questions and the eyewitness report”. I: *Cognitive psychology*, 1975, s. 563ff.

³¹² Loftus 1979, s. 56.

³¹³ Loftus, Geoffrey R och Loftus, F. Elizabeth: *Human memory: the processing of information*, 1975, s. 565ff.

³¹⁴ Jfr Hellblom Sjögren 1997, s. 260f. samt Leander, Lina och Christianson, Å. Sven: ”Barns vittnesmål”. I: *Handbok i rättspsykologi*, 2008, s. 294.

³¹⁵ Loftus 1980, s. 163.

Enligt Stukát präglas individer av sociala behov. Människor har exempelvis behov att vara varandra till lags och inte avvika från andra.³¹⁶ Stukát exemplifierar detta med fenomenet *autokinesi*. Om en person som befinner sig i ett helt mörkt rum får till uppgift att fixera en stillastående ljuspunkt kommer denna person så småningom tycka sig se att punkten rör sig trots att så inte är fallet. Återupprepas experimentet ett antal gånger kommer personen så småningom att bilda sig en norm och därigenom uppges ungefär samma rörelsemönster från gång till gång. Om två personer släpps in i ett mörkt rum och får till uppgift att berätta om sina rörelsenormer för varandra brukar personerna i fråga så småningom närma sig varandra i sina bedömningar. Ibland påverkas bådas normer och ibland bara den ena personens normer.³¹⁷

Människors suggestibilitet är enligt Stukát i viss mån en *konstant egenskap*.³¹⁸ Däremot är *suggestionssituationens karaktär* av stor betydelse för i vilken mån människor tenderar att påverkas av yttre faktorer.³¹⁹ Ju mer diffus och svårtolkad den situation en person befinner sig i är, ju mer ökar mottagligheten för påverkan. Vidare är det av betydelse huruvida påverkan kommer från en eller flera andra individer.³²⁰ Även individens (alternativt individernas) sociala ställning är av betydelse såtillvida att människor tenderar att vara mer mottagliga för information som kommer från personer med hög gruppstatus och auktoritet.³²¹ Risken för påverkan är också större om den information som lämnas kommer från en nära anhörig eller en annan person som vittnet har en nära relation till. Om vittne A exempelvis berättar om sina minnen för sin fru (vittne B), kommer B så vara mer mottaglig för påverkan än om informationen lämnats av en för henne okänd person.³²²

4.2.3.4 Memory conformity

I sin artikel *Memory Conformity: Can Eyewitness Influence Each Other's Memories for an Event?* utreder Gabbert, Memon och Allan PEI som tillförs genom samtal med andra vittnen.³²³ Författarna menar att denna typ av på-

³¹⁶ Stukát, Karl Gustaf: "Suggestibiliteten". I: *Vittnespsykologin som hjälpmedel i svensk rättegång: föreläsningar vid de vittnespsykologiska kongresserna på Foresta 1963 och i Lund 1964, 1965*, s. 186.

³¹⁷ Stukát 1965, s. 186f.

³¹⁸ Stukát 1965, s. 187.

³¹⁹ Stukát 1965, s. 189.

³²⁰ Stukát 1965, s. 190.

³²¹ Stukát 1965, s. 190. För vidare läsning, se Vornik, A. Lana, Sharman, J. Stefanie och Garry, Maryanne: "The power of the spoken word: Sociolinguistic cues influence the misinformation effect". I: *Memory*, 2003.

³²² Hope m.fl. 2008, s. 476ff.

³²³ Gabbert, Fiona, Memon, Amina och Allan, Kevin: "Memory Conformity: Can Eyewitness Influence Each Other's Memories for an Event?". I: *Applied Cognitive Psychology*, 2003, s. 533.

verkan länge kommit i skymundan i den vittnespsykologiska forskningen.³²⁴ Gabbert, Memon och Allan genomförde år 2003 ett experiment i vilket 120 personer fick se en film. Filmen fanns i två versioner med exakt samma sekvenser men filmade ur olika vinklar vilket ledde till att innehållet i de två filmerna skilde sig åt. Deltagarna såg en av filmerna, själva eller parvis. De som tittade på filmerna parvis såg varsin version, det vill säga ett av vittnena såg filmen som var filmad ur *vinkel A* och det andra vittnet såg filmen filmad ur *vinkel B*. Efter att deltagarna sett filmerna fick de fylla i ett frågeformulär. De deltagare som sett filmerna själva fyllde i formuläret på egen hand emedan de deltagare som sett filmerna parvis blev instruerade att fylla i formuläret tillsammans och därvid diskutera vad de sett för att på så vis få fram så korrekta svar som möjligt. När detta formulär var ifyllt fick deltagarna göra fyllnadsuppgifter innan experimentets huvudsakliga del genomfördes. I denna fick alla deltagare fylla i ett frågeformulär på egen hand. I formuläret fanns fyra kritiska frågor, två var sådana som bara kunde besvaras om vittnet sett filmen filmad ur perspektiv A och två var sådana som bara kunde besvaras om vittnet sett filmen filmad ur perspektiv B. Resultaten visade tydligt att de personer som efter att ha sett filmerna diskuterade dessa med varandra inkorporerade information som de omöjligt kunde iakttagit själva i det avslutande frågeformuläret.³²⁵

Som exempel på vittnens tendens att samtala med varandra och därigenom skapa falska minnesbilder skriver Granhag, Ask, Rabelius, Öhman och Mac Giolla om mordet på utrikesminister Anna Lindh. Lindh knivhöggs på NK i Stockholm i september 2003. När polisen kom till platsen samlade de ihop de personer som gjort iakttagelser i ett rum för att på så vis förhindra att de skulle lämna platsen innan de kunnat förhöras. Under tiden i rummet samtalade vittnena med varandra varvid ett av vittnena berättade för de andra vittnena att gärningspersonen haft på sig en kamouflagefärgad jacka. Vid förhören med polisen berättade sedan flera av vittnena att de sett att gärningspersonen haft denna typ av jacka på sig vilket resulterade i att detta signalement användes i jakten på personen som attackerat Lindh. Sedermera visade sig att gärningspersonen inte haft någon kamouflagefärgad jacka på sig vid gärningstillfället.³²⁶

Loftus och Davies menar att den samlade forskningen som finns om memory conformity visar att samtal mellan personer som bevittnat samma händelse riskerar att påverka samtliga vittnes minnesbilder och därigenom

³²⁴ Gabbert, Memon och Allan 2003, s. 533.

³²⁵ Gabbert, Memon och Allan 2003, s. 539f.

³²⁶ Granhag, Pär Anders, Ask, Karl, Öhman, Lisa, Rebelius, Anna och Mac Giolla, Erik: "I saw the man who killed Anna Lindh!: A case study of witnesses' offender descriptions". I: *Psychology, Crime and Law*, 2013, s. 921f. & s. 930. Se även Granhag och Christianson, 2008, s. 279f.

få stora konsekvenser.³²⁷ Enligt nämnda författare tenderar ett vittne att hålla sig till den historia som hen först berättade för polisen. Om denna bild är påverkad av vad andra vittnen berättat kommer det felaktiga vittnesmålet således leva med under hela processen. Davis och Loftus menar vidare att det finns en risk att ett enskilt vittne kan komma att påverka en hel utredning i en viss riktning och därigenom påverka en mängd andra vittnen. Om ett vittne lämnar ett signalement på gärningspersonen kan detta exempelvis komma att ligga till grund för fantombilder och vittneskonfrontationer.³²⁸

4.2.3.5 Source monitoring och crashing memory

Inom den vittnespsykologiska litteraturen görs åtskillnad mellan *reality monitoring* och *source monitoring*. Reality monitoring avser människors kapacitet att skilja mellan upplevelser som upplevts och någonting som enbart existerar internt, det vill säga någonting vederbörande föreställt sig. Source monitoring avser istället människors förmåga att skilja mellan olika externa källor, exempelvis en persons förmåga att skilja mellan sådant som vederbörande iakttagit och sådant som vederbörande fått veta av en vän.³²⁹ Gabbert m.fl. diskuterar risken för att människor skapar en falsk minnesbild på grund av att de tar informationen från ett tillfälle och utgår från att denna information kommer från ett annat tillfälle. Om Vittne A och B talar med varandra och vittne A därvid kommer med ny information kan vittne B vid ett senare tillfälle missta sig och tro att hen inte fick denna kunskap vid diskussionen med vittne A utan vid den ursprungliga iakttagelsen.³³⁰ Det rör sig så om situationer då ett vittne felaktigt tillskriver ett minnes uppkomst till en viss given situation.³³¹ Gabbert m.fl. menar att det är känt att vittnen glömmer var de fått viss information från snabbare än informationen i sig.³³²

För att studera i vilken utsträckning människor skapar falska minnesbilder har vad som benämns som *crashing memory-paradigmet* utvecklats.³³³ Vid experiment genomförda medelst denna metod får förhörspersonen först läsa en kort text om en händelse som är välkänd för försökspersonen, exempelvis om den bilkrasch i Paris i vilken prinsessan Diana omkom år 1997. Efter att försökspersonen läst denna text får vederbörande frågan om hen sett den

³²⁷ Davis, Deborah och Loftus, F. Elizabeth: "Internal and External Sources of Misinformation an Adult Witness Memory". I: *The handbook of eyewitness psychology*, 2007 s. 210.

³²⁸ Davis, och Loftus 2007, s. 210f.

³²⁹ Leander och Christianson 2008, s. 295. Se även *Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, 2009, s. 95.

³³⁰ Gabbert m.fl. 2012, s. 40.

³³¹ Gabbert m.fl. 2012, s. 40. Se även Memon, Amina och Wright, B. Daniel: "Eyewitness testimony and the Oklahoma bombing". I: *The Psychologist*, 1999, s. 294.

³³² Gabbert m.fl. 2012, s. 41.

³³³ Granhag 2007, s. 142.

filmsekvens som visar olyckan. Någon sådan film finns inte men trots detta uppgav 45-60 procent (i fallet med ovan beskrivna bilkrasch) att de sett filmen ifråga.³³⁴ Granhag, Strömwall och Billings genomförde år 2003 en studie där två personer fick sitta tillsammans och läsa ett häfte som beskrev en film föreställandes Estonias förlisning (någon sådan film finns ej). En av de två försökspersonerna var införstådd i experimentet. I vissa fall uttalade den person som var med på experimentet *den filmen glömmes man inte* och i andra fall *någon sådan film finns inte*. Av de försökspersoner som fick höra den första frasen svarade 76 % att de sett filmen medan motsvarande siffra för de som fick höra den andra frasen var 36 %. Siffran för de personer som varken utsattes för positiv eller negativ påverkan var 50 %.³³⁵

4.3 Är minnet påverkbart?

Klart är att människors minne inte är en videokamera som på ett fullständigt och objektivt sätt dokumenterar och lagrar bilder av givna händelser. Snarast står klart att det finns en avsevärd risk för uppkomsten av falska minnesbilder. Holgersson, Wiklund och Ask, Granhag och Christianson menar samtliga att falska minnen kännetecknas av att den person som bär på minnesbilderna tror att minnesbilderna de facto är äkta, det vill säga att de är en bild av vad vederbörande iakttog. Sagda är någonting som enligt mig får stor betydelse vid värderingen av vittnesmål. Att bedöma trovärdigheten och tillförlitligheten i en utsaga förefaller vara en vanskelig, om än nödvändig, verksamhet.³³⁶ Vittnesmålet kan spegla den objektiva sanningen men vara falskt i förhållande till den person som avger vittnesmålet. En person kan således lämna uppgifter som är falska i förhållande till dennes minnesbild men sanna i förhållande till det verkliga händelseförloppet. Motsatsvis kan ett vittne lämna uppgifter som är sanna i förhållande till vederbörandes minnesbild men falska i förhållande till verkligheten. Båda typerna av minnesbilder kan vara orsakade av såväl de felkällor som härrör sig till perceptionsstadiet som av yttre påverkan under retentionsintervallet. Ett vittne som blivit utsatt för påverkan, alternativt skapat en falsk minnesbild genom någon av de felkällor som är hänförliga till perceptionen, och därmed bär på falska minnesbilder är som framgått ofta omedveten om att minnesbilden ifråga är falsk. Som framgått i avsnitt 4.2.3.5 kan människor vidare ha svårt att identifiera vid vilken tidpunkt viss information inkorporerats i vederbörandes minne. Gabbert m.fl. menar att människor ofta har enklare att

³³⁴ Ask, Granhag och Christianson 2008, s. 348.

³³⁵ Granhag, Per Anders, Strömwall, A. Leif och Billings, F. James: "I'll never forget the sinking ferry!" How social influence makes false memories surface". I: *Much ado about crime. Chapters on Psychology and Law*, 2003, s. 134f.

³³⁶ Se avsnitt 3.4 för en definition av begreppen.

minnas informationen i sig än när de fick ta del av densamma. En person som bevittnar ett brott och därefter talar om det inträffade med en nära vän skulle enligt denna teori kunna komma att tro att den information vederbörande får del av genom samtalet egentligen är hänförlig till iakttagelsen av händelsen ifråga. Följden av ovan sagda blir enligt mig att ett vittne kan komma att återge sina uppgifter på ett mycket övertygande sätt: personen tror ju att hen talar sanning. Övertygelsen om att den bild som förmedlas är självupplevd, och att vad som återges är *äkta minnen* leder antagligen till att personen ger ett mycket trovärdigt intryck. Härefter ligger troligtvis en av de största svårigheterna med att värdera samverkande vittnesmål.

Att ett vittne kan vara omedvetet om att den bild som förmedlas inte är överensstämmande med det objektiva synbara skeendet, alternativt att den information som återges är ett resultat av påverkan under retentionsintervall, får enligt min mening även betydelse för vilken vikt som kan tillmätas det faktum att ett vittne lämnar sin utsaga under ed. Huvudregeln är, som framgått i avsnitt 3.4, att de personer som ska vittna inför rätten enligt RB 36 kap 11 § ska avlägga ed vilket betyder att de lämnar sin utsaga under straffansvar. Givetvis är det möjligt att den person som vittnar inte bryr sig om att vederbörande lämnar sin utsaga under straffansvar utan medvetet far med osanning och därmed gör sig skyldig till brott. Det går dock enligt mig även att tänka sig en situation då vittnet är helt förvissat om att hen säger sanningen trots att detta de facto inte är personens självupplevda sanning. I ett sådant fall kan eden enligt mig inte användas som ett positivt hjälpfaktum, det vill säga en omständighet som ökar bevisvärdet hos det vittne som avlägger vittnesmålet. Min slutsats härvid är att eden inte undantagslöst kan användas för att avgöra huruvida en persons minnesbild av en händelse är opåverkad och inte heller för att öka värdet hos det vittne som lämnar sitt vittnesmål under ed. Det går visserligen att tänka sig att eden, och vikten av densamma, kan få ett vittne att reflektera ytterligare över dels hur säker vederbörande är på sina iakttagelser, dels huruvida de minnesbilder som förmedlas är äkta. Vidare går det att tänka sig att eden kan fylla en funktion såtillvida att frågor om huruvida vittnet samtalat med andra om det inträffade kan ställas under straffansvar. Min poäng är dock att det faktum att en utsaga lämnas under ed inte kan ses som en garanti för att den utsaga som lämnas inte är oberoende.

Som framgått existerar ett flertal felkällor vid perceptionen. Dessa är hänförliga till såväl den person som gör iakttagelsen som till de yttre betingelser under vilka iakttagelsen görs. Klart är att människor iakttar och fäster vikt vid olika saker samt att den minnesbild som skapas är beroende av såväl yttre som inre omständigheter. Skillnaderna vid perceptionen kan

vid en första anblick förefalla vara en grundförutsättning för att en påverkan ska kunna ske. Loftus menar dock att PEI inte bara kan inkorporera nya, sedan tidigare icke-existerande minnesbilder utan även förstärka redan befintliga minnesbilder.³³⁷ I min mening kan så en påverkan ske även om perceptionen är näst intill, alternativt till och med fullständigt, identisk. Härvid uppstår ytterligare en svårighet vid bevisvärderingen såtillvida att domstolen inte bara kan beakta vilka möjligheter till perception som respektive vittne haft. Om domstolen exempelvis finner att två vittnen haft mycket goda möjligheter att på var sitt håll iaktta vad som skett betyder inte detta att vittnena ifråga är oberoende. Pondera exempelvis att A och B bevittnar en misshandel. Både A och B iakttar därvid att gärningspersonen var en kvinna. Både A och B tror sig dessutom ha sett att kvinnan hade en halstatuering föreställandes ett spelkort. Anta så att A är 90 % säker på att hen såg tatueringen ifråga medan B är 50 % säker på sin iakttagelse. Anta vidare att A och B sedan talar med varandra om det inträffade och att A då säger någonting i stil *med såg du att personen hade ett ruter ess tatuerat på halsen?* I en sådan situation ligger det i min mening nära till hands att tänka sig att konfidensen hos vittne B skulle öka. Mot bakgrund av den definition av ett oberoende vittne som återkommer i den juridiska doktrinen: att värdet hos B inte får vara beroende av värdet hos A och vice versa måste B i ovan anförda exempel anses utgöra ett icke-oberoende vittne.

Vad så gäller de felkällor som kan aktualiseras under retentionsintervallet vill jag inledningsvis framhålla att människor, enligt min förståelse av världen, ständigt befinner sig i olika sammanhang. Några lever i parrelationer, andra är omgivna av vänner och somliga gör arbetet till deras liv och livet till deras arbete. Utöver dessa mer slutna sammanhang lever vi även i ett större sammanhang i vilket vi ständigt interagerar med mer eller mindre okända människor. Stukát menar, som framgått i avsnitt 4.2.3.3 att vi alla strävar efter att passa in, att vara en del av den sociala normen. Denna strävan kan så vara någonting som kan ge upphov till ett beroendeförhållande. De händelser som ligger till grund för ett straffrättsligt ansvarsutkrävande är inte isolerade från de sammanhang vi rör oss i. De är en del av våra gemensamma liv, må vara att gemenskapen stundtals kan vara mer perifer än annars. Följden härav blir enligt mig att de sammanhang som vi befinner oss i utanför rättsväsendets dörrar följer med in bakom desamma. Sagda exemplifieras väl genom både den studie som Paterson och Kemp utförde 2006 genom vilken det framkom att 86 % av de personer som bevittnat ett brott gjort detta tillsammans med en person de kände sedan tidigare och den studie Paterson, Chapman och Kemp genomförde år 2007. I den sistnämnda studien framkom att 77 % av de vittnen som bevittnat ett

³³⁷ Se avsnitt 4.2.3.2.

brott tillsammans med en annan person kände denna andra person sedan tidigare.³³⁸ Juridiken och brottsligheten är så enligt mig en integrerad del av samhället. När en brottmålsprocess inleds är det därigenom fullt naturligt att många av de personer som ska vittna på ett eller annat sätt känner varandra sedan tidigare. Det går inte att svara på hur vanligt det är att de personer som figurerar i en rättegång har någon relation med varandra men jag vill ändå lyfta fram att det inte borde vara ovanligt att så är fallet.

Som framgått är samtal mellan vittnen ett av de vanligaste, och därtill starkaste, sätten på vilka PEI kan inkorporeras. Risken för sådana samtal ökar om människor känner varandra sedan tidigare. Vidare ökar risken om den PEI som förmedlas kommer från en person som har hög trovärdighet och hög status.³³⁹ I min mening ligger det nära till hands att vi litar på våra vänner och våra partners. Detta styrks i min mening av vad som framkommit i Hope, Ost, Gabbert, Healy och Lentons forskning: att människor är mer mottagliga för efterhandsinformation om informationen kommer från en person de sedan tidigare har en relation med. Mot bakgrund av såväl den studie som Paterson och Kemp genomförde år 2006 som den studie som Paterson, Chapman och Kemp genomförde år 2007 finns det enligt mig mycket som tyder på att de starka, kausala, beroendeförhållanden som framställningen tar sikte på är relativt vanligt förekommande. Sagda bygger jag på kombinationen av att det är vanligt att människor som bevittnar ett brott samtalar med andra personer som bevittnat samma brott, att det ofta är så att de personer som bevittnar ett brott tillsammans känner varandra sedan tidigare och att mottagligheten för efterhandsinformation ökar vid existensen av exempelvis en vänskaps- eller parrelation.

Att människor tenderar att samtala med varandra efter att de bevittnat ett brott framstår som klarlagt. Att benägenheten att diskutera en bevittnad händelse ökar om vittnena känner varandra sedan tidigare likaså. Genom dessa samtal uppstår så en risk för påverkan vilken kan leda till uppkomsten av falska minnesbilder. Som ovan anförts menar JK att det finns en förväntan hos domstolar att minnesbilden utgör en statisk produkt, det vill säga att den registrering av ett händelseförlopp som en viss person gjort är beständig i förhållande till yttervärlden. Av vad som framkommit i den vittnespsykologiska utblicken finns det dock enligt min uppfattning mycket som talar för att så inte är fallet. Enligt mig exemplifieras detta tydligt genom det experiment med en bil som Loftus genomförde 1975 och som redovisats ovan.³⁴⁰ Ytterligare exempel på hur påverkbara människor är återfinns i de studier angående fenomenet *crashing memory* vilka

³³⁸ Se avsnitt 4.2.3.2.

³³⁹ Se avsnitt 4.2.3.2 samt avsnitt 4.2.3.3.

³⁴⁰ Se avsnitt 4.2.3.2.

presenterats ovan. Vid det experiment, utfört av Granhag, Strömwall och Billings, i vilket försökspersonerna fick läsa om en film föreställandes Estonias förlisning uppgav 76 % av de försökspersoner som utsatts för positiv påverkan att de sett filmen ifråga. Motsvarande siffra för de som utsattes för negativ påverkan var 36 % emedan siffran för de personer som varken utsattes för positiv eller negativ påverkan var 50 %.

I avsnitt 3.8 diskuterades frågan om huruvida kunskapen om att människor tenderar att samtala med varandra och därmed påverka varandras minnesbilder kan anses utgöra en allmän erfarenhetssats, alternativt domstolsnotorietet. Efter att ha studerat vittnespsykologiskt material står det för mig klart att det mänskliga minnet är mycket mer komplext och påverkbart än jag kunnat föreställa mig. Det kan möjligen sägas utgöra en erfarenhetssats att människor har ett behov att samtala med varandra om traumatiska upplevelser. Denna erfarenhetssats behöver dock inte vara absolut. En del människor som upplever påfrestande händelser kanske väljer att sluta sig till sig själva för på så sätt skydda sig själva från de känslor som väcks om händelsen bearbetas. Som sagts i avsnitt 3.8 skulle följden av att den vittnespsykologiska kunskap som presenterats ovan var att se som en erfarenhetssats bli att domstolar skulle kunna fästa vikt vid denna utan att någon av parterna fört fram bevisning härom. Jag vill dock mena att uppkomsterna till ett beroendeförhållande samt minnets påverkbarhet inte utgör en allmän erfarenhetssats. Däremot går det enligt mig att argumentera för att kunskapen om att två vittnen kan vara beroende av varandra utgör domstolsnotorietet, det vill säga kunskap som domare fått genom sin ämbetsutövning.

5 Det praktiska planet

5.1 Metodologiska överväganden

Framställningen har nu nått en punkt då såväl de juridiska som de vittnespsykologiska grunderna är presenterade. I detta kapitel skiftar fokus från hur uppkomsten till, samt värderingen av, samverkande vittnesmål kan förstås respektive genomföras i teorin till hur samverkande vittnesmål hanteras i praktiken. Med praktiken avses svenska allmänna domstolars dömande verksamhet. De av mina frågeställningar som hänför sig till det praktiska planet tar sikte på *hur* någonting går till, inte varför det går till som det gör, eller om nuvarande förfarande är korrekt. Jag ämnar så inte uttala mig om hur någonting *borde* ske då ett sådant uttalande knappast kan anses underbyggt utifrån hur någonting *är*.³⁴¹ Jag kommer istället diskutera vilka konsekvenser domstolarnas hantering av samverkande vittnesmål kan komma att få samt i vilken mån praktiken korrelerar med teorin.³⁴² Resultaten av rättsfallsstudien kommer så att analyseras i ljuset av dels vad som framkommit i den vittnespsykologiska utblicken, dels utifrån den bevisteoretiska och processrättsliga utredningen samt Bayes teorem. Med konsekvenser avses de konsekvenser som kan betraktas ur ett rättssäkerhetsperspektiv. I JK:s andra rättssäkerhetsprojekt definieras rättssäkerhet som:

”[...] den säkerhet för enskilda som en god och förutsebar rättsordning ger och vars yttersta garanti är att ingen döms för brott om inte hans eller hennes skuld är ställd utom rimligt tvivel.”³⁴³

Då jag talar om rättssäkerhet är det JK:s definition av begreppet som avses. Anläggandet av nämnda perspektiv är enligt min mening ytterst naturligt då ett förbiseende av ett beroendeförhållande, och den därtill knutna eventuella övervärderingen av samverkande vittnesmål, kan komma att leda till att oskyldiga döms vilket, mot bakgrund av den valda definitionen av rättssäkerhetsbegreppet, måste anses utgöra en rättssäkerhetsbrist.

För att finna svar på frågan om hur samverkande vittnesmål hanteras i praktiken måste annat material än de rättskällor som, typiskt sett, behandlas inom ramarna för en rättsdogmatisk metod användas.³⁴⁴ Anledningen härtill

³⁴¹ Jfr Andersson 2016, s. 432.

³⁴² Sandgren menar att en effektivitets- och konsekvensanalys är ett förfarandesätt som inryms inom en empirisk studie (Sandgren del I 1995/96, s. 743).

³⁴³ *Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, 2009, s. 57.

³⁴⁴ Jfr Lainpelto 2012, s. 20. Se även Sandgren som menar att det är författarens syfte med framställningen som är avgörande för huruvida en empirisk studie bör genomföras (Sandgren, Claes: ”Om empiri och rättsvetenskap del II”. I: *JT*, 1995/96, s. 1036).

är att dessa källor inte förmår besvara de av mina frågeställningar som tar sikte på att utreda dels vilka omständigheter domstolar fäster vikt vid då de bedömer om ett vittne är oberoende, dels vilka konsekvenser uppmärksammandet av ett beroendeförhållande får för det värde som tillmäts respektive vittnesmål.³⁴⁵ För att undersöka hur samverkande vittnesmål hanteras i praktiken har jag genomfört en rättsfallsstudie i vilken underrättspraxis studerats. Studien utgör en empirisk undersökning med sikte på att undersöka gällande rätt i faktisk bemärkelse.³⁴⁶ Om utgångspunkten för en undersökning är en faktisk företeelse är användandet av empiriskt material, enligt Sandgren, ofta en förutsättning för att syftet ska kunna uppnås.³⁴⁷ En empirisk undersökning kan visa att ett problem är reellt och inte bara existerande i teorin samtidigt som den vidare kan visa att ett problem som återfinns i teorin inte får genomslag i praktiken.³⁴⁸ Enligt Sandgren kan en empirisk undersökning vara antingen *kvantitativ* eller *kvalitativ*. En kvalitativ studie kan t.ex. ta sikte på att utreda vilka argument domstolar använder emedan en kvantitativ studie exempelvis kan ”[...] ligga till grund för generella iakttagelser, t.ex. om kategorier av personer som missgynnas av tillämpningen.”³⁴⁹ Den rättsfallstudie jag genomfört utgör snarast en kvalitativ studie såtillvida att antalet rättsfall inte är tillräckligt stort för att ligga till grund för uttalanden om genomgående mönster eller säkra slutsatser om hur värderingen av samverkande vittnesmål alltid genomförs utan snarast, genom viss systematisering och analys, tar sikte på att belysa och diskutera tendenser.

5.2 Urval av rättsfall

Då beslutet att genomföra en rättsfallsstudie har fattats uppstår frågan om *hur* denna ska genomföras och därvid kanske främst spörsmålet om hur urvalet av rättsfall ska göras.³⁵⁰ Svaret på denna fråga är av yttersta vikt då ett skevt urval av rättsfall skulle kunna stärka en hypotes utan att för den sakens skull vetenskapligt underbygga den.³⁵¹ Vad avser selektionen av

³⁴⁵ För en diskussion rörande rättskällornas förmåga att besvara frågor om gällande rätt i faktisk mening, se Andersson 2016 s. 17 samt Sandgren del I 1995/96, s. 728.

³⁴⁶ Jfr Sandgren del I 1995/96, s. 732. Sagda ska dock inte förstås som ett uttalande om att de resultat som presenteras i avsnitt 5.3.2 och avsnitt 5.3.3 är ett säkert uttryck för hur värderingen av samverkande vittnesmål *alltid* sker.

³⁴⁷ Sandgren del I 1995/96, s. 734.

³⁴⁸ Jfr Sandgren del I 1995/96, s. 736f.

³⁴⁹ Sandgren del II 1995/96, s. 1046.

³⁵⁰ Sandgren menar att just insamlingen av empiriskt material utgör ett av de största metodologiska problemen som uppstår vid en empirisk studie (Sandgren del II, 1995/96, s. 1046).

³⁵¹ Hall, A. Mark och Wright, F. Ronald: ”Systematic Content analysis of Judicial Opinions”. I: *California Law Review*, 2008, s. 80.

rättsfall finns enligt mig ett flertal möjliga förfarandesätt. Ett alternativ skulle kunna vara att välja domar från en begränsad tidsperiod, ett annat att studera avgöranden från en viss domstol och ett tredje att välja fall utifrån den rättsliga rubricering som aktualiseras i målen. En eventuell fördel med nämnda metoder är att de är någotsånär neutrala i förhållande till vilken typ av bevisning som återfinns i målen samt hur domstolen resonerar kring densamma.³⁵² Jag har dock inte gjort på något av de ovan beskrivna sätten utan istället valt avgöranden utifrån vad jag här benämner som *sökbegrepp*. Mot bakgrund av att rättsfallsstudien utgör en kvalitativ studie och med beaktande av det syfte vilken densamma är avsedd att fylla anser jag att det valda förfarandesättet är lämpligt.

På databasen Bisnode Infotorg juridik har jag genomfört fritextsökningar med tre olika sökbegrepp. Sökningarna genomfördes genom att jag i fritextrutan under fliken *Sök i rättsbanken*, och vidare *Avgöranden*, skrev in de valda begreppen inom citationstecken. Vid den första sökningen eftersöktes avgöranden innehållandes sökbegreppet ”*samstämmiga vittnesmål*”. Jag menar att detta begrepp är väl valt då det i sig inte ger någon implikation rörande huruvida domstolen uppmärksammat ett eventuellt beroendeförhållande utan uteslutande tar sikte på att hitta fall i vilka det finns två eller flera personer som lämnar samstämmiga uppgifter till stöd för samma bevisstema (samverkande bevisning). Vid sökningen på nämnda begrepp fick jag 57 träffar, fördelade på 28 avgöranden från hovrätterna, 26 avgöranden från tingsrätterna och 3 avgöranden från HD. Efter att ha samlat in rättsfallen sorterade jag ut de avgöranden som utgjorde dubletter, det vill säga då ett tingsrättsavgörande innehåller sökbegreppet och detta avgörande sedermera överklagats till hovrätten varvid tingsrättsdomen ligger bilagd till hovrättens avgörande. I de situationer då så är fallet uppstår, vid en sökning på ett visst begrepp, en träff även om begreppet ifråga inte förekommer i hovrättens dom. Jag benämner detta fenomen som *dubblettproblematiken*. Vidare sorterades tvistemålsdomar, beslut och de mål i vilka sökbegreppet återfanns i en skiljaktig mening bort. Efter denna sällning återstod 34 avgöranden vilka så var de som analyserades.

Utöver ”samstämmiga vittnesmål” har jag sökt efter avgöranden innehållandes begreppet ”*påverkat varandras minnesbilder*”. Detta sökbegrepp är, till skillnad från ”samstämmiga vittnesmål”, inte neutralt utan tyder på att domstolen uppmärksammat att det har skett en påverkan, alternativt att det

³⁵² Neutraliteten kan dock i min mening inte anses absolut, åtminstone inte vad gäller urval efter brottstyp då olika sorters brott, enligt min uppfattning, typiskt sett renderar olika former av bevis. Skulle exempelvis brottstypen grov kvinnofridskränkning valts ligger det nära till hands att anta att bevisningen skulle bestå av målsägandens utsaga, eventuellt i kombination med ett eller flera rättsintyg samt den tilltalades berättelse om det inträffade.

finns en risk att så skett, eller för den sakens skull att domstolen säger att det inte skett en påverkan. Oaktat vad hittas fall i vilka domstolen diskuterar en eventuell påverkan. Eftersom jag inte bara eftersökt vad domstolarna beaktar då de har att avgöra om ett beroendeförhållande är för handen utan även i vilken mån domstolarna låter ett eventuellt beroendeförhållande påverka det värde som tillmäts respektive vittnesmål finner jag det ändock väl motiverat att använda ett så pass *riktat* sökord. Vidare är det av stort intresse att studera vilka omständigheter som ligger till grund för domstolens slutsats att det kan ha skett en påverkan, alternativt att det inte skett en påverkan, mellan två eller flera vittnen. Vid sökningen på ”påverkat varandras minnesbilder” fick jag 45 träffar, 15 avgöranden från hovrätterna och 30 avgöranden från tingsrätterna. Efter det att jag sållat bland rättsfallen på samma sätt som avseende ”samstämmiga vittnesmål” återstod 40 avgöranden vilka är de som använts.

Slutligen har jag sökt efter avgöranden som innehåller sökbegreppet ”*oberoende vittne*”. Precis som gällande ”påverkat varandras minnesbilder” går det att argumentera för att begreppet inte är neutralt då det implicerar att domstolen gjort bedömningen att ett eller flera vittnen är oberoende i förhållande till andra vittnen, alternativt att domstolen uppmärksammat avsaknaden av oberoende vittnen. Detta begrepp är dock, precis som ”påverkat varandras minnesbilder” intressant eftersom det enligt min mening på ett belysande sätt kontrasterar till såväl ”samstämmiga vittnesmål” som ”påverkat varandras minnesbilder”. Vidare är begreppet värdefullt för att undersöka i vilken mån det värde som tillmäts ett oberoende vittne skiljer sig från det värde som tillmäts ett beroende dito. Vid sökningen på ”oberoende vittne” fick jag 116 träffar fördelade på 59 tingsrättsavgöranden och 57 hovrättsavgöranden. Av dessa avgöranden valde jag att behandla tingsrättsdomarna. Anledningen härtill är att jag ville ha ungefär lika många fall att behandla per sökbegrepp. Mot bakgrund av den ovan beskrivna dubblettproblemtiken, det vill säga att en del hovrättsavgöranden innehåller sökbegreppet i den bifogade tingsrättsdomen fann jag det naturligt att behandla tingsrättsavgörandena istället för hovrättsavgörandena. Efter att samma typ av sållning genomförts som presenterats ovan återstod 50 domar vilka är de som har studerats.

Sökningarna genomfördes i två omgångar, den första den 27 oktober 2016 och den andra den 21 november 2016. Vid den andra sökningen undersökte jag om det tillkommit några avgöranden sedan den tidigare sökningen. Efter att ha sökt upp domarna ifråga samlade jag in och studerade dem. De avgöranden som behandlats är uteslutande underrättsdomar, det vill säga domar från tingsrätter eller hovrätter. Att avgörandena inte härrör från en prejudicerande instans (HD) utgör enligt mig inte något problem då syftet

med rättsfallsstudien är att undersöka hur bevisvärderingen sker i praktiken.³⁵³ Av sagda följer enligt mig att rättsfallen inte behöver komma från högsta instans för att fylla sin funktion.

Vid läsningen av domarna har jag studerat dels vilka omständigheter domstolen fäster vikt vid då den bedömer huruvida ett beroendeförhållande är för handen, dels hur det bevisvärde som tillmäts respektive vittnesmål påverkas av den slutsats domstolen kommer till rörande förekomsten av ett beroendeförhållande. Av detta följer att mycket av det som återfinns i respektive avgörande är oväsentligt för framställningen exempelvis de resonemang domstolen för i påföljdsfrågan. Vid läsningen av rättsfallen har jag fokuserat på domstolarnas hantering av de vittnen som förekommer i respektive mål. Härvid har domstolarnas *domskäl* studerats. Stundtals har det varit enkelt att följa domstolarnas resonemang emedan det vid andra tillfällen varit svårare att förstå vilka omständigheter domstolen beaktat vid bedömningen av om två eller flera vittnen är beroende av varandra respektive hur denna bedömning påverkat det värde domstolarna tillmåter den förebringade bevisningen. Då eventuella relationer inte framgått i domskälen har jag sökt ledning i de delar av domarna som benämns som exempelvis *utredningen i tingsrätten*, alternativt *utredningen i målet*.

Det bör framhållas att de resultat som presenteras i det fortsatta bygger på de slutsatser jag kunnat dra efter min genomläsning av fallen. Om dessa slutsatser är med verkligheten överensstämmande eller om de återspeglar domstolarnas överväganden går naturligtvis inte att slå fast. Det sagda hänger ihop med att det givetvis är svårt att få en fullständig bild av processmaterialet utan att själv delta vid huvudförhandlingen. Axberger menar att den som inte varit med då processmaterialet presenterats på det sätt som följer av principerna om omedelbarhet och muntlighet inte kan bedöma om bevismaterialet bedömts på ett riktigt sätt.³⁵⁴ Jag finner att det ändock finns ett stort värde i att söka följa de resonemang domstolen för. Härvid kan vidare framhållas att domskälen vara så utformade att det tydligt ska framgå hur rätten värderat bevisningen.³⁵⁵ I min mening är vittnens eventuella beroende av varandra en så pass väsentlig del av bevisvärderingen att det ska tas upp av domstolen, oaktat om slutsatsen blir att det föreligger ett beroendeförhållande eller ej.³⁵⁶

³⁵³ Se Sandgren som menar att underrättspraxis kan användas för att påvisa problem som är av praktisk betydelse (Sandgren del II 1995/96, s. 1040). Se även Önnerfors, Trolle och Wenander 2016, s. 20.

³⁵⁴ Axberg, Hans-Gunnar, I: *Rättssäkerheten i brottmål – ifrågasatt av justitiekanslern*, 2007, s. 36.

³⁵⁵ Se avsnitt 2.2.

³⁵⁶ Jfr avsnitt 3.8.

5.3 Resultat

5.3.1 Inledande anmärkningar

Vad gäller presentationen av vad som framkommit i rättsfallsstudien bör ett antal korta påpekanden göras. Vid bearbetningen av de utvalda rättsfallen har jag, som framgått ovan, studerat och analyserat dels vilka omständigheter domstolarna fäster vikt vid då de avgör huruvida vittnen kan vara beroende av varandra, dels hur domstolarna låter ett eventuellt beroendeförhållande, alternativt avsaknaden av ett sådant förhållande, påverka det värde som tillmäts respektive bevis.

Jag har i diagramform systematiserat både de omständigheter som domstolarna fäster vikt vid och i vilken mån domstolarna låter ett beroende, respektive oberoende, påverka bevisvärdet. Härvid bör, i linje med vad som sagts i föregående avsnitt, framhållas att systematiseringen bygger på min förståelse av avgörandena. Avseende diagramredovisningarna bör läsaren uppmärksammas på att det samlade antalet omständigheter i respektive sökkategori inte nödvändigtvis överensstämmer med antalet fall som studerats. Anledningen härtill är att domstolarna stundtals beaktar flera omständigheter i samma fall och ibland inte beaktar några omständigheter, alternativt inte uttalar sig om vilket värde som kan tillmätas de vittnesmål som är av intresse för framställningen.

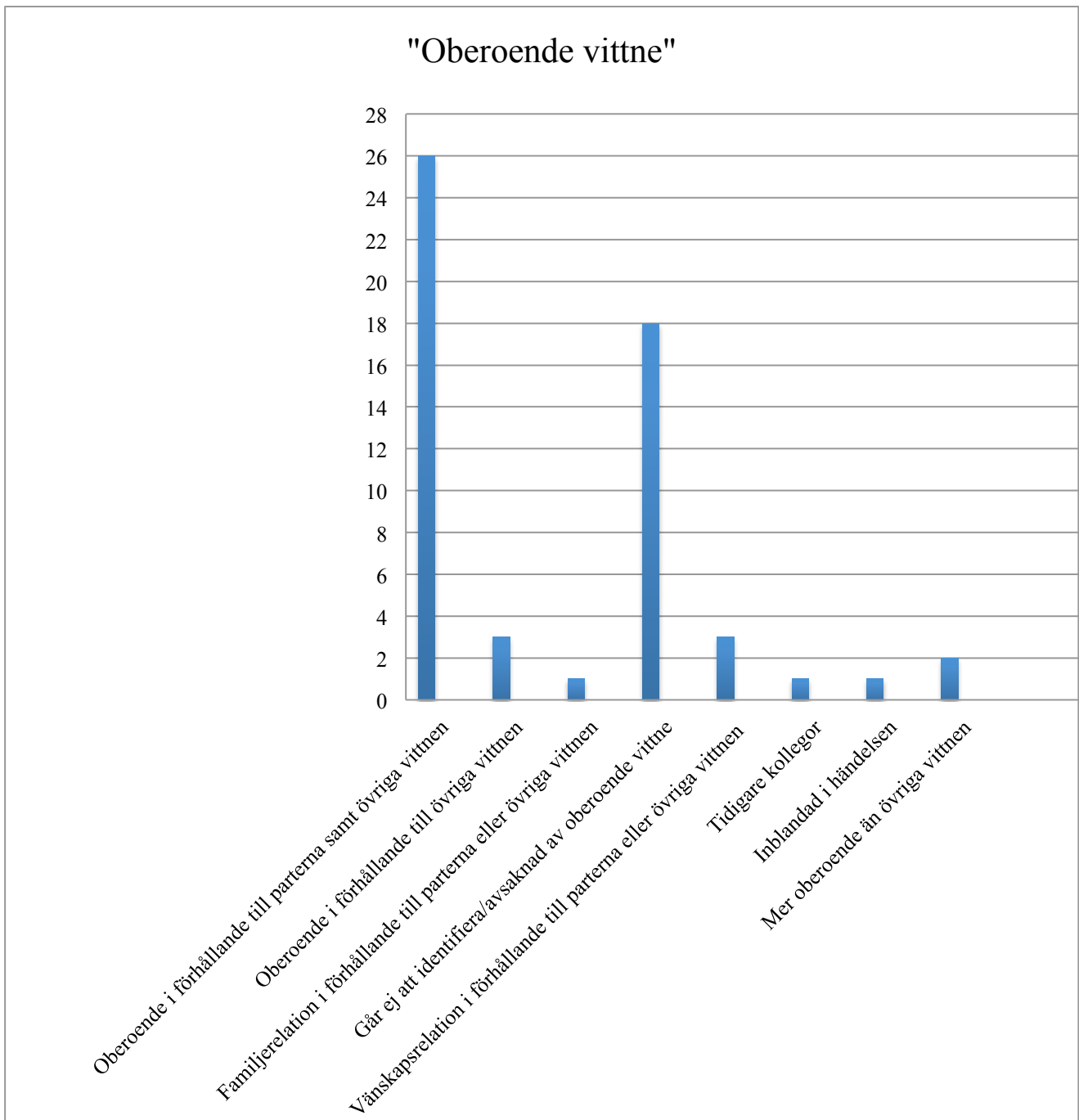
Jag har utöver att genomföra den beskrivna systematiseringen även plockat ut ett antal skrivningar vilka jag anser på ett pedagogiskt sätt belyser de resonemang domstolarna för avseende de vittnen som förekommer i avgörandena. I ett fall har jag vidare redogjort för sakomständigheterna i avgörandet i syfte att tydliggöra för läsaren hur ett mål i vilket ett beroendeförhållande, enligt min uppfattning, kan vara för handen kan se ut. Anledningen till att detta inte görs i fler fall följer av syftet med rättsfallsstudien: att undersöka och analysera mönster och tendenser, inte att detaljstudera enskilda avgöranden.

Så något om resultatens bärighet. De fall som valts kan naturligtvis inte ge en heltäckande bild av hur samverkande vittnesmål hanteras i svenska domstolar. Avgörandena som studerats kan snarast anses ge uttryck för tendenser eller mönster.³⁵⁷ Vidare bör framhållas att om andra sökbegrepp valts så hade möjligtvis andra tendenser uppenbarats sig.

³⁵⁷ Jfr Sandgren som menar att även en grov uppfattning av faktiska förhållanden kan vara av betydelse (Sandgren del II, 1995/96, s. 1044).

5.3.2 Omständigheter av betydelse

Under denna rubrik redogör jag för de omständigheter som domstolarna, enligt min förståelse av de studerade avgörandena, fäster vikt vid då de bedömer huruvida det skett en påverkan mellan två eller flera vittnen. Det vill säga om två eller flera vittnen, med det språkbruk som återfinns i den rättsvetenskapliga doktrinen, är *beroende* av varandra. I det efterföljande avsnittet presenterar jag hur bedömningen i detta led, enligt min förståelse, påverkar det värde som domstolarna tillmäter respektive vittnesmål, alternativt det värde domstolarna tillmäter den samverkande bevisningen.



I diagrammet ovan presenteras de relationer och övriga omständigheter av betydelse för bedömningen av förekomsten av ett beroendeförhållande som jag funnit i de domar där sökbegreppet ”oberoende vittne” återfinns. Som synes är majoriteten av de vittnen som domstolen finner vara oberoende också i min mening oberoende. Denna slutsats bygger jag på att det i de studerade avgörandena enligt mig inte finns någonting som tyder på att det skett en sådan påverkan som avhandlats i kapitel 4.³⁵⁸ I de flesta fall rör det sig om personer som iakttagit den händelse vilken målet gäller av en slump.³⁵⁹ Det domstolarna, enligt min förståelse av domskälen, i många fall gör då de bedömer huruvida ett vittne är att se som oberoende eller ej är att granska det aktuella vittnets relationer med de inblandande parterna samt övriga vittnen. Nedan följer ett antal exempel på hur domstolarna därvid kan resonera:

”A [min anonymisering] är däremot ett oberoende vittne utan koppling till någon av parterna eller deras närstående.”³⁶⁰

”Tingsrätten konstaterar att C [min anonymisering] är ett helt oberoende vittne som råkade befinna sig på platsen utan att ha någon koppling till V [min anonymisering] eller D [min anonymisering], som var helt okända för honom.”³⁶¹

”J [min anonymisering], som var en helt utomstående person som aldrig hade träffat någon av parterna har uppgett följande.”³⁶²

Avgörande för domstolarnas bedömning förefaller alltså vara om det finns någon känd relation mellan vittnet och någon av parterna och/eller övriga vittnen. Möjligheten att vittnen, som inte har någon tidigare relation med nämnda personer, likväl kan vara beroende av varandra diskuteras dock inte. Utan att uttala mig om huruvida vittnena i de ovan beskrivna fallen kan ha varit beroende finner jag avsaknaden av en diskussion i denna del något problematisk. Visserligen har utredningen visat att risken för påverkan är större om vittnena känner varandra sedan tidigare och att människor ofta bevittnar ett brott tillsammans med människor som de har någon form av relation till.³⁶³ Enligt mig är det dock inte alltför långsökt att tänka sig att en påverkan kan ske även mellan vittnen som inte har någon tidigare relation, även om risken för påverkan alltså är större vid existensen av en relation.

³⁵⁸ Se främst avsnitt 4.2.3.2 till avsnitt 4.2.3.4.

³⁵⁹ Se exempelvis Attunda tingsrätts dom i mål B 5767-13 där det oberoende vittnet passerade platsen av en slump. Se även Helsingborgs tingsrätts dom i mål B 1989-14 samt Stockholms tingsrätts dom i mål B 6951-13.

³⁶⁰ Attunda tingsrätts dom i mål B 5006-16, s. 10 i domen.

³⁶¹ Göteborgs tingsrätts dom i mål B 9528-16, s. 4 i domen.

³⁶² Göteborgs tingsrätts dom i mål B 4877-15, s. 4 i domen.

³⁶³ Se avsnitt 4.2.2.2 samt avsnitt 4.2.2.3.

Min uppfattning är alltså att det inte är osannolikt att även människor som inte har någon tidigare inbördes relation kan komma att påverka varandras minnesbilder av ett brott. Pondera exempelvis att två personer som inte känner varandra står och väntar på ett tåg. Plötsligt ser de hur en för dem helt okänd person (A) knuffar ner en annan för dem helt okänd person (B) på spåret och sedan springer från platsen. Anta att personerna som väntade på tåget sedermera blir kallade som vittnen till en huvudförhandling. Vid en strikt bedömning av vittnenas relationer med varandra, den tilltalade (A) och målsäganden (B) kommer domstolen så finna att vittnena är oberoende av varandra. Jag menar dock att det inte är otroligt, utan snarast troligt, att personer som bevitnar denna typ av händelse samtalar med varandra om vad de iakttagit i direkt anslutning till händelsen ifråga. Enligt mig vinner denna ståndpunkt stöd av den forskning som existerar avseende vad som skedde efter attacken på utrikesminister Anna Lindh.³⁶⁴ Om de två personerna på perrongen börjar samtala med varandra och den ena säger exempelvis *såg du killen i blå jacka* eller *vad lång han var* eller än mer precist *visst var det Anders?* uppstår, om den person som mottager något av nämnda budskap påverkas av dem, ett beroendeförhållande vilket som utredningen visat kan ha stor betydelse för det värde som ska tillmätas respektive vittnesmål.³⁶⁵

Jag finner det vidare intressant att uppmärksamma att domstolarna, i ett inte obetydligt antal avgöranden, påtalar *avsaknaden* av oberoende vittnen. Motsatsvis betyder uppmärksammandet av avsaknaden av oberoende vittnen enligt min mening att de vittnen som finns i de mål i vilka ett sådant påpekande görs på något sätt är beroende av varandra. Sagda tyder enligt mig på två saker: dels att domstolarna besitter kunskap om att vittnen kan vara beroende av varandra, dels att domstolarna är medvetna om att ett oberoende vittne har ett högre bevisvärde än ett beroende dito. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är såväl medvetenheten om ett beroende vittnes begränsade värde som uppmärksammandet av att det i ett mål inte finns några oberoende vittnen av godo. I de fall domstolen uttalar sig om avsaknaden av oberoende vittnen kan det se ut på följande sätt:

”Vid den ord mot ord-situation som uppstått hade rimligen ett oberoende vittne till händelserna kunnat sprida ljus över vad som faktiskt hände i samband med ordningsvakternas omhändertagande av R [min anonymisering] och L [min anonymisering].”³⁶⁶

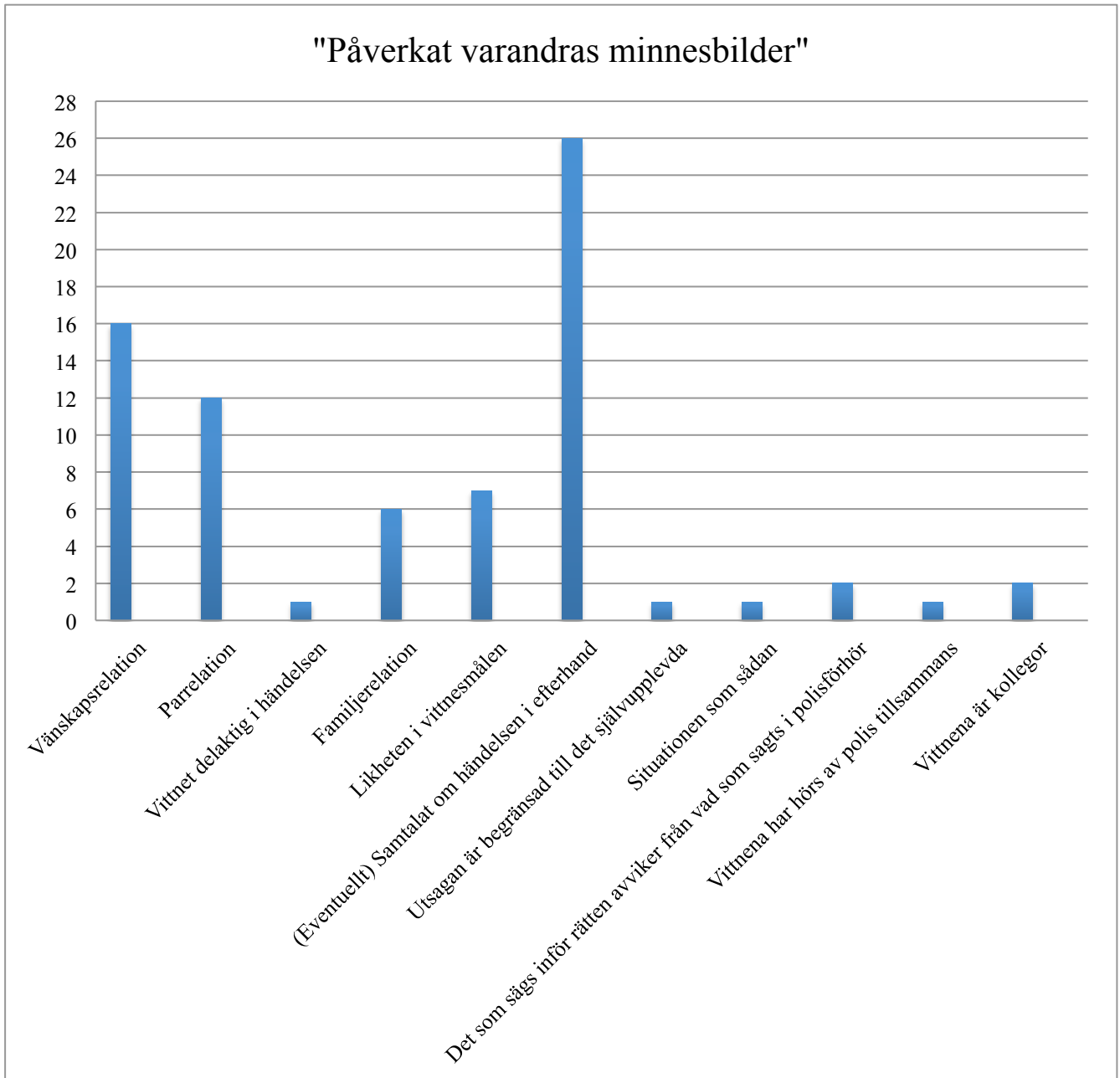
³⁶⁴ Se avsnitt 4.2.3.4.

³⁶⁵ Se avsnitt 3.7. Se vidare avsnitt 6.1.

³⁶⁶ Linköpings tingsrätts dom i mål B 2058-13, s. 9 i domen.

”Detta innebär dock att bevisvärdet av *T:s* [min anonymisering] uppgifter inte är lika starkt som om de lämnats av ett oberoende vittne som bara hört berättelsen en gång.”³⁶⁷

Vilka konsekvenser för bevisvärdet konstaterandet att ett vittne är oberoende får behandlas närmare i avsnitt 5.3.3.



Figur 2

I diagrammet ovan presenteras de omständigheter vilka domstolarna, enligt min förståelse av de studerade domarna, fäster vikt vid då de bedömer huruvida det kan ha skett en påverkan mellan de vittnen som finns i målet.

³⁶⁷ Luleå tingsrätts dom i mål B 2631-15, s. 8 i domen.

Härvid kan inledningsvis framhållas att omständigheterna ofta förekommer parvis på så vis att domstolarna uppmärksammar dels en inbördes relation, dels att denna relation har lett till, alternativt kan ha lett till, att vittnena samtalat med varandra om det inträffade.

Situationer i vilka två förhörs personer lever i en parrelation med varandra förefaller behandlas med försiktighet såtillvida att domstolarna menar att denna omständighet ökar sannolikheten för att vittnena pratat med varandra om den aktuella händelsen i efterhand och därvid påverkat, alternativt eventuellt påverkat, varandras minnesbilder. Domstolarnas resonemang kan då se ut på följande sätt:

”Även om det måste beaktas att makarna sannolikt talat om saken med varandra och därmed kan ha påverkat varandras minnesbilder av vad som sades finner tingsrätten att deras uppgifter om hur de uppfattade det som sades som både trovärdiga och tillförlitliga.”³⁶⁸

”Det bör visserligen noteras att de som sambor kan ha påverkat varandras minnesbilder; å andra sidan har de båda hörts av polis strax efter stölden och försvararen har under huvudförhandlingen inte kunnat påtala några diskrepanser av betydelse mellan de signalement som lämnats inför tingsrätten och till polisen.”³⁶⁹

Utöver parförhållanden uppmärksammas även vänskapsförhållanden. Denna typ av förhållanden är mer frekvent förekommande i de avgöranden jag läst än de parförhållanden som beskrivits ovan. Nedan följer ett antal exempel på situationer då omständigheten att två eller flera vittnen är vänner med varandra uppmärksammas och diskuteras:

”Att *A* [min anonymisering], *O* [min anonymisering], *K* [min anonymisering] och *H* [min anonymisering] är kompisar kan anses inbegripa viss risk för att de pratat ihop sig efter händelsen eller att de påverkat varandras minnesbilder. Ändå är det tingsrättens uppfattning att var och en av dem berättat om sina minnesbilder på ett klart och tydligt sätt. Varje berättelse är vidare begränsad till sådant som var och en av dem menat att den upplevt. Samtliga berättelser framstår också som logiska och konsekventa.”³⁷⁰

”Målsägandena har på ett samstämmigt, detaljerat och trovärdigt sätt berättat om händelsen. Deras berättelser vinner stöd av att polisen påträffade en kniv på platsen. Deras berättelser vinner även visst stöd av de skador som finns dokumenterade på *L* [min anonymisering] och *M* [min anonymisering]. Det saknas vidare anledning att tro att målsägandena skall beskylla *P* [min anonymisering] och *J* [min anonymisering], två personer de aldrig tidigare träffat, för brott de inte har begått. Det faktum att de fyra målsägandena känner varandra och omedvetet kan ha påverkat varandras minnesbilder förtar inte tilltron till deras berättelser. Sammanfattningsvis finner tingsrätten att målsägandenas berättelser bör läggas till grund för bedömningen.”³⁷¹

³⁶⁸ Nacka tingsrätts dom i mål B 6686-14, s. 4 i domen.

³⁶⁹ Umeå tingsrätts dom i mål B 1654-16, s. 13 i domen.

³⁷⁰ Borås tingsrätts dom i mål B 3617-14, s. 40 i domen.

³⁷¹ Västmanlands tingsrätts dom i mål B 1799-07 och B 2370-07, s. 13 i domen.

Att vänskapsförhållanden är mer frekvent förekommande än parrelationer är enligt mig inte anmärkningsvärt i sig. De allra flesta människor har (maximalt) en partner men flera vänner.³⁷² Av den studie genomförd av Paterson, Chapman och Kemp som presenterats i kapitel fyra framgår att 44 % av de personer som uppgav att de hade en tidigare relation med den person som de bevittnade iakttaga händelsen med var vänner emedan 33 % var familjemedlemmar eller partners.³⁷³

Som syns i diagrammet fäster domstolar även, i ett fåtal fall, vikt vid det faktum att de personer som vittnar är kollegor med varandra:

”När det gäller att bedöma *S* [min anonymisering], *J* [min anonymisering] och *N:s* [min anonymisering] berättelser måste viss försiktighet iaktas eftersom de hörda personerna är kollegor och kan antas ha diskuterat det inträffade med varandra efter händelsen. Det finns därmed en risk att de kan ha påverkat varandras minnesbilder av det inträffade. Tingsrätten gör emellertid den bedömningen att deras berättelser skiljer sig åt i sådana avseenden att ingenting talar för att någon sådan påverkan har skett.”³⁷⁴

Utifrån vad som framkommit i framställningens vittnespsykologiska utblick står det klart att det är vanligt att personer som bevittnat ett brott diskuterar det inträffade med andra personer som iakttagit samma brott.³⁷⁵ Vidare existerar alltså forskning som enligt mig tyder på att dessa samtal ofta sker mellan personer som har någon form av tidigare relation.³⁷⁶ Hope, Ost, Gabbert, Healey och Lenton menar, som framgått i avsnitt 4.2.3.3, att människors tendens att påverka varandras minnesbilder ökar om personerna ifråga sedan tidigare lever i exempelvis en par- eller vänskapsrelation. Vidare ökar även risken för påverkan efter bevittnandet av ett brott, på grund av den särskilda karaktär som en sådan händelse har.³⁷⁷

Ovan anförda talar i min mening för att människor som känner varandra och bevittnar ett brott, tar del i ett brott eller blir utsatta för ett brott kommer att samtala om det inträffade i efterhand. En tidigare relation kan dels som en helt naturlig del av en rättsprocess men också som en omständighet som ökar risken, om det är att se som en risk, för påverkan och därigenom uppkomsten av ett beroendeförhållande.³⁷⁸ Att domstolarna fäster vikt vid huruvida vittnena känner varandra sedan tidigare är enligt mig naturligt. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är ifrågasättandet av ett vittnes oberoende vidare

³⁷² Jag är medveten om att denna åsikt ger uttryck för en stereotyp, monogam, världsbild.

³⁷³ Se avsnitt 4.2.3.2.

³⁷⁴ Uppsala tingsrätts dom i mål B 5532-13, s. 16 i domen.

³⁷⁵ Se avsnitt 4.2.3.2.

³⁷⁶ Se avsnitt 4.3.

³⁷⁷ Se avsnitt 4.2.3.2.

³⁷⁸ Jfr de resonemang som förts i avsnitt 4.3 angående de sammanhang människor ständigt befinner sig i.

av godo. Jag finner det dock inte helt oproblematiskt att relationerna förefaller spela en avgörande roll. En tidigare relation, eller delaktigheten i ett sammanhang, är inte i sig tillräckligt för att ett beroendeförhållande ska vara för handen. Det går, åtminstone på ett teoretiskt plan, att tänka sig situationer då låt säga två makar bevittnat en misshandel men inte talat om saken med varandra innan tiden för rättegången. Vidare går det, rent teoretiskt, att föreställa sig en situation vid vilken vittnena visserligen samtalat med varandra, men utan att för den sakens skull ha påverkat varandras minnesbilder. Avgörande för förekomsten av ett beroendeförhållande är så att det skett någon form av *påverkan*. Utifrån vad som framgått i kapitel fyra står det enligt mig klart att människor är mottagliga för efterhandsinformation.³⁷⁹ Det viktigaste för domstolarna att utreda blir alltså, enligt mig, inte förekomsten av en relation utan huruvida vittnena de facto samtalat med varandra om händelsen ifråga då samtalet ifråga i många fall är en förutsättning för den kausala påverkan som framställningen tar sikte på att utreda.³⁸⁰ En inbördes relation kan så möjligen användas som indikator på att sannolikheten att vittnena samtalat med varandra är hög men inte i sig ligger till grund för slutsatsen att vittnena är beroende av varandra.

Som framgår av diagrammet fäster domstolarna även vikt vid likheten i utsagorna då de bedömer huruvida två eller flera vittnen kan ha påverkat varandras minnesbilder. Nedan följer ett antal exempel på hur domstolarnas resonemang kan se ut i denna del.

”Alla tre har använt nästan identiska ordval när de berättat om händelsen, något som kan tyda på att de pratat ihop sig och påverkat varandras minnesbilder.”³⁸¹

”Tingsrätten har funnit att *K:s* [min anonymisering], *J:s* [min anonymisering] och *B:s* [min anonymisering] berättelser stödjer varandra inbördes utan att för den sakens skull framstå som alltför lika och därmed inbegripa en risk för att de pratat ihop sig eller i beaktansvärd mån påverkat varandras minnesbilder.”³⁸²

”Vid värdering av *A:s* [min anonymisering] uppgifter måste det visserligen vägas in att han och *S* [min anonymisering] är vänner och att de pratat om händelsen efteråt. Ändå är tingsrättens uppfattning att *A:s* [min anonymisering] och *S* [min anonymisering] berättelser på ett tydligt sätt framstår som självständiga ifrån varandra. Likheterna i berättelserna är med andra ord inte sådana att de tyder på att *A* [min anonymisering] och *S* [min anonymisering] i anmärkningsvärd utsträckning påverkat varandras minnesbilder eller för den delen pratat ihop sig.”³⁸³

³⁷⁹ Se exempelvis avsnitt 4.2.3.2, avsnitt 4.2.3.3 samt den analys som förs i avsnitt 4.3.

³⁸⁰ Det går enligt mig vidare att tänka sig att en kausalpåverkan kan ske även icke-verbalt, exempelvis genom bekräftande kroppsspråk.

³⁸¹ Hovrätten för nedre Norrlands dom i mål B 652-16, s. 4 i domen.

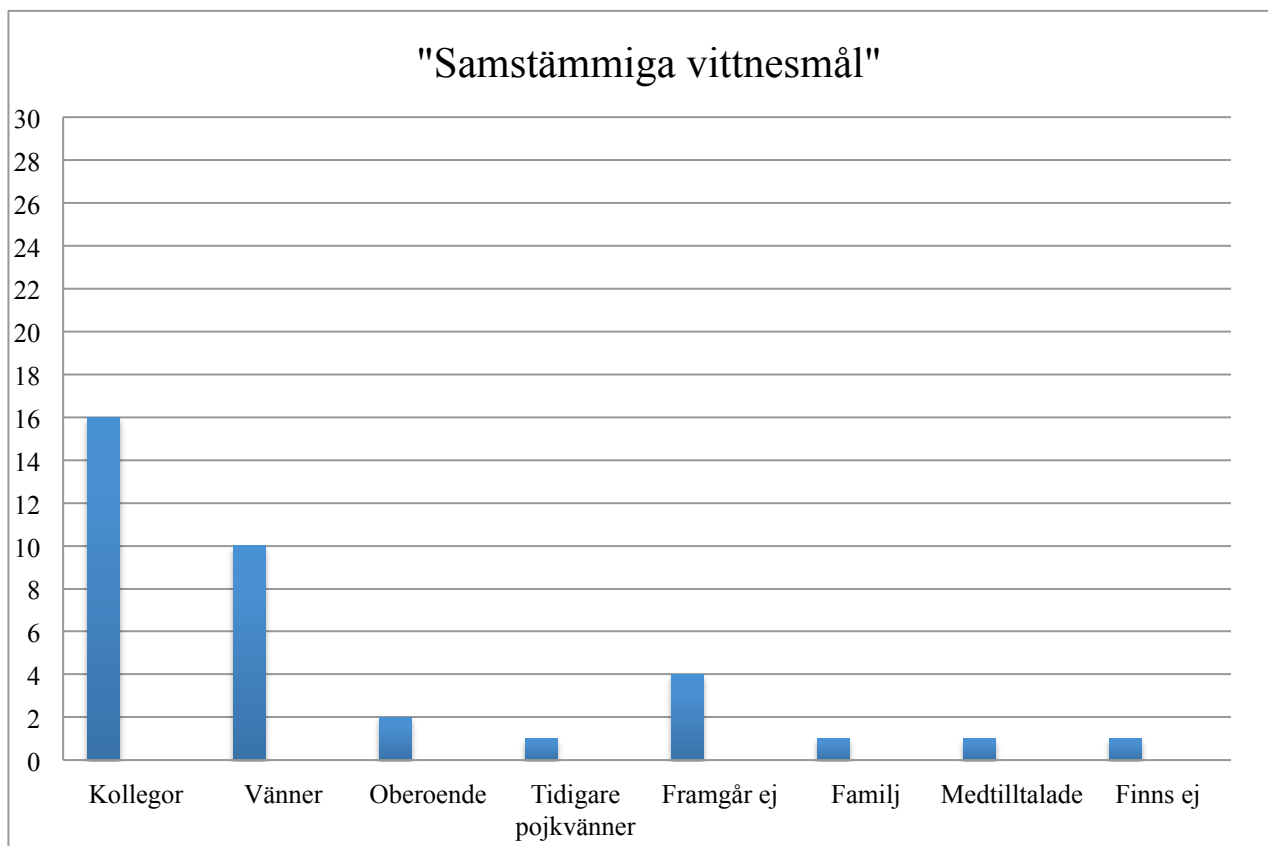
³⁸² Borås tingsrätts dom i mål B 3340-14, s. 6 i domen.

³⁸³ Borås tingsrätts dom i mål B 80-16 s. 6 i domen.

Vad gäller likheterna i utsagorna finns det ett antal intressanta aspekter att diskutera. Inledningsvis bör det framhållas att likheten i en utsaga dels kan ta sikte på det faktamässiga innehållet i utsagan, dels på det lingvistiska i utsagan, det vill säga vilka ord som används vid avläggandet av vittnesmålet. I det första citatet ovan (B 652-16) fäster Hovrätten för nedre Norrland vikt vid det faktum att vittnena använt näst intill identiska ordval. Utifrån den vittnespsykologiska forskning som presenterats i kapitel fyra går det inte att dra några slutsatser rörande i vilken mån människor som utsatts för påverkan anpassar sitt språk efter den efterhandsinformation de blivit föremål för. Min egen reflektion avseende användandet av den lingvistiska likheten vid avgörandet av om det kan ha skett en påverkan är att en sådan likhet troligtvis kan implicera att vittnena samtalat med varandra. Likheten kan då möjligen tyda på att de valt att koordinera sina berättelser men även på att de omedvetet påverkat varandra.³⁸⁴ Frågan som enligt mig härvid bör ställas är om det går att tänka sig ett scenario vid vilket vittnenas respektive minnesbilder ursprungligen är innehållsmässigt identiska men den språkliga dräkt i vilken vittnena iklär dem olika och att det vid ett samtal är språket som likriktas, inte innehållet i minnesbilden. Denna fråga är omöjlig att svara på utifrån det material som presenterats i framställningen men jag finner det ändå intressant att lyfta spørgsmålet.

Den andra typen av likhet är den innehållsmässiga likheten. Om den innehållsmässiga likheten ska användas som ett tecken på att en påverkan kan ha skett menar jag att någon typ av gräns måste slås fast. Denna gräns kan enligt mig omöjligen gå vid att utsagorna är lika varandra över huvud taget. Om exempelvis vittne A och vittne B båda berättar att de såg att det var en man som begick den cykelstöld som rätten har att bedöma kan dessa samstämmiga vittnesuppgifter, i utgångsläget, omöjligen anses så lika att de i sig kan ligga till grund för slutsatsen att vittnena påverkat varandra. Skulle så ske skulle troligtvis majoriteten av alla vittnen som förekommer i svenska rättegångar anses vara mer eller mindre beroende av varandra. Om det istället skulle vara så att gränsen dras vid en mycket mer detaljerad utsaga, låt säga att A och B båda säger att den person som stal cykeln var 187 centimeter lång, att han bar en grön och blå tröja med texten *Success*, hade ett armband gjort av 25 gula plastpärlor och en militärväska av äldre modell som dragkedjan var trasig på skulle följden troligtvis bli att ett beroendeförhållande skulle anses vara för handen i väldigt få fall. Enligt mig kan två vittnen vara beroende av varandra även om utsagorna inte är lika på ett detaljplan. Motsatsvis går det, enligt min mening, att föreställa sig situationer då två vittnen är oberoende av varandra även om deras utsagor i hög utsträckning överensstämmer med varandra.

³⁸⁴ Härvid bör framhållas att en koordinerad berättelse inte är detsamma som en påverkad minnesbild.



Figur 3

I diagrammet ovan presenteras de relationer jag funnit i avgörandena där begreppet ”samstämmiga vittnesuppgifter” förekommer. Systematiseringen här skiljer sig från de ovan gjorda såtillvida att domstolarna inte lägger de ovan beskrivna relationerna (omständigheterna) till grund för samstämmigheten. Denna består istället naturligtvis av att vittnena lämnar mer eller mindre liknande utsagor till stöd för samma bevisstema. Omständigheterna som presenteras i diagrammet är sådana jag funnit föreligga mellan vittnena. Som framgår av diagrammet har jag, vid min läsning av dessa domar, funnit att det i 16 av avgörandena är kollegor som lämnar de samstämmiga uppgifterna. I många fall rör det sig om poliser som lämnar samstämmiga vittnesmål till stöd för att den tilltalade är skyldig. Domstolens resonemang kan då se ut på följande sätt:

”När poliserna försökte reda ut vad som kunde ha förekommit i hemmet, något som var förenat med svårigheter på grund av att *S* [min anonymisering] föräldrar endast talade arabiska, blev, enligt polisernas samstämmiga vittnesmål, *G* [min anonymisering] upprörd och utdelade ett slag med öppen hand mot *S* [min anonymisering] vänstra kind.”³⁸⁵

”Genom polismännens samstämmiga vittnesmål är det dock utrett att *M* [min anonymisering] misshandlat *A* [min anonymisering] i ett oträngt läge genom att hasta fram till *A* [min anonymisering] på marken och sparka denne hårt i huvud med sin vrist.”³⁸⁶

³⁸⁵ Norrtälje tingsrätts dom i mål B 637-14, s. 3 i domen.

³⁸⁶ Borås tingsrätts dom i mål B 1892-16, s. 4 i domen.

”Genom polismännens samstämmiga vittnesmål är följande visat.”³⁸⁷

Som synes fästes stor tilltro till polismännens vittnesmål. Att domstolar fäster förhållandevis stor tilltro till utsagor som lämnas av denna yrkesgrupp visades i Annika Bergstedts examensarbete *Bevisvärdering av polisvittnesmål*.³⁸⁸ Den intresserade läsaren tar med fördel del av nämnda verk för en fördjupad förståelse av vad som ligger till grund för denna höga tilltro.

Utöver poliser förekommer även fall i vilka de personer som lämnar samstämmiga vittnesuppgifter är ordningsvakter. För att belysa hur rättens resonemang kan se ut då så är fallet redogör jag nedan, mycket översiktligt, för Falu tingsrätts avgörande i mål B 2757-13:

M åtalades misstänkt för hot mot tjänsteman samt våldsamt motstånd (BrB 17 kap. 1 och 5 §§ respektive BrB 17 kap. 4 §). Bakgrunden härtill var att M, tillsammans med C och Y, den 30 juni 2013 begett sig till en festplats i Enviken. På festplatsen arbetade ordningsvakterna J, K, Mi och E. M medtog öl in på festplatsen, någonting som inte var tillåtet. Då vakterna uppmärksammade detta och bad M hålla ut ölen hällde M den över Mi:s skor och ifrågasatte därutöver vakternas auktoritet varpå vakterna bestämde sig för att avvisa M från festplatsen. Något senare tog sig M återigen in på festplatsen genom att hoppa över ett staket varpå han återigen avvisades. Då festplatsen sedermera höll på att tömmas på besökare sökte M upp vakterna vid entrén till festplatsen varvid en ordväxling inleddes.

Enligt J (en av ordningsvakterna) sa M vid detta tillfälle ”du är så jävla död, så jävla död vakt”. M uppgav under huvudförhandlingen att han inte mindes att han skulle sagt så. Åklagaren läste därvid upp vad M sagt i polisförhör: att han kan ha uttalat ett hot, att han var arg och kan ha kastat ur sig någonting men att han i så fall inte menade det han sa. K, Mi och E berättade under huvudförhandlingen samstämmigt att de hört M uttala ett dödshot mot J, även om deras exakta formuleringar av hotet ifråga skilde sig åt i viss mån. Y berättade inte om något hot emedan C menade att M sagt ”du är död för mig”.

Tingsrätten menade att C, i egenskap av vän till M försökte tona ned det inträffade. Vidare uttalade tingsrätten att det helt saknades ”[...] anledning att ifrågasätta de samstämmiga berättelser som ordningsvakterna lämnat.”³⁸⁹

³⁸⁷ Kristianstads tingsrätts dom i mål B 1858-15, s. 3 i domen.

³⁸⁸ Bergstedt, Annika: *Bevisvärdering av polisvittnesmål*. Examensarbete vid Juridiska Fakulteten i Lund, VT 2016, s. 40ff.

³⁸⁹ Falu tingsrätts dom i mål B 2757-13, s. 5 i domen.

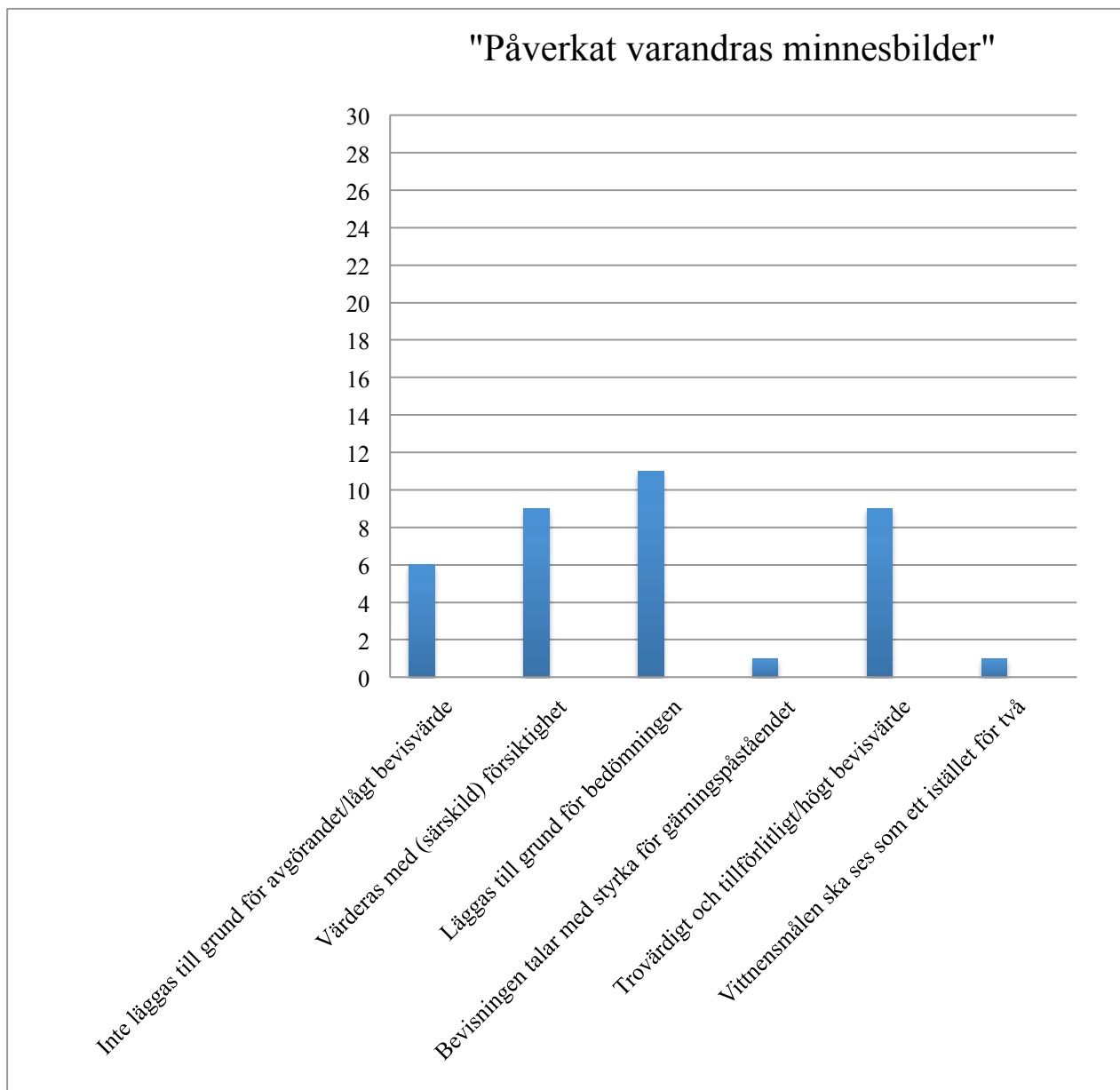
Avseende åtalspunkten gällande våldsamt motstånd menade tingsrätten att det genom vakternas samstämmiga berättelser var styrkt att M gjort motstånd mot gripandet. Omständigheten att C och Y uppgav att något motstånd inte förekommit ändrade inte denna bedömning.

Det är omöjligt att för mig avgöra huruvida ordningsvakterna i det ovan presenterade fallet samtalat med varandra om det inträffade och därigenom eventuellt påverkat varandras minnesbilder. Naturligtvis kan det mycket väl gått till på det sätt som vakterna uppgav. Jag finner det dock intressant att notera att tingsrätten inte problematiserar det faktum att fyra kollegor lämnar samstämmiga uppgifter samtidigt som rätten förhåller sig mycket kritiska till de vittnen som vittnar till förmån för den tilltalade. Härvid kan det erinras om att domstolarna i två fall innehållandes begreppet ”påverkat varandras minnesbilder” menade att just omständigheten att vittnena i dessa fall var kollegor ökade risken för att de påverkat varandras minnesbilder.

Vad avser de mål i vilket sökbegreppet ”samstämmiga vittnesmål” återfinns är det vidare intressant att notera att de vittnen som lämnar samstämmiga vittnesmål i ett inte obetydligt antal fall förefaller vara vänner med varandra. I vilken mån denna omständighet bör tillmätas betydelse, precis som vad gäller då vittnena är kollegor, hänvisas till den diskussion som fördes under diagrammet för sökbegreppet ”påverkat varandras minnesbilder” avseende risken för påverkan då vittnena har en inbördes relation. Den skillnad i bedömningen som görs mellan de situationer då domstolarna använder begreppet ”påverkat varandras minnesbilder” och då domstolarna begagnar sig av begreppet ”samstämmiga vittnesmål” diskuteras närmare nedan.

5.3.3 Påverkan på bevisvärdet

Ovan har redogjorts för de omständigheter domstolarna fäster vikt vid då de bedömer huruvida det skett en påverkan mellan vittnen och om vittnena därvid är att se som beroende respektive vad domstolarna anser talar för ett oberoende. Den uppmärksamma läsaren har noterat att det i de citat som presenterats inte bara förs resonemang om huruvida vittnena är beroende av varandra eller ej utan även görs uttalanden om vilken betydelse detta får för det värde domstolen tillmäter respektive vittnesmål. I det fortsatta presenteras tre diagram i vilka jag systematiserat domstolarnas uttalanden rörande vilket värde som tillmäts vittnesmålen. Precis som i föregående avsnitt kommer jag att redogöra för ett antal, i min mening belysande, exempel på skrivningar och diskutera dessa närmare. Inledningsvis ska redogöras för hur domstolarna resonerar kring bevisvärdet då det rör sig om två eller flera vittnen som har, alternativt kan ha, påverkat varandras minnesbilder av den händelse vilken de är i rätten för att vittna om.



Figur 4

Som framgår av diagrammet uttalar domstolarna, i en inte obetydlig andel av de studerade avgörandena, att de vittnen som rätten finner (eventuellt) har påverkat varandras minnesbilder ska tillmätas ett lågt bevisvärde, alternativt värderas med försiktighet. Nedan följer ett antal exempel på hur domstolarna då kan uttrycka sig:

”Eftersom *A* [min anonymisering] är en vän till *E* [min anonymisering] och även själv var delaktig i tumultet, har tingsrätten förståelse för om *S* [min anonymisering] och *A* [min anonymisering] har diskuterat händelsen efteråt. Därigenom kan de emellertid ha påverkat varandras minnesbilder. Att *A*:s [min anonymisering] version av händelseförloppet stämmer överens med vad *E* [min anonymisering] har uppgett har därför ett lågt bevisvärde.”³⁹⁰

³⁹⁰ Attunda tingsrätts dom i mål B 1631-12, s. 5 i domen.

”Att förhörspersoner talat med varandra om händelsen medför att uppgifterna får bedömas med försiktighet eftersom det finns risk att de – även oavsiktligt – kan ha påverkat varandras minnesbilder. För tingsrätten framstår det emellertid inte som att V [min anonymisering] och I [min anonymisering] pratat ihop sig.³⁹¹

”Deras inbördes relation medför att den finns en påtaglig risk för att de har influerat varandra och att de därmed också har påverkat varandras minnesbilder. Det går alltså inte att – som i många andra fall – påstå att det i utredningen finns två självständiga skildringar och att vad den ena förhörspersonen har berättat ger stöd för den andres berättelse. Istället får parets uppgifter anses som en enda gemensam skildring.”³⁹²

”Det kan dock inte uteslutas att vittnena, eventuellt tillsammans med F [min anonymisering], har pratat igenom händelsen i efterhand och att man då påverkat varandras minnesbilder, varför bevisvärdet av vittnesmålen ändå får anses vara begränsat.³⁹³

Utifrån vad som framkommit i avsnitt 3.7 följer att ett beroendeförhållande kan få stora konsekvenser för den beviskraft som ska tillmätas den samverkande bevisningen. Om det är så att det skett en påverkan mellan två vittnen och de därigenom är beroende av varandra ska de, alternativt ett av dem om ett vittne är opåverkat, tillmätas ett lågt bevisvärde (en låg beviskraft). Det går, ur de studerade domarna, inte att finna närmare svar på vad domstolarnas uttalande om att ett vittnesmål ska värderas med försiktighet innebär och inte heller vad ett lågt bevisvärde betyder. Om det är så att ett vittne säger det hen säger utan att detta är vederbörandes egen minnesbild utan ett minne som blivit inkorporerat i efterhand kan det, som framgått i avsnitt 3.7 leda till att beviskraften hos vittnet blir 1. Detta är inte ett lågt bevisvärde utan ett obetydligt bevisvärde då en beviskraft på 1 inte ökar sannolikheten för skuld alls varför ett uttalande om att ett vittne i en sådan situation ska värderas med försiktighet framstår som en underdrift.³⁹⁴

Vidare är det härvid intressant att diskutera i vilken mån vittnen kan vara mer eller mindre beroende av varandra. Pondera att vittne A (F_2) är beroende av vittne B (F_1) såtillvida att vittne B alltid skulle säga exempelvis att gärningspersonen var en man om gärningspersonen var en man och B säger att gärningspersonen var en man. Anta sedan att vittne A de facto gjorde vissa iakttagelser och inte blint litar på vittne B varvid A i 50 % av fallen skulle säga att gärningspersonen var en man om gärningspersonen inte var en man men vittne B säger att gärningspersonen var en man. Beviskraften hos A räknas då ut med följande formel: $\frac{P(F_2|T\&F_1)}{P(F_2|\neg T\&F_1)}$ varvid beviskraften hos

³⁹¹ Nacka tingsrätts dom i mål B 482-13, s. 7 i domen.

³⁹² Luleå tingsrätts dom i mål B 75-16, s. 4 i domen.

³⁹³ Södertörns tingsrätts dom i mål B 11265-15, s. 7 i domen.

³⁹⁴ Jfr avsnitt 3.5.

vittne B blir 2, det vill säga att det efter A:s vittnesmål är dubbelt så sannolikt att gärningspersonen var en man än innan A:s vittnesmål beaktades. I ett sådant scenario ligger det närmare till hands, än i ovan anförda exempel, att uttrycka det som om vittnesmålet bör behandlas med försiktighet. Naturligtvis är det mycket svårt att svara på i exakt hur många fall ett vittne skulle säga det vederbörande säger om medvittnet inte existerat. Jag vill dock mena att denna typ av exakta uttalanden är sekundära i förhållande till att domstolarna över huvud taget uppmärksammar att vittnen kan vara beroende av varandra. I anslutning härtill kan någonting sägas om det tredje citatet ovan (B 75-16). I målet uttalar Luleå tingsrätt att de faktum att vittnena kan ha påverkar varandras minnesbilder leder till att deras vittnesmål inte ska behandlas som två separata utsagor utan istället som en gemensam skildring. Mot bakgrund av vad som visats i avsnitt 3.7 framstår detta (givet ett hundra procentigt beroende) som en möjlig lösning på en situation då två vittnen är beroende av varandra.³⁹⁵

Diagrammet visar dock att domstolarna inte alltid låter misstanken om ett beroendeförhållande påverka beviskraften på ett negativt sätt. I många fall tillmäts vittnesmålen ett högt bevisvärde. Nedan följer tre exempel på hur detta kan se ut:

”A:s [min anonymisering] och K:s [min anonymisering] berättelser har vidare gett stöd åt varandra utan att för den sakens skull framstå som alltför lika och därmed inbegripa en risk för att A [min anonymisering] och K [min anonymisering] påverkat varandras minnesbilder. Med stöd i det anförda talar den bevisning som åklagaren lagt fram med betydande styrka för att händelsen gått till spå som angetts i gärningspåståendet.”³⁹⁶

”Även om det måste beaktas att makarna sannolikt talat om saken med varandra och därmed kan ha påverkat varandras minnesbilder av vad som sades finner tingsrätten att deras uppgifter om hur de uppfattade det som sades som både trovärdiga och tillförlitliga.”³⁹⁷

”Målsägandena har på ett samstämmigt, detaljerat och trovärdigt sätt berättat om händelsen. Deras berättelser vinner stöd av att polisen påträffade en kniv på platsen. Deras berättelser vinner även visst stöd av de skador som finns dokumenterade på L [min anonymisering] och M [min anonymisering]. Det saknas vidare anledning att tro att målsägandena skall beskylla P [min anonymisering] och J [min anonymisering], två personer de aldrig tidigare träffat, för brott de inte har begått. Det faktum att de fyra målsägandena känner varandra och omedvetet kan ha påverkat varandras minnesbilder förtar inte tilltron till deras berättelser. Sammanfattningsvis finner tingsrätten att målsägandenas berättelser bör läggas till grund för bedömningen.”³⁹⁸

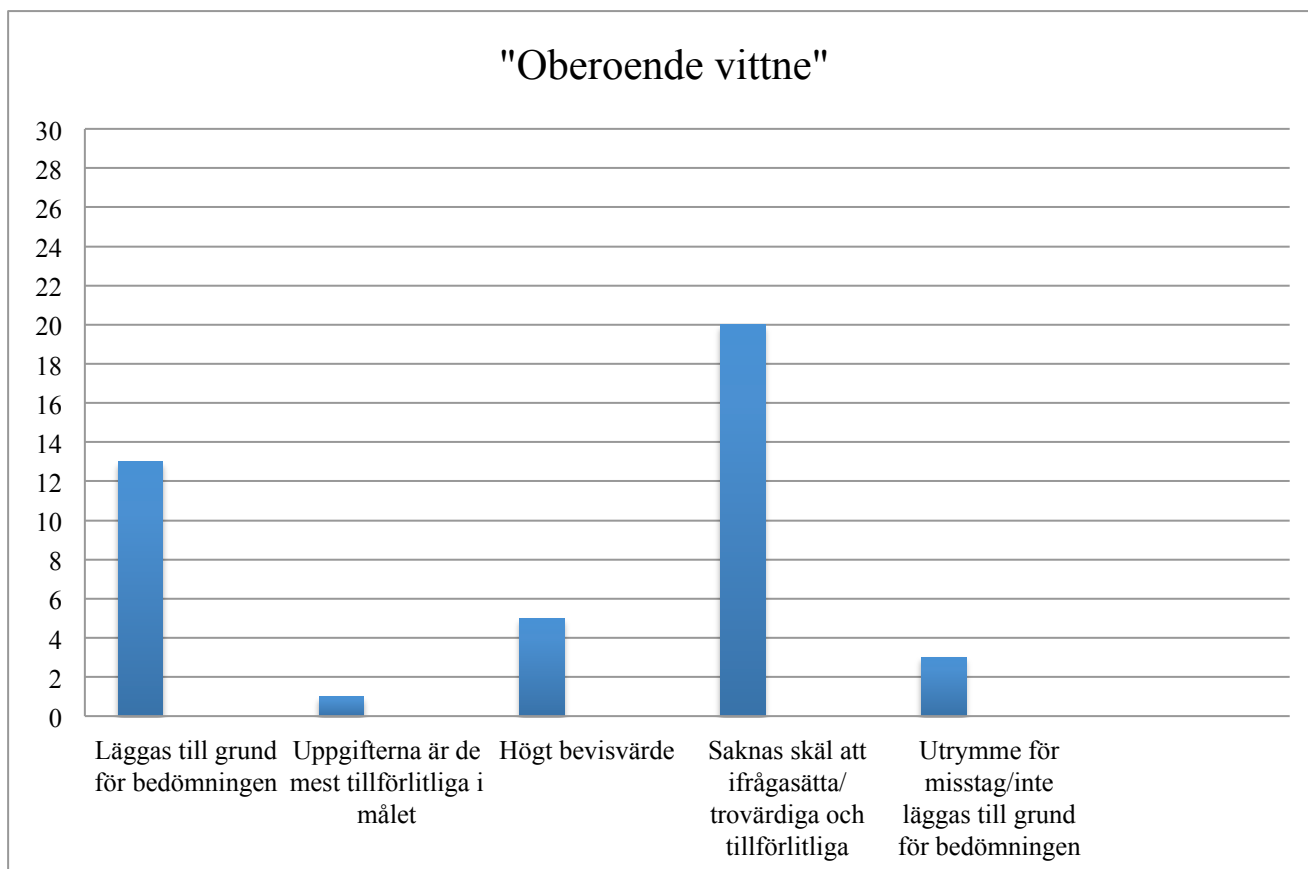
³⁹⁵ Läsaren kan härvid även erinras om principen in dubio pro reo, det vill säga att eventuella tvivel ska tillkomma den tilltalade, se avsnitt 2.4.

³⁹⁶ Borås tingsrätts dom i mål B 2721-14, s. 5 i domen.

³⁹⁷ Nacka tingsrätts dom i mål B 6686-12, s. 4 i domen.

³⁹⁸ Västmanlands tingsrätts dom i mål B 1799-07 och B 2370-07, s. 13 i domen.

Det domstolarna förefaller göra då de visserligen diskuterar att det kan ha skett en påverkan men ändå tillmäter den samverkande bevisningen ett högt bevisvärde är att finna omständigheter som talar mot att en påverkan skett varvid vittnesmålen värderas oberoende av varandra. Om vittnena är oberoende av varandra ska de också värderas enskilt. Naturligtvis bygger detta förfarandesätt på att slutsatsen att det inte skett en påverkan är korrekt. Som framgått ovan finner jag det problematiskt att bedöma existensen av ett beroendeförhållande på grundval av exempelvis likheterna i de berättelser som vittnena lämnar. Härvid uppstår enligt mig en potentiell övervärdering av bevisningen och därtill en möjlig rättssäkerhetsbrist. Om det är så att den slutsats domstolen drar är felaktig, det vill säga att exempelvis bristen på likheter i berättelserna inte är ett tecken på oberoende blir följden att vittnena behandlas som oberoende trots att de kan vara beroende av varandra.



Figur 5

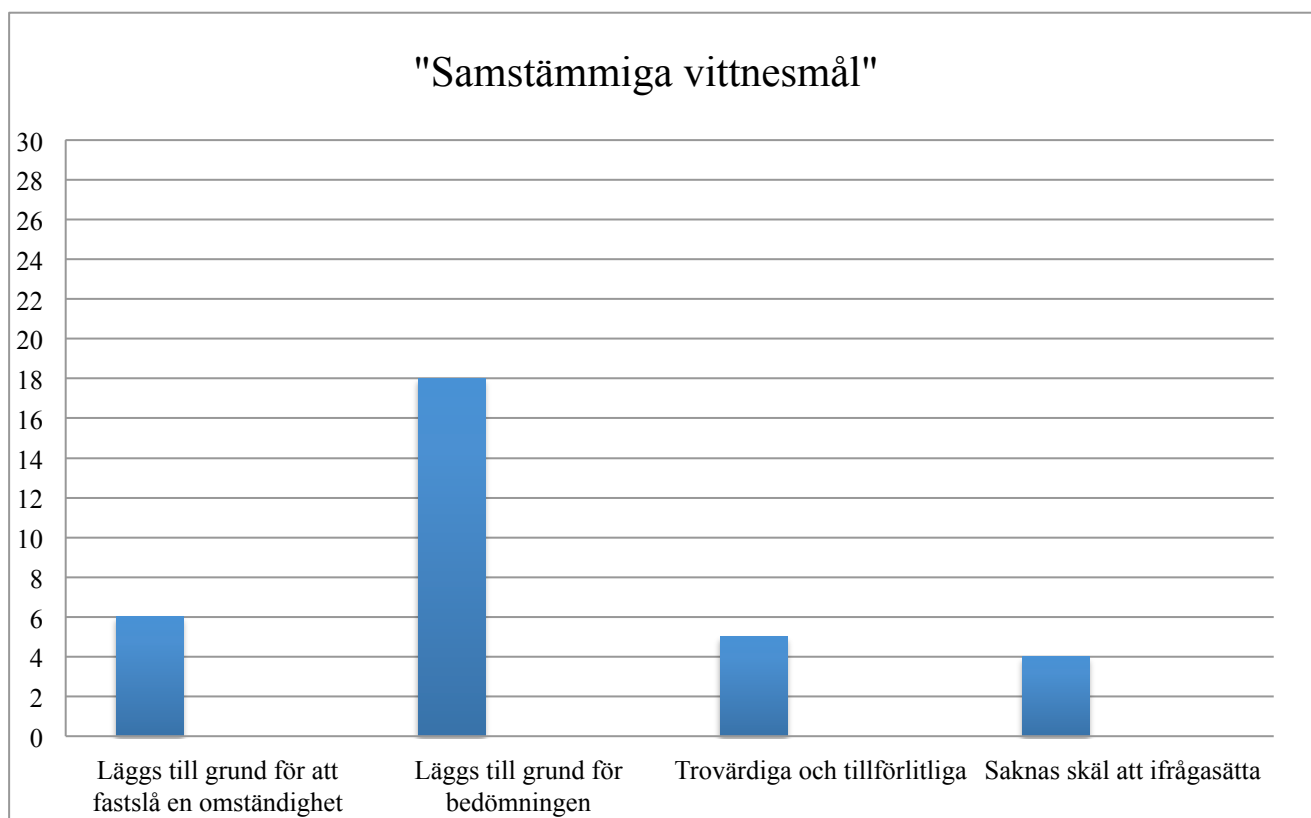
I diagrammet ovan redogörs för det bevisvärde som tillmätts de vittnen som domstolarna finner vara oberoende. Som framgår av diagrammet tillskriver domstolarna de oberoende vittnena ett mycket högt bevisvärde. Detta skulle kunna tyda på att domstolarna är medvetna om vikten av ett oberoende. Naturligtvis kan det finnas en mängd andra omständigheter som skulle kunna medföra att vittnet ifråga inte ska tillmätas ett högt värde, exempelvis felkällor hänförliga till perceptionen. Denna typ av felkällor faller dock

utanför mitt undersökningsområde. Följande skrivningar exemplifierar hur domstolarna resonerar angående det bevisvärde som ska tillmätas ett vittne som domstolarna finner vara oberoende:

”D [min anonymisering] är dock ett från parterna oberoende vittne, vars utsaga måste tillmätas ett högt bevisvärde”.³⁹⁹

”Han framstår som ett oberoende vittne. Tingsrätten lägger därför hans uppgifter, som ger stöd åt K:s [min anonymisering] berättelse, till grund för bedömningen.”⁴⁰⁰

Enligt min mening är det tydligt att domstolar tillmäter vittnen vilka de finner vara oberoende av varandra ett mycket högt bevisvärde. Av detta följer enligt min mening att det är än viktigare att domstolarna uppmärksammar eventuella beroendeförhållanden eftersom det förefaller existera en tendens att lägga utsagor som härrör från vittnen som ses som oberoende till grund för bedömningen i målet.



Figur 6

I likhet med vad som gäller då domstolarna kommer fram till att ett vittne är oberoende tillmätas de samstämmiga vittnesmålen ett mycket högt bevisvärde. Resonemangen skiljer sig dock åt jämfört med de resonemang som

³⁹⁹ Attunda tingsrätts dom i mål B 9402-12, s. 27 i domen.

⁴⁰⁰ Hudiksvalls tingsrätts dom i mål B 903-16, s. 5 i domen.

förs rörande att ett oberoende vittne självständigt åtnjuter ett högt bevisvärde. Domstolarnas slutsats avseende att vittnesmålen ska tillmätas ett högt bevisvärde då det rör sig om samstämmiga vittnesuppgifter förefaller finna sin grund i just det faktum att två eller flera personer berättar samma sak. Härvid är det enligt mig mycket intressant att återvända till och begrunda relationerna mellan de vittnen som lämnar samstämmiga vittnesmål. Som framkom i avsnitt 5.3.2 existerar ett flertal av de relationer som får domstolarna att misstänka att vittnena är beroende av varandra (omständigheter som framkommit då jag sökt på begreppet ”påverkat varandras minnesbilder”) även i de avgöranden i vilka ”samstämmiga vittnesmål” återfinns.

Vilka slutsatser kan så dras utifrån de relationer som diskuteras i samband med uppmärksammandet av att det skett en påverkan av vittnenas respektive minnesbilder? Om vi frågar oss själva vilka människor vi delar upplevelser med kommer vi troligtvis snart finna att det är vänner, kollegor och eventuella partners. Att de vittnen som finns i ett mål på något sätt är sammanlänkade genom sagda relationer är enligt mig inte anmärkningsvärt i sig. Mer anmärkningsvärt är dock det faktum att relationerna stundtals förefaller ligga till grund för domstolarnas misstanke, alternativt slutsats, om att en påverkan skett samtidigt som de i andra situationer förbises. Om det nu är på så vis att de vittnen som förekommer i svenska rättegångar ofta har någon slags inbördes relation är det, inte minst ur ett rätts-säkerhetsperspektiv, än viktigare att rättsväsendet förmår att på ett konsekvent sätt hantera nämnda situationer.

Frågan som här bör ställas är varför ovan anförda relationer (exempelvis vänskapsrelationer eller relationer mellan kollegor, vilka i många fall också får antas vara vänner) stundtals får domstolarna att misstänka att en påverkan skett samtidigt som de i andra fall förbises, alternativt inte anses öka sannolikheten för att en påverkan kan ha skett. I de fall de inbördes relationerna förbises blir genomslaget på det värde som tillmäts bevisningen stort. Som ovan framkommit uttalar domstolar stundtals, då de uppmärksammar att det kan ha skett en påverkan, att vittnesuppgifterna ska behandlas med (viss) försiktighet, alternativt att de ska tillmätas ett lågt bevisvärde. Vad så rör de avgöranden i vilka domstolen uttalar att det existerar samverkande vittnesmål tillmäts dessa ett mycket högt bevisvärde. Vidare uttalar domstolarna stundtals att de samstämmiga vittnesmålen ska läggas till grund för bedömningen. Att ge svar på frågan om varför en inbördes relation stundtals förbises är inte möjligt då jag, av naturliga skäl, omöjligtvis kan rekonstruera, eller fullständigt sätta mig in i, den tankeprocess som försiggått hos de personer som dömt i målen.

Som läsaren noterat finns det en omständighet som domstolarna tar upp då det uttalar sig om att det finns en risk att vittna kan ha påverkat varandra som de inte tar upp då det rör sig om samverkande vittnesmål: att vittnena samtalat med varandra om händelsen i efterhand. Varför domstolarna tar upp denna omständighet i vissa avgöranden men inte i andra går inte att säga men jag finner det anmärkningsvärt. Den vittnespsykologiska studien har visat att människor som känner varandra har en ökad tendens att samtala med varandra om en händelse de gemensamt bevittnat.⁴⁰¹ Det finns ingenting som tyder på att denna risk skulle vara mindre om vittnena känner varandra som kollegor än om de känner varandra som vänner i övrigt.

Nedan följer ett antal, i min mening belysande, exempel på hur domstolarna resonerar kring det bevisvärde som ska tillmätas de vittnen som lämnar samstämmiga vittnesmål:

”Tingsrätten bedömer att *K:s* [min anonymisering] och *M:s* [min anonymisering] samstämmiga vittnesmål är fullt trovärdiga och tillförlitliga. Genom vittnesförhören finner tingsrätten därför styrkt att *J* [min anonymisering] uppsåtligen misshandlat *E* [min anonymisering] just på det sätt som åklagaren påstått, dvs. med flera knytnävsslag, en spark och en stampning, allt mot ansikte och huvud.”⁴⁰²

”Genom i stort sett samstämmiga vittnesmål från *K* [min anonymisering] och *R* [min anonymisering] finner tingsrätten bevisat att *A* [min anonymisering] vid besöket på kontoret uppträdde på det sätt som åklagaren påstått.”⁴⁰³

Min åsikt är att det inte är oproblemiskt att domstolen använder det faktum att två personer säger samma sak som en omständighet som ökar värdet av den förebringade bevisningen. Bara för att den berättelse som lämnas vinner stöd av den övriga bevisningen är vittnena inte oberoende av varandra. Det kan ju vara så att ett vittne har uppfattat situationen på korrekt och att personens vittnesmål överensstämmer med den övriga bevisningen. För övriga vittnen kan det dock vara så att deras minnesbilder är identiska med det första vittnets minnesbilder på grund av att de blivit påverkade av vederbörande. Vidare går det härvid att diskutera risken för att ett vittnesmål används både som bevisfaktum och hjälpfaktum.⁴⁰⁴ Skulle så ske och därtill ett beroendeförhållande förbises blir genomslaget på den sammanlagda beviskraften mycket stort då det bevis som är icke-oberoende både övervärderas och därutöver förstärker ett annat bevisfaktum som därmed också övervärderas. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är ett sådant förfarande enligt mig problematiskt.

⁴⁰¹ Se avsnitt 4.2.3.2.

⁴⁰² Falu tingsrätts dom i mål B 2426-15, s. 5 i domen.

⁴⁰³ Göteborgs tingsrätts dom i mål B 2260-12, s. 3 i domen.

⁴⁰⁴ Se avsnitt 3.2.2, avsnitt 3.2.3 samt avsnitt 3.8.

5.4 Fri bevisvärdering

Vilka omständigheter fäster så domstolarna vikt vid då de bedömer huruvida ett vittne är oberoende? Förekomsten av en relation mellan vittnena förefaller vara av stor betydelse. Relationen i sig är dock inte tillräcklig och betydelsen av en relation enligt mig inte heller konstant. I de fall domstolar uttalar sig om att det kan ha skett en påverkan adderar de det faktum att vittnena antingen har, eller att det kan antas att de har, samtalat med varandra om det inträffade. Om domstolarna misstänker att det skett en påverkan tillmäter de i stundtals vittnena ett lägre bevisvärde än om de finner att vittnena är oberoende av varandra emedan de i andra fall tillmäter vittnesmålen ett högt bevisvärde.

Gör så domstolarna fel i sin värdering av samverkande vittnesmål? Ur ett rättsligt perspektiv är svaret på denna fråga nej. Bevisvärderingen är enligt RB 35 kap. 1 § och den däri till uttryck komna *principen om fri bevisprövning*, fri. Domstolarna bryter således inte mot några rättsregler om de förbiser ett beroendeförhållande och därtill eventuellt övervärderar den förebringade bevisningen. Det går dock enligt min mening att argumentera för att svaret är något mer komplext än ett enkelt nej. Som utredningen visat finns det ett antal rekommendationer rörande hur domstolarna ska värdera bevisningen. Någoting som domstolarna, enligt NJA II 1943 *Den nya rättegångsbalken*, ska göra är att redogöra för de omständigheter de fäster vikt vid då de värderar den föreliggande bevisningen. Vidare ska domstolen värdera varje bevis för sig. Det är alltså, enligt Processlagsberedningen, inte godtagbart att rätten gör en helhetsbedömning av det samlade bevismaterialet och grundar sin dom på denna.⁴⁰⁵ Av sagda följer enligt min mening att rätten inte bör titta på två samverkande vittnesmål och göra en samlad värdering utan vart och ett av dessa vittnesmål måste värderas enskilt innan en sammanvägning sker. I detta led bör domstolarna bedöma huruvida det enskilda vittnet är oberoende eller ej. Vidare går det att ifrågasätta huruvida domstolarna verkligen lever upp till kravet på väl motiverade och tydliga domskäl. Vid genomförandet av rättsfallsstudien har det stundtals varit svårt att utläsa i vilken mån en påverkan, alternativt en avsaknad av påverkan inverkar på det bevisvärde domstolarna tillmäter respektive vittne. Härvid går det att diskutera i vilken mån domstolar redogör för vilka omständigheter de lägger tyngdpunkt på då det kommer till att värdera vittnesmål i tillräckligt hög utsträckning. Jag menar att risken för påverkan och existensen av icke-oberoende vittnen måste uppmärksammas, eller om så redan sker bakom kulisserna men sedan inte uttrycks explicit, adresseras på ett tydligare sätt i domstolarnas domskäl.

⁴⁰⁵ Jfr avsnitt 2.2.

6 Avslutande reflektioner

6.1 Övervärdering av bevisning

I framställningen har jag använt mig av Bayes teorem för att exemplifiera vilka konsekvenser för den sammanlagda beviskraften ett beroendeförhållande mellan vittnen kan få. Användandet av teoremet ska inte förstås som ett uttalande om att svenska domstolar nödvändigtvis bör sätta siffror på de bevis som förekommer i ett mål, eller använda sig av matematiska formler vid bevisvärderingen. Jag menar dock att teoremet har ett flertal andra förtjänster. Jag vill här, i likhet med Andersson särskilt framhålla uppmärksammandet av möjligheten till, och sannolikheten för, ett *falskt positivt utfall*.⁴⁰⁶ Även om värdet av ett bevisfaktum inte bestäms numeriskt finns det enligt mig en stor poäng i att utöver att beakta sannolikheten för att ett bevis skulle föreligga om bevisemat är sant, även beakta möjligheten och sannolikheten för att bevisfaktumet skulle existera givet att bevisemat är falskt.

Vidare är det enligt mig mycket viktigt att domstolarna uppmärksammar det faktum att ett vittne skulle kunna avge den utsaga vederbörande gör delvis eller uteslutande på grund av existensen av ett annat bevisfaktum. Ett beroendeförhållande är därvid en omständighet som i många fall ökar sannolikheten för ett falskt positivt utfall och därtill även sannolikheten för ett sant positivt utfall. Många gånger kan det säkerligen vara svårt att komma med exakta uttalanden om i hur många fall B säger det hen gör givet att A säger det hen gör och vice versa. Ett sådant uttalande är dock, enligt min mening, av sekundär betydelse i förhållande till det faktum att beroendeförhållandet över huvud taget uppmärksammas. Innan en eventuell påverkan på bevisvärdet hos respektive vittnesmål kan bedömas måste av naturliga skäl beroendeförhållandet noteras. Sker inte detta kommer det eventuella beroendeförhållandet inte heller få något genomslag på det värde som tillmäts respektive vittnesmål och därmed inte heller på det sammanlagda bevisvärdet.

I min mening bör domstolar, då de kommer i kontakt med samverkande vittnesmål, i ett första led bedöma huruvida vittnena kan ha påverkat varandras minnesbilder. Som framgått i kapitel 4 finns studier som visar att så många som 86 % av de vittnen som bevittnat ett brott tillsammans med andra personer diskuterat händelsen med dessa i efterhand.⁴⁰⁷ Att vittnen

⁴⁰⁶ Se avsnitt 3.5.

⁴⁰⁷ Se avsnitt 4.2.3.2.

samtalar med medvittnen om vad de bevittnat kan så ses mer som regel än undantag. Detta led bör enligt mig utgöra en lika naturlig del som den trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömning som idag genomförs.⁴⁰⁸ Om nämnda led förbises kan ett vittne bedömas som såväl trovärdigt som tillförlitligt och därmed tillmätas ett högt bevisvärde. Ett sådant förfarande leder till en övervärdering av det sammanlagda bevisvärdet, vilket i sin tur skulle kunna leda till att oskyldiga, om med oskyldiga förstås personer som döms utan att beviskravet är uppfyllt, hålls straffrättsligt ansvariga. Sagda utgör naturligtvis, mot bakgrund av den ovan presenterade definitionen av begreppet rättssäkerhet, en stor rättssäkerhetsbrist.⁴⁰⁹

I avsnitt 3.7 har jag exemplifierat hur värderingen av samverkande bevisning kan genomföras med bayesiansk sannolikhetsteori i de fall ett vittne är beroende av ett annat vittne. Som där framgått kan ett beroendeförhållande få mycket stor påverkan på den samlade beviskraften. För att repetera och tydliggöra detta ytterligare kan följande exempel användas. Om ursprungssannolikheten bestäms till 1 % och beviskravet till 98 % blir beviskraftskravet cirka 5000.⁴¹⁰ Pondera så att det, i det mål domstolen har att avgöra, finns fyra vänner som menar att de sett A misshandla B. Anta vidare att alla fyra vittnen berättar om sina iakttagelser på ett trovärdigt sätt, att de haft goda möjligheter till perception och att de återger vad de uppfattar som sanningen. Anta att domstolen tillmäter respektive vittne en beviskraft på 20, det vill säga att rätten finner att det är 20 gånger mer sannolikt att respektive vittne skulle peka ut A som gärningsperson om bevistemat är sant (att A misshandlade B) än att respektive vittne skulle peka ut A som gärningspersonen om bevistemat är falskt (att A inte misshandlade B).⁴¹¹ Om vittnena behandlas som oberoende blir den sammanlagda beviskraften 160 000 ($20 \times 20 \times 20 \times 20 = 160\,000$).⁴¹² Den sammanlagda beviskraften räcker då med otrolig marginal för att ställa A:s skuld utom rimligt tvivel ($160\,000 > 5000$). Pondera vidare att situationen dock är sådan att vittnena påverkat varandras minnesbilder. Anta, för enkelhetens skull, att vittne 1 gjort de iakttagelser vederbörande berättat om inför rätten och att beviskraften hos detta vittnesmål även fortsatt är 20. Anta dock att vittne 2, vittne 3 och vittne 4 inte själva gjorde de iakttagelser som de har berättat om utan att vad de berättat istället huvudsakligen är sådant som de fått inkorporerat i sina minnen genom samtal med vittne 1. Samtliga dessa vittnen ska då betraktas som beroende. Pondera så att detta exempelvis leder till att beviskraften hos vittne 2, vittne 3 och vittne 4 förändras från 20 till 5. I sådant fall blir den

⁴⁰⁸ I praktiken går det att tänka sig att utredningen av eventuella beroendeförhållanden görs som en del i trovärdighets- respektive tillförlitlighetsbedömningen.

⁴⁰⁹ Se avsnitt 5.1.

⁴¹⁰ Se avsnitt 2.8.

⁴¹¹ Jfr avsnitt 3.5.

⁴¹² Jfr avsnitt 3.7.

sammanlagda beviskraften $20 \times 5 \times 5 \times 5 = 2500$ vilket betyder att beviskravet, vid ett sådant scenario, inte är uppfyllt. Ovan anförda belyser enligt mig på ett tydligt sätt vilka konsekvenser ett förbiseende av vittnens inbördes beroende kan komma att få.

Det som ovan sagts tar sikte på en övervärdering av bevisning. Det går därutöver möjligen att tänka sig att ett beroendeförhållande kan leda till en undervärdering av ett vittnes faktiska minnesbilder. Anta att A bevittnat ett brott och därvid gjort vissa korrekta iakttagelser. Anta så att A samtalar med B, som gjort iakttagelser som är inkorrekta, varvid A påverkas i sådan utsträckning att vederbörandes ursprungliga iakttagelser ersätts med den information B lämnar. Då A sedermera vittnar inför rätten kommer hen så att avge en berättelse som inte är med det verkliga händelseförloppet överensstämmande. Härvid går det naturligtvis att ställa sig frågan om dels i vilken mån A:s ursprungliga minnesbild finns kvar under det falska minnet, dels om, och i så fall hur, denna ska försöka plockas fram under huvudförhandlingen. Av utrymmesskäl måste ovan anförda spörsmål lämnas utanför framställningen men jag vill ändå väcka tanken hos läsaren och därtill möjligen ge uppslag för fortsatt forskning.

6.2 Sammanfattande kommentarer

Uppgifter från vittnen, målsäganden och tilltalade är ofta av central betydelse för utgången i ett mål. Vid värderingen av dessa är det, mot bakgrund av vad som visats avseende vilka effekter förbiseendet av ett beroendeförhållande kan komma att få, av yttersta vikt att det utreds huruvida de personer som lämnar berättelser inför rätten är oberoende av varandra. Att människor tenderar att samtala med varandra efter bevittnandet av ett brott framstår som klarlagt, att det därmed uppstår en risk för falska minnesbilder likaså. Hur vanligt det är med beroende vittnen i svenska domstolar är naturligtvis omöjligt att svara på men mot bakgrund av vad den vittnespsykologiska utblicken visat framstår det som en försiktig slutsats att det i vart fall inte är ovanligt. Domstolarna förefaller vara medvetna om att ett oberoende vittne utgör ett starkare bevis än ett beroende dito. Jag vill dock mena att det är stor skillnad mellan att behandla ett vittnesmål med försiktighet och att låta ett beroendeförhållande få genomslag fullt ut. Jag hyser inga föreställningar om att Bayes teorem kommer att få fullt genomslag vid rättslig bevisvärdering på många år men min förhoppning med denna framställning är ändå att belysa vikten av att eventuella beroendeförhållanden uppmärksammas och tillmäts betydelse vid värderingen av samverkande vittnesmål.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- NJA II 1943 *Den nya rättegångsbalken*
- Prop. 2015/16:68 *Förstärkt rättssäkerhet och effektivitet i förundersökningsförfarandet*

Litteratur

- Andersson, Simon: ”Rättsdogmatisk metod och bevisvärdering”. I: *Festskrift till Christian Diesen, (red.: Andersson, Simon och Lainpelto, Katrin)*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2014
- Andersson, Simon: *Skälig misstanke*, Wolters Kluwer, Stockholm, 2016
- Ask, Karl, Granhag, Pär Anders och Christianson, Å. Sven: ”Falska minnen och falska erkännanden”. I: *Handbok i rättspsykologi (red.: Christianson, Å. Sven)*, Liber, Stockholm, 2008
- Axberg, Hans-Gunnar, I: *Rättssäkerheten i brottmål – ifrågasatt av justitiekanslern*, Lund, 2007
- Blom, Gunnar, Enger, Jan, Englund, Gunnar, Grandell, Jan och Holst, Lars: *Sannolikhets teori och statistikteori med tillämpningar*, Studentlitteratur, Lund, 2005
- Bolding, Per Olof: ”Domstolens bevisvärdering”. I: *Vittnespsykologin som hjälpmedel i svensk rättegång: föreläsningar vid de vittnespsykologiska kongresserna på Foresta 1963 och i Lund 1964 (red.: Trankell, Arne)*, Liber, Stockholm, 1965
- Bolding, Per Olof: *Går det att bevisa? : perspektiv på domstolsprocessen*, Norstedt, Stockholm, 1989
- Bolding, Per Olof: ”Osannolikheter eller ovisshet? En fråga om behandlingen av alternativhypoteser vid bevisvärderingen”. I: *Svensk Juristtidning*, 1988

- Bylander, Eric: *Muntlighetsprincipen – en rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt*, Iustus, Uppsala, 2006
- Davis, Deborah och Loftus, F. Elizabeth: "Internal and External Sources of Misinformation an Adult Witness Memory". I: *The handbook of eyewitness psychology*, 2007
- Dawid, Alexander, Philip: "Bayes's Theorem and Weighing Evidence by Juries". I: *Bayes's Theorem*, (red.: Swinburne, Richard), Oxford University Press, Oxford, 2002
- Diesen, Christian: *Bevis. 10. Bevisprövning i brottmål*, andra upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2015
- Diesen, Christian och Strandberg, Magne: *Bevis. 9. Bevisprövning i tvistemål: teori och praktik*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2012
- Eide, Erling: *Bevisvurdering: usikkerhet og sannsynlighet*, Cappelen Damm akademisk, Oslo, 2016
- Ekelöf, Per Olof: "Bevisvärdemodellen kontra bevistemamodellen". I: *Svensk Juristtidning*, 1989
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Boman, Robert: *Rättegång. Häfte 5*, sjunde upplagan, Norstedt, Stockholm, 1998
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars: *Rättegång. Häfte 4*, sjunde upplagan, Norstedt, Stockholm, 2009
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars och Pauli, Mikael: *Rättegång. Häfte 1*, nionde upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2016
- Felaktigt dömda – rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, 2006,
- Fitger, Peter, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar, Renfors, Cecilia och Sörbom, Monika: *Rättegångsbalken – En kommentar, del 3*, Stockholm 1984
- Frennelius, Arne: *Sannolikhetslära och statistisk inferens för tekniska utbildningar*, femte upplagan, Västerås, 2000

- Gabbert, Fiona, Memon, Amina och Allan, Kevin: "Memory Conformity: Can Eyewitnesses Influence Each Other's Memories for an Event?". I: *Applied Cognitive Psychology*, 2003
- Gabbert, Fiona, Memon, Amina, Allan, Kevin och Wright, B. Daniel: "Say it to my face: Examining the effects of socially encountered misinformation". I: *Legal and Criminological Psychology*, 2004
- Gabbert, Fiona, Wright, B. Daniel, Memon, Amina, Skagerberg, M. Elin och Jamieson, Kat: "Memory Conformity Between Eyewitnesses". I: *Court Review: The Journal of the American Judges*, 2012
- Gerrie, P. Matthew, Garry, Maryanne och Loftus, F. Elizabeth: "False memories". I: *Psychology and law: An empirical perspective (red.: Brewer, Neil och Williams, D. Kipling)*, Guilford press, New York, 2005
- Granhag, Pär Anders: "'Var det så det gick till?' – Om hur vittnen påverkar varandra". I: *Sinnen, signaler och tolkningar av verkligheten, (red.: Lindberg, Bo)*, Göteborg, 2007
- Granhag, Pär Anders: *Vittnespsykologi*, Studentlitteratur, Lund, 2001
- Granhag, Pär Anders, Ask, Karl, Öhman, Lisa, Rebelius, Anna och Mac Giolla, Erik: "I saw the man who killed Anna Lindh!: A case study of witnesses' offender descriptions". I: *Psychology, Crime and Law*, 2013
- Granhag, Pär Anders och Christianson, Å. Sven: "Vittneskonfrontationer". I: *Handbok i rättspsykologi (red.: Christianson, Å. Sven)*, Liber, Stockholm, 2008
- Granhag, Pär Anders, Strömwall, A. Leif och Billings, F. James: "'I'll never forget the sinking ferry!' How social influence makes false memories surface". I: *Much ado about crime. Chapters on Psychology and Law*, 2003.
- Gregow, Torkel: "Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn". I: *Svensk Juristtidning*, 1996

- Gräns, Minna: "Om hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen". I: *Juridisk Tidskrift*, 2006
- Hall, A. Mark och Wright, F. Ronald: "Systematic Content analysis of Judicial Opinions". I: *California Law Review*, 2008
- Halldén, Sören och Stening, Anders: "Bevisvärdering vid flera bevisfakta". I: *Tidskrift for Rettsvitenskap*, 1973
- Heuman, Lars: "Är vaga och oklara gärningsbeskrivningar godtagbara enligt Europakonventionen?". I: *Juridisk Tidskrift*, 2005/06
- Holgersson, Astrid: *Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömningen av sakfrågan i enskilda rättsfall*, Stockholm, 1990
- Holgersson, Astrid: "Vittnespsykologins kunskapsbakgrund". I: *Svensk vittnespsykologi: utsagepsykologi i teori och praktik (red.: Wiklund, Nils och Sjöström, Ulla)*, Studentlitteratur, Lund, 2004
- Hope, Lorraine, Ost, James, Gabbert, Fiona, Healy, Sarah och Lenton, Emma: "'With a little help from my friends...': The role of co-witness relationship in susceptibility to misinformation". I: *Acta Psychologica*, 2008
- Jareborg, Nils: *Allmän kriminalrätt*, Iustus, Uppsala, 2001
- Jareborg, Nils, "Rättsdogmatik som vetenskap". I: *Svensk Juristtidning*, 2004
- Jerkö, Markus: *Rettslig bevisvurdering- om dens rammer, redskaper og grenserne for vår erkjennelse*, Oslo, 2014
- Kleineman, Jan: "Rättsdogmatisk metod". I: *Juridisk metodlära, (red.: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro)*, Studentlitteratur, Lund, 2013
- Koehler, J. Jonathan: "Probabilities in the Courtroom: An Evaluation of the Objections and Policies". I: *Handbook of psychology and law, (red.: Kagehiro, K. Dorothy och Laufer, S. William)*, Springer Verlag, New York, 1992
- Kolflaath, Eivind: *Bevisbedømelse i praksis*, Fagbokforl., Bergen, 2013

- Lainpelto, Katrin: "Några reflektioner kring ämnet bevisrätt". I: *Festskrift till Christian Diesen*, (red.: Andersson, Simon och Lainpelto, Katrin), Norstedts Juridik, Stockholm, 2014
- Lainpelto, Katrin: *Stödbevisning i brottmål*, Jure, Stockholm, 2012
- Lambertz, Göran: "Kvalitetssäkring i brottmål". I: *Svensk Juristtidning*, 2009
- Lavén, Håkan: *Hur domstolar dömer i brottmål: om domare, rättegång, bevisning och påföljder*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2013
- Leander, Lina och Christianson, Å. Sven: "Barns vittnesmål". I: *Handbok i rättspsykologi*, (red.: Christianson, Å. Sven), Liber, Stockholm, 2008
- Lindell, Bengt: *Notorietet och kontradiktion*, Iustus, Uppsala, 2007
- Lindell, Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus, Uppsala, 1987
- Lindell, Bengt: "Temametoden och värdeметoden vid juridisk bevisvärdering". I: *Rätt och sanning – ett bevisteoretiskt symposium i Uppsala 26-17 maj 1989*, (red.: Klami, Tappani, Hannu), Uppsala, 1990
- Lindell, Bengt, Eklund, Hans, Asp, Petter och Andersson, Torbjörn: *Straffprocessen*, Iustus, Uppsala, 2005
- Loftus, F. Elizabeth: *Eyewitness testimony*, Harvard University Press, Cambridge, 1979
- Loftus, F. Elizabeth: "Leading questions and the eyewitness report". I: *Cognitive psychology*, 1975
- Loftus, F. Elizabeth: *Vårt minne: förvånande rön om hur vi kommer ihåg och varför vi glömmmer*, Liber förlag, Stockholm, 1980
- Loftus, Geoffrey R och Loftus, F. Elizabeth: *Human memory: the processing of information*, L. Erlbaum Associates, Hillsdale, N.J, 1975

- Loftus, F. Elizabeth, Miller, G. David och Burns, J. Helen: "Semantic integration of verbal information into a visual memory". I: *Journal of Experimental Psychology: Human learning and memory*, 1978
- Lundqvist, Ulf: *Laga och rättvis rättegång: om bevisförbud i rättspraxis*, Bokbyrån, Knivsta, 2015
- Luus, C.A. Elizabeth och Wells, L. Gary: "The Malleability of Eyewitness Confidence: Co-witness and Persistence Effects". I: *Journal of applied Psychology*, 1994
- Mellqvist, Mikael: "Om tro, tyckande och vetande. Högsta domstolens värdering av utsagor". I: *Svensk Juristtidning*, 2013
- Mellqvist, Mikael: *Processrätt: grunderna för domstolsprocessen*, tredje upplagan, Iustus, Uppsala, 2015
- Memon, Amina och Wright, B. Daniel: "Eyewitness testimony and the Oklahoma bombing". I: *The Psychologist*, 1999
- Nordh, Robert: *Bevisrätt A: allmänna bevisfrågor. Om ansvaret för bevisning, vittne, syn, sakkunnig m.m.*, Iustus, Uppsala, 2009
- Nordh, Robert: *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*, Iustus, Uppsala, 2011
- Nowak, Karol: *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts juridik, Stockholm, 2003
- Olsen, Lena: "Rättsvetenskapliga perspektiv". I: *Svensk Juristtidning*, 2004
- Paterson, M. Helen och Kemp, I. Richard: "Co-witness talk: A survey of eyewitness discussion". I: *Psychology, Crime & Law*, 2006
- Robertson, Bernard, Vignaux, G. Tony och Berger, E. H. Charles: *Interpreting evidence: evaluating forensic science in the courtroom*, andra upplagan, John Wiley & Sons, West Sussex, 2016
- Rättssäkerheten i brottmål: Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, Stockholm, 2009
- Samuelson, E. Per: *Att förhöra ett vittne: en handbok i förhörsteknik*, fjärde upplagan, Karnov group, Stockholm, 2016

- Sandgren, Claes: ”Om empiri och rättsvetenskap del I”. I: *Juridisk Tidskrift*, 1995/96
- Sandgren, Claes: ”Om empiri och rättsvetenskap del II”. I: *Juridisk Tidskrift*, 1995/96
- Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, tredje upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2015
- Sandgren, Claes: ”Är rättsdogmatiken dogmatisk?”. I: *Tidskrift för Rettsvitenskap*, 2005
- Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Stockholm, 2006
- Sjögren, Hellblom, Lena: *Hemligheter och minnen – Att utreda tillförlitlighet i sexualbrottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1997
- Skagerberg, M. Elin och Wright, B. Daniel: “The prevalence of co-witnesses and co-witness discussions in real eyewitness”. I: *Psychology, Crime & Law*, 2008,
- Sober, Elliott: ”Bayesianism – its Scope and Limits”. I: *Bayes’s Theorem (red.: Swinburne, Richard)*, Oxford University Press, Oxford, 2002
- Stening, Anders: *Bevisvärde*, Uppsala, 1975
- Stukát, Karl Gustaf: ”Suggestibiliteten”. I: *Vittnespsykologin som hjälpmedel i svensk rättegång: föreläsningar vid de vittnespsykologiska kongresserna på Foresta 1963 och i Lund 1964 (red.: Trankell, Arne)*, Liber, Stockholm, 1965
- Sunnemark, Fredrik och Åberg, Martin: *Tvärvetenskap: fält, perspektiv eller metod*, Studentlitteratur, Lund, 2004
- Trankell, Arne: *Vittnespsykologins arbetsmetoder*, Liber, Stockholm, 1963
- Träskman, Per Ole: ”Rimligt eller inget rimligt tvivel”. I: *Festskrift till Lars Heuman (red.: Kleineman, Jan, Westberg, Peter och Carlsson, Stephan)*, Jure, Stockholm, 2008

- Vornik, A. Lana, Sharman, J. Stefanie och Garry, Maryanne: "The power of the spoken word: Sociolinguistic cues influence the misinformation effect". I: *Memory*, 2003
- Weaver, Warren: *Fru Fortuna: en introduktion till sannolikhetsläran*, Prisma, Stockholm, 1984
- Westberg, Peter: "Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats – en idé om rättsvetenskaplig öppenhet". I: *Festskrift till Per Olof Bolding, (red.: Heuman, Lars och Bolding, Per Olof)*, Juristförlaget, Stockholm, 1992
- Wiklund, Nils: "En minnesbild inplanteras". I: *Svensk vittnespsykologi – utsagepsykologi i teori och praktik, (red.: Wiklund, Nils och Sjöström, Ulla)*, Studentlitteratur, Lund 2004
- Wright, B. Daniel, Self, Gail och Justice Chris: "Memory conformity: Exploring misinformation effects when presented by another person". I: *British Journal of Psychology*, 2000
- Önnerfors, Trolle, Elsa och Wenander, Henrik: *Att skriva rätt – Goda råd för att skriva uppsats i juridik*, Wolters Kluwer, Lund, 2016

Övrigt

- Bergstedt, Annika: *Bevisvärdering av polisvittnesmål*. Examensarbete på juristprogrammet, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, VT 2016
- Dahlman, Christian: *Beviskraft - metod för bevisvärdering i brottmål*. Kompendium till Bevisvärdering JUEN12, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, HT 2016
- Granhag, Pär Anders, Strömwall, A. Leif, Montecinos och Cancino, Sebastian: Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion, Rapport 2013:7: *Polisens förhör med misstänkta – svensk utbildning i internationell belysning*, 2013
- Nordgaard, Anders och Rasmusson, Birgitta: *Värdering av forensiska resultat som del i bevisvärderingen*, SKL Intern rapport, 2014:10

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2016 s. 129

NJA 2015 s. 702

NJA 2012 s. 45

NJA 2007 s. 874

NJA 2007 s. 547

NJA 2001 s. 687

NJA 1999 s. 480

NJA 1982 s. 164

NJA 1980 s. 725

Hovrätterna

Göta hovrätt

Mål nr: B 3400-15, dom 2016-06-23

Hovrätten för nedre Norrland

Mål nr: B 652-16, dom 2016-10-20

Mål nr: B 351-14, dom 2014-12-09

Hovrätten för västra Sverige

Mål nr: B 5230-13, dom 2014-01-22

RH 2012:14

Svea Hovrätt

Mål nr: B 4475-15, dom 2015-06-17

Mål nr: B 2438-14, dom 2015-01-29

Mål nr: B 9238-09, dom 2010-04-29

Mål nr: B 3258-03, dom 2003-10-14

Tingsrätterna

Alingsås tingsrätt

Mål nr: B 2056-12, dom 2013-05-02

Attunda tingsrätt

Mål nr: B 5006-16, dom 2016-08-31

Mål nr: B 1230-15, dom 2015-05-11

Mål nr: B 8610-13, dom 2014-10-16

Mål nr: B 5767-13, dom 2014-09-29

Mål nr: B 6546-12, dom 2014-08-15

Mål nr: B 9402-12, dom 2014-04-07

Mål nr: B 4123-13, dom 2014-03-24

Mål nr: B 1631-12, dom 2012-05-18

Mål nr: B 8255-11, dom 2012-03-02

Mål nr: B 6972-09, dom 2010-06-28

Blekinge tingsrätt

Mål nr: B 2583-14, dom 2015-10-29

Borås tingsrätt

Mål nr: B 1539-16, dom 2016-11-16

Mål nr: B 1892-16, dom 2016-10-18

Mål nr: B 3076-15, dom 2016-03-31

Mål nr: B 2261-15, dom 2016-03-01

Mål nr: B 80-16, dom 2016-01-28

Mål nr: B 3617-14, dom 2015-05-11

Mål nr: B 3340-14, dom 2015-03-12

Mål nr: B 2721-14, dom 2014-12-19

Mål nr: B 1791-14, dom 2014-10-02

Eskilstuna tingsrätt

Mål nr: B 138-13, dom 2015-02-18

Falu tingsrätt

Mål nr: B 1526-16, dom 2016-10-28

Mål nr: B 2426-15, dom 2015-12-16

Mål nr: B 2757-13, dom 2015-02-10
Mål nr: B 592-14, dom 2014-11-13
Mål nr: B 1675-09, dom 2009-07-14

Gävle tingsrätt

Mål nr: B 2421-15, dom 2015-11-13

Göteborgs tingsrätt

Mål nr: B 9528-16, dom 2016-09-05
Mål nr: B 4877-15, dom 2016-05-26
Mål nr: B 2260-12, dom 2013-09-30
Mål nr: B 12316-12, dom 2012-11-14
Mål nr: B 8260-12, dom 2012-11-08

Haparanda tingsrätt

Mål nr: B 1093-11, dom 2012-02-07

Helsingborgs tingsrätt

Mål nr: B 474-15, dom 2015-12-09
Mål nr: B 1989-14, dom 2014-06-17

Hudiksvalls tingsrätt

Mål nr: B 903-16, dom 2016-08-24

Kalmar tingsrätt

Mål nr: B 293-15, dom 2015-04-23
Mål nr: B 1449-14, dom 2014-07-04

Kristianstads tingsrätt

Mål nr: B 1858-15, dom 2016-05-17
Mål nr: B 1361-11, dom 2011-12-06

Linköpings tingsrätt

Mål nr: B 2775-16, dom 2016-11-03
Mål nr: B 253-14, dom 2014-03-04

Mål nr: B 2058-13, dom 2013-08-28
Mål nr: B 777-10, dom 2010-09-01

Luleå tingsrätt

Mål nr: B 2631-15, dom 2016-04-27
Mål nr: B 75-16, dom 2016-03-09
Mål nr: B 2091-12, dom 2012-10-31

Lunds tingsrätt

Mål nr: B 3182-12, dom 2012-10-03

Lycksele tingsrätt

Mål nr: B 200-14, dom 2014-05-14
Mål nr: B 378-12, dom 2013-01-18

Malmö tingsrätt

Mål nr: B 3013-14, dom 2014-07-04
Mål nr: B 4421-13, dom 2013-10-31
Mål nr: B 3330-13, dom 2013-06-05
Mål nr: B 2527-12, dom 2012-05-09
Mål nr: B 1291-12, dom 2012-03-29

Nacka tingsrätt

Mål nr: B 482-13, dom 2015-12-03
Mål nr: B 6686-12, dom 2013-06-25
Mål nr: B 4017-12, dom 2012-10-05
Mål nr: B 5082-11, dom 2012-03-22

Norrköpings tingsrätt

Mål nr: B 1010-16, dom 2016-08-08
Mål nr: B 2810-15, dom 2016-06-20

Norrtälje tingsrätt

Mål nr: B 652-15, dom 2015-11-02
Mål nr: B 637-14, dom 2014-08-27

Nyköpings tingsrätt

Mål nr: B 763-15, dom 2015-05-19

Skaraborgs tingsrätt

Mål nr: B 2174-14, dom 2014-08-11

Skellefteå tingsrätt

Mål nr: B 536-12, dom 2012-09-12

Solna tingsrätt

Mål nr: B 9020-14, dom 2015-03-19

Mål nr: B 6431-14, dom 2015-01-22

Mål nr: B 8029-09, dom 2010-12-30

Stockholms tingsrätt

Mål nr: B 14203-15, dom 2016-11-14

Mål nr: B 4625-16, dom 2016-08-29

Mål nr: B 10724-14, dom 2015-10-30

Mål nr: B 14511-14, dom 2015-09-02

Mål nr: B 14259-14, dom 2015-02-19

Mål nr: B 2996-14, dom 2014-10-30

Mål nr: B 130-14, dom 2014-05-05

Mål nr: B 11226-13, dom 2014-04-16

Mål nr: B 6951-13, dom 2014-04-14

Mål nr: B 18271-11, dom 2013-06-20

Mål nr: B 319-13, dom 2013-05-03

Mål nr: B 12572-07, dom 2008-04-17

Södertälje tingsrätt

Mål nr: B 1616-13, dom 2013-10-31

Södertörns tingsrätt

Mål nr: B 11265-15, dom 2015-11-25

Mål nr: B 2590-15, dom 2015-09-01

Mål nr: B 1692-15, dom 2015-06-17

Mål nr: B 2794-15, dom 2015-05-26

Mål nr: B 2209-14, dom 2014-04-08
Mål nr: B 11727-13, dom 2014-03-28
Mål nr: B 4281-13, dom 2013-05-31
Mål nr: B 9013-12, dom 2013-03-05
Mål nr: B 15009-12, dom 2013-01-03

Uddevalla tingsrätt

Mål nr: B 1939-15, dom 2016-02-02
Mål nr: B 563-15, dom 2015-10-22
Mål nr: B 3429-10, dom 2010-12-01

Umeå tingsrätt

Mål nr: B 1654-16, dom 2016-08-05
Mål nr: B 694-14, dom 2015-10-15
Mål nr: B 1184-12, dom 2012-09-11

Uppsala tingsrätt

Mål nr: B 5532-13, dom 2014-05-20
Mål nr: B 1772-13, dom 2013-05-10

Vänersborgs tingsrätt

Mål nr: B 796-16, dom 2016-06-15

Västmanlands tingsrätt

Mål nr: B 3800-14, dom 2014-12-05
Mål nr: B 3384-14, dom 2014-10-17
Mål nr: B 1799-07 och B 2370-07, dom 2007-11-01

Varbergs tingsrätt

Mål nr: B 1178-14, dom 2014-12-08
Mål nr: B 667-16, dom 2016-10-14
Mål nr: B 1345-13, dom 2013-08-09
Mål nr: B 772-13, dom 2013-08-21

Växjö tingsrätt

Mål nr: B 784-16, dom 2016-03-29

Mål nr: B 1672-15, dom 2015-11-03
Mål nr: B 4665-13, dom 2014-01-31
Mål nr: B 2829-10, dom 2011-05-31
Mål nr: B 1531-10, dom 2011-01-12

Ystads tingsrätt

Mål nr: B 1261-15, dom 2015-11-16
Mål nr: B 1105-13, dom 2014-09-18

Östersunds tingsrätt

Mål nr: B 1296-13, dom 2013-09-18